NOU

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1992

NOU 1992: 4

NOU

Norges offentlige utredninger

1992

Seriens redaksjon:

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
SEKSJON STATENS TRYKNING

---

1. Trygghet – Verdighet – Omsorg.
   Sosialdepartementet
2. Bedriftshelsetjenesten i fremtiden
   Kommunaldepartementet
3. Mot en mer kostnadseffektiv miljøpolitikk i 1990-årene
   Finans- og tolldepartementet
4. Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1992.
   Arbeids- og administrasjonsdepartementet

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

NOU 1992: 4

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1992

RAPPORT NR. 1, 1992
fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

Avgitt til
Arbeids- og administrasjonsdepartementet
14. januar 1992

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
SEKSJON STATENS TRYKNING

OSLO 1992

ISSN 0333-2306
ISBN 82-583-0249-3

Grytting A/S, Orkanger

FORORD

Det tekniske beregningsutvalget legger med dette fram sin rapport foran inntektsoppgjørene våren 1992.

Rapporten gir en oversikt over utviklingen de senere år i viktige deler av økonomien. Som i tidligere rapporter, gis det anslag for prisutviklingen i inneværende år. Avsnittet om disponibel realinntekt er noe utvidet for å belyse virkninger av skattereformen noe nærmere. Enkelte avsnitt, bl.a. omtalen av verdensøkonomien og norsk økonomi generelt, er noe forkortet. Disse forholdene er behandlet i andre publikasjoner i senere tid.

Beregningsutvalget vil, som i tidligere år, legge fram en rapport med revidert og mer fullstendig materiale senere.

Utvalgets medlemmer, med unntak av Norges Fiskarlags medlem, har som vanlig deltatt i arbeidet med rapporten sammen med sine rådgivere. Det har også vært andre bidragsytere fra de institusjoner som er representert i utvalget.

Oslo, 14. januar 1992

Svein Longva
leder

INNHOLD

Kap. 1. Den samlede inntektsutviklingen 7
1.1 Inntektsutviklingen for Norge 7
1.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat 9
1.3 Den institusjonelle inntektsfordelingen 10

Kap. 2. Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene 11
2.1 Disponibel realinntekt for husholdninger ifølge inntektsregnskapet 13
2.2 Beregnede endringer i disponibel realinntekt for utvalgte husholdninger 16

Kap. 3. Lønnsutviklingen i senere år 28
3.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere 28
3.2 Lønnsutviklingen ifølge nasjonalregnskapet og anslag basert på innbetalt arbeidsgiveravgift 33
3.3 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder 35
3.4 Lønnsoverhenget 41

Kap. 4. Prisutvikling og konsumprisindeksen 43

Kap. 5. Utviklingen i norsk industris konkurranseevne 46
5.1 Om konkurranseevnebegrepet 46
5.2 Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien 47
5.3 Markedsandeler 50
5.4 Direkte og totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere i Norge og andre land 51

Kap. 6. Økonomiske utsikter 57
6.1 Internasjonal økonomi 57
6.2 Norsk økonomi 58
6.3 Anslag på konsumprisutviklingen i 1992 61

Vedlegg A **Lønnsoppgjørene i 1990 og 1991** 66
1. Lønnsoppgjørene i 1990 66
2. Lønnsoppgjørene i 1991 68

Vedlegg B **Definisjoner av en del lønnsbegreper** 71

Vedlegg C **Konsumprisindeksen og kommunale gebyrer** 73

Vedlegg D **Kursutviklingen for norske kroner** 74

Vedlegg E **Selvangivelsesregnskap for lønnstakere etter lønnsinntekt, 1989** 78

KAPITTEL 1

Den samlede inntektsutviklingen

1.1 INNTEKTSUTVIKLINGEN FOR NORGE

Vekst i disponibel realinntekt for Norge på 1,4 prosent i 1991 – positivt bidrag fra produksjonsvekst, svak forverring av bytteforholdet.

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskaping i landet, utført av innenlandske produsenter i næringsvirksomhet og offentlig forvaltning. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* som netto verdiskaping eller nettoinntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalproduktet også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem kan imidlertid Norge ha netto finansinntekter av fordringer på utlandet, og vi kan motta netto inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og annen faktorinntekt fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Disponibel inntekt viser hva Norge har til disposisjon til privat og offentlig konsum og til sparing. For et land er sparing det samme som summen av netto realinvestering (økning av produksjonskapitalen) og netto finansinvestering (økning av netto fordringer på utlandet).

Tabell 1a viser at disponibel inntekt for Norge i 1989 økte med ca. 6 prosent fra året før. For 1990 var økningen i disponibel inntekt fra året før på ca. 7 1/2 prosent. For 1991 foreligger ennå ikke regnskapstall. Foreløpige beregninger antyder imidlertid en økning i Norges disponible inntekt på 4,3 prosent fra 1990.

Tallene i tabell 1a er ikke korrigert for prisendringer. Ved å deflatere tallene med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk bruk av varer og tjenester, kommer en fram til begrepet *«disponibel realinntekt for Norge»*.

Tabell 1b viser den årlige veksten i disponibel realinntekt for Norge for årene 1982–1990, samt foreløpige anslag for 1991. Etter svak og tildels negativ vekst gjennom andre halvdel av 1980-årene, økte den disponible realinntekten med vel 3 1/2 prosent i 1990. Foreløpige anslag for 1991 peker i retning av en fortsatt vekst på rundt 1,4 prosent.

Tabell 1a. *Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)*

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990*	1991[1]
Bruttonasjonalprodukt	362,3	402,2	452,5	500,2	513,7	561,5	583,3	623,0	662,4	694,3
- Kapitalslit	55,0	59,6	62,5	66,5	72,6	83,3	91,2	97,9	99,8	108,2
= *Nettonasjonalprodukt*	307,3	342,6	390,0	433,7	441,2	478,2	492,1	525,1	562,6	586,1
+ netto renter og aksjeutbytte fra utlandet	-12,7	-13,0	-13,1	-9,5	-9,0	-9,6	-13,5	-17,6	-16,9	-18,0
= *Nasjonalinntekt*	294,6	329,6	376,8	424,2	432,2	468,6	478,5	507,4	545,8	568,1
+ netto stønader fra utlandet	-3,6	-4,2	-4,2	-6,0	-6,0	-6,6	-7,4	-7,8	-8,6	-8,0
= *Disponibel inntekt for Norge*	290,9	325,3	372,7	426,2	426,2	462,0	471,2	499,7	537,2	560,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå
* Foreløpige tall
[1] Beregningsutvalgets anslag, i hovedsak basert på Salderingsproposisjonen 1992

Tabell 1b. *Vekst i disponibel realinntekt for Norge*[1]. *Prosent*

	Endring i perioden	Endring fra året før									
	1982-90	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990	1991[4]
Vekst i disponibel realinntekt	11,6	-1,4	3,8	8,7	5,5	-5,3	-0,6	-3,7	1,0	3,6	1,4
Bidrag til vekst fra:[2]											
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass[3]	12,7	0,0	2,6	2,4	0,6	1,4	1,4	1,5	2,3	0,5	2,0
Produksjonsvekst i øvrige næringer[3]	12,2	0,0	2,5	3,9	5,8	3,2	0,2	-2,9	-2,5	2,0	
Endring i bytteforholdet	-13,0	-0,8	-1,3	2,1	-2,0	-10,1	-2,3	-1,6	2,0	1,0	-0,6
Endring i rente og stønadsbal. overfor utlandet	-0,3	-0,5	0,1	0,2	1,0	0,1	0,1	-0,8	-0,7	0,2	0,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå
*: Foreløpige tall
1) Inntektstall deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk bruk av varer og tjenester, dvs. innenlandske sluttleveringer inkl. lagerendring, ekskl. kapitalslit.
2) Uoverenstemmelser i tabellen skyldes avrunding
3) Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.
4) Beregningsutvalgets anslag

Veksten i disponibel realinntekt for Norge kan splittes i bidrag fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet («terms of trade»). Vekstbidragene er vist i tabell 1b, der bidraget fra produksjonsveksten er oppdelt videre på oljevirksomhet og øvrige næringer. Oljevirksomhet er definert som summen av næringene utvinning og rørtransport av olje og gass.

Bidraget fra produksjonsveksten var avtakende i andre halvdel av 1980-årene, fra en topp i 1985 på 6,4 prosent. Vekst i oljevirksomheten bidrog gjennomgående positivt i denne perioden, mens produksjonen i øvrige næringer viste svikt og ga negative bidrag til veksten i realdisponibel inntekt i 1988 og 1989. Denne tendensen stoppet imidlertid opp i 1990, med positive vekstbidrag både fra olje- og gassproduksjonen (0,5 prosent) og fra aktiviteten i øvrige næringer (2 prosent). For 1991 viser foreløpige anslag et vekstbidrag på rundt 2 prosent fra produksjonsvirksomheten under ett, med et forholdsvis noe sterkere bidrag fra oljevirksomheten enn i 1990.

Bytteforholdet beregnes som forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de varer og tjenester Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Figurene 1.1a–1.1c viser utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet siden 1970 for varer og tjenester i alt, for varer i alt, for tjenester, og for såkalte tradisjonelle varer. Forskjellen mellom «varer i alt» og «tradisjonelle varer» («ikke-tradisjonelle varer») utgjøres av varene råolje og naturgass, skip, boreplattformer og direkte import og eksport til oljevirksomheten.

Et hovedtrekk siden 1970 er at bytteforholdet for tjenester har vært fallende nesten hele tiden fram til 1987, hovedsaklig på grunn av fall i skipsfartens fraktrater. For varer har bytteforholdet vært preget av utviklingen i oljeprisene, og spesielt oljeprissjokkene i 1973, 1979–1980 og 1986.

Bytteforholdet med utlandet bedret seg markert i 1990 og trakk disponibel realinntekt opp med 1 prosentpoeng. Denne utviklingen skyldtes i særlig grad økte priser på råolje og naturgass i forhold til året før. For 1991 peker derimot foreløpige anslag mot en viss forverring av bytteforholdet med utlandet. Bakgrunnen for dette er først og fremst lavere gjennomsnittlige eksportpriser på olje og gass i forhold til 1990, men også flere tradisjonelle eksportvarer viste en negativ prisutvikling gjennom 1991. En sterk nedgang i metallprisene ser alene ut til å ha gitt et nega-

Figur 1.1a

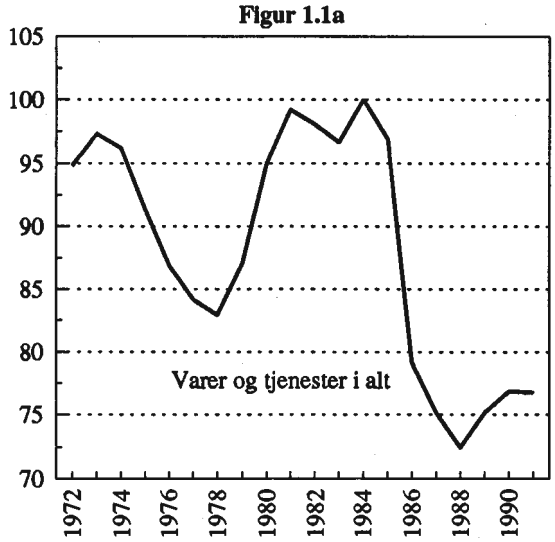

Figur 1.1b

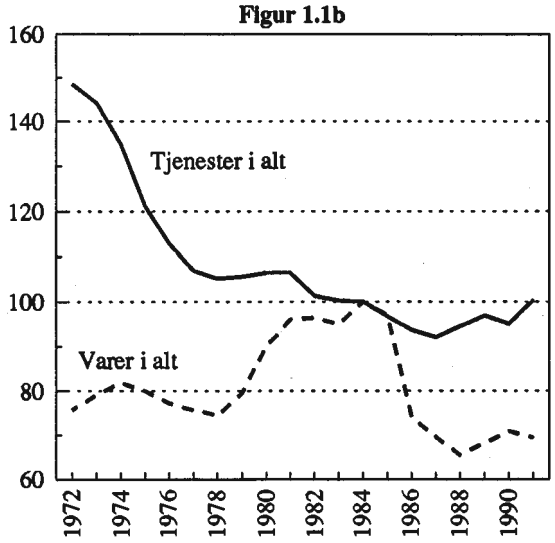

Figur 1.1c

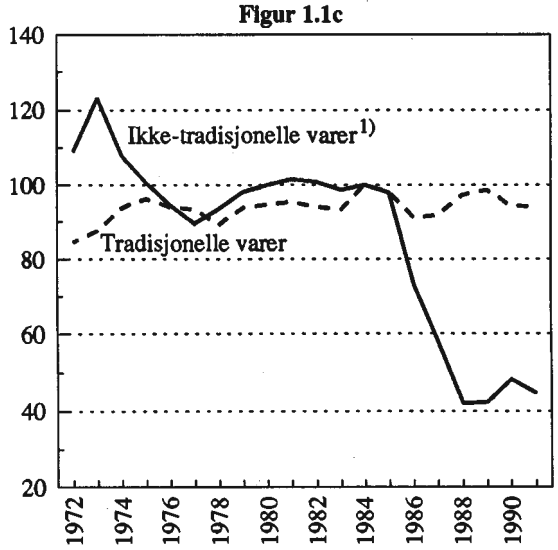

1) Råolje og naturgass, skip, boreplattformer og direkte eksport og import til oljevirksomheten.

Fig. 1.1 *Bytteforholdet overfor utlandet. 1984=100*

tivt vekstbidrag til eksportprisene på over 2 prosentpoengi 1991.

Som en følge av redusert utenlandsgjeld og dermed reduserte renteutgifter, ga *endringen i rente- og stønadsbalansen* et svakt positivt bidrag til veksten i disponibel realinntekt i 1990. En fortsatt reduksjon i utenlandsgjelden trakk renteutgiftene ytterligere ned i 1991, mens ekstraordinært store utbetalinger av aksjeutbytte fra oljeselskaper til utenlandske eiere virket i motsatt retning. Alt i alt er det anslått en fortsatt bedring av rente- og stønadsbalansen i 1991, men ikke sterk nok til å gi noe vesentlig bidrag til veksten i disponibel realinntekt.

1.2 FAKTORINNTEKT, LØNN OG DRIFTSRESULTAT

I nasjonalregnskapet blir det for landet som helhet og for hver næring beregnet en *faktorinntekt* som gir uttrykk for den inntekten som tilfaller arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten beregnes som nettonasjonalprodukt (nettoproduktet for hver næring) fratrukket netto indirekte skatter. Faktorinntekten deles i *lønnskostnader* og *driftsresultat.* Lønnskostnadene omfatter lønn (inklusive andre sosiale utgifter) til lønnsmottakere samt arbeidsgiveravgift til folketrygden og andre trygdeordninger. Driftsresultatet utgjør den beregnede inntekt av produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som en følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med tildels store feilmarginer i disse anslagene.

Fra 1988 til 1989 økte de totale lønnskostnadene med 1,1 prosent, mens veksten fra 1989 til 1990 var på 4,4 prosent. I 1991 er den nominelle veksten i lønnskostnadene i hele økonomien foreløpig anslått til rundt 4 prosent. Lønnskostnadsveksten de siste 3–4 årene er forholdsvis lav sett i forhold til den årlige veksten for perioden 1984–1987 på vel 12 prosent. Dette reflekterer både en svak utvikling i sysselsettingen de siste årene og redusert vekst i lønn pr. årsverk.

Etter et kraftig fall i driftsresultatet fra 1985 til 1986,utløst av oljeprisfallet, fortsatte nedgangen i 1987 og 1988, men med minsket styrke. I 1989 snudde denne tendensen og driftsresultatet økte med 34,1 prosent fra 1988. For 1990 er driftsresultatet anslått til 148,5 milliarder kroner, en vekst på 17 prosent fra året før. En vesentlig del av inntektsveksten i disse to årene skriver seg fra olje-

Tabell 1c. *Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner*

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990*
Nettonasjonalprodukt .	279,6	307,3	342,6	390,0	433,7	441,2	478,4	492,1	525,1	562,6
- Netto indirekte skatter	33,9	38,4	45,3	52,5	64,1	70,4	76,0	73,2	70,4	72,0
= Faktorinntekt	245,7	269,2	297,3	337,5	369,6	370,8	402,2	418,9	454,7	490,6
Lønnskostnader	164,2	183,4	198,2	216,4	239,7	271,4	306,3	324,2	327,8	342,1
Driftsresultat	81,6	85,8	99,0	131,2	129,9	99,4	95,9	94,6	126,9	148,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå
* Foreløpige tall

Tabell 1d. *Faktorinntektsutviklingen. Prosent*

Utviklingen i	Årlig endring			Endring fra året før						
	1975-80	1980-85	1985-90	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990*
Nettonasjonalprodukt	13,8	12,2	5,3	13,8	11,2	1,7	8,4	2,9	6,7	7,2
Faktorinntekt	14,2	11,5	5,8	13,5	9,5	0,3	8,5	4,1	8,5	7,9
Lønnskostnader	11,0	10,5	7,4	9,1	10,8	13,2	12,9	5,9	1,1	4,4
Driftsresultat	23,3	13,4	2,7	22,3	7,2	-23,5	-3,5	-1,3	34,1	17,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå
* Foreløpige tall

virksomheten. Det foreligger ennå ikke gjennomarbeidede anslag for driftsresultatet i norsk næringsvirksomhet i 1991. En anslått vekst i de totale lønnskostnadene på rundt 4 1/2 prosent og under forutsetning om nær uendrede indirekte skatter i forhold til året før, peker i retning av en moderat vekst i driftsresultatet, 5–6 prosent, for økonomien som helhet fra 1990 til 1991.

Endringer i funksjonell inntektsfordeling

I tidligere rapporter fra Det tekniske beregningsutvalget (jfr. for eksempel NOU 1991:23) er inntektsutviklingen i Norge belyst nærmere ved å presentere inntektstall, lønnskostnader og driftsresultat, etter en *funksjonell sektorinndeling*. Dette innebærer at inntektene er gruppert på næring eller offentlig forvaltningssektorer etter hvor de er opptjent. På det nåværende tidspunkt er det i nasjonalregnskapet ikke beregnet detaljerte sektorfordelte inntektstall for 1991. For en oversikt over den historiske utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen vises til tidligere rapporter.

1.3 DEN INSTITUSJONELLE INNTEKTSFORDELINGEN

I et eget avsnitt i tidligere rapporter fra Beregningsutvalget (kapittel 1.3 i NOU 1991:23) er det også presentert beregninger av inntektsutviklingen i Norge etter såkalt *institusjonell sektorinndeling*. Dette betyr at disponibel inntekt for Norge er gruppert etter hvem inntektene tilfaller. Blant insitusjonelle sektorer skiller en vanligvis mellom: Offentlig forvaltning, finansinstitusjoner, ikke-personlige foretak, husholdningene og utlandet. Denne delen av nasjonalregnskapet omtales som inntektsregnskapet og er fortsatt under oppbygging i Statistisk sentralbyrå. På det nåværende tidspunkt foreligger det heller ikke her ny informasjon i forhold til inntektstall presentert i rapport nr. 2 1991 fra Det tekniske beregningsutvalg (NOU 1991:23). Foreløpig inntektsregnskap for 1991 og reviderte tall for forutgående år vil bli beregnet og presentert av Statistisk sentralbyrå i mai 1992. Disse inntektstallene vil bli inkludert i Det tekniske beregningsutvalgs rapport nr. 2 for 1992.

En nærmere presentasjon og analyse av inntekstutviklingen for en av de institusjonelle sektorene i inntektsregnskapet – *husholdningssektoren* – er imidlertid gitt i neste kapittel. På samme måte som tidligere er også tallene fra inntektsregskapet supplert med tradisjonelle beregninger av utviklingen av disponibel realinntekt for utvalgte typehushold, differensiert etter familietype og inntektsnivå. I tillegg presenterer Beregningsutvalget denne gangen detaljerte beregninger basert på inntektsstatistikken, blant annet for å belyse virkninger på husholdningenes disponible inntekter av skatteomleggingen. En slik presentasjon av tallgrunnlag for å belyse inntektsutviklingen for husholdningssektoren er antatt å være nyttig som bakgrunnsmateriale under inntektsoppgjørene.

KAPITTEL 2.

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge. Den omfatter også selvstendig næringsdrivende som driver ikke-finansiell aktivitet i egen regi, og som ikke er inkludert i foretakssektoren. Husholdningssektoren er den klart største av de institusjonelle hovedsektorene i nasjonalregnskapet målt ved disponibel inntekt. I perioden 1980–1989 tilfalt mellom 57 og 63 prosent av Norges disponible inntekt husholdningene.

Med *disponibel inntekt for en husholdning* menes den inntekten som står til disposisjon for privat konsum (forbruk) eller sparing. Dette betyr at en må trekke utgifter som ikke er knyttet til konsum eller sparing, fra bruttoinntekten, for å komme fram til den disponible inntekten. Slike utgifter vil først og fremst være direkte skatter, men kan også omfatte finansielle utgifter som renteutgifter, avhengig av hvor omfattende inntektene er definert. For å komme fram til *disponibel realinntekt* må en videre korrigere for prisutviklingen på de varer og tjenester som inntekten brukes til, dvs. konsumprisutviklingen. Utviklingen i disponibel realinntekt for en husholdning blir dermed i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i renteutgifter og prisutviklingen.

- En husholdning kan ha inntekt fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt, inntekter fra næringsvirksomhet (driftsresultat), renter av bankinnskudd eller andre finansinvesteringer, og inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens næringsinntekter og trygder er hovedinntekter for husholdningsgruppene selvstendig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge nasjonalregnskapskonvensjoner regnes som konsumert i det år de anskaffes. Beregnet avkastning på konsumkapital (utenom bolig) inngår derfor ikke som inntekt i inntektsregnskapet. Husholdningene er derimot «eiere» av produksjonssektoren for boligtjenester i regnskapet, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen i denne sektoren som en del av sin inntekt.
- Skatten for ulike husholdninger kan variere selv om inntektene i utgangspunktet er like. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengig av hvordan husholdningen innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekten dem imellom. Videre vil ulike former for finansinvesteringer, f.eks. SMS, aksjeplasseringer, forsikringer eller plasseringer i statsobligasjoner påvirke skatteberegningene. Hvis finansinvesteringene, investeringer i bolig eller privat konsum (forbruk) blir finansiert ved låneopptak, vil adgangen til fradrag for gjeldsrenter påvirke skatten. Det samme gjelder for investeringer i næringsvirksomhet hvor dessuten avskrivings- og avsetningsregler vil påvirke beskatningen av næringsinntekten.
- Om renteutgifter skal komme til fradrag ved beregning av disponibel inntekt for en husholdning, bør prinispielt ses i sammenheng med hvor omfattende inntektsbegrepet er definert. Hvis næringsinntekt (driftsresultat), som er en kombinasjon av kapitalavkastning på produksjonskapital og arbeidsinnsats som selvstendig næringsdrivende, finansinntekter og beregnet avkastning av konsumkapital (egen bolig, varige konsumgoder) inngår i inntektsbegrepet, bør alle renteutgifter naturlig komme til fradrag ved beregning av disponibel inntekt. Avgrensingsproblemer oppstår når låneopptak og dermed renteutgifter har gitt opphav til inntekter som ikke regnes med ved beregning av disponibel inntekt. I nasjonalregnskapet regnes som nevnt avkastning av boligkapitalen som en del av husholdningenes inntekter, mens andre varige konsumgoder betraktes som konsumert når de er kjøpt. Husholdningenes netto renteutgifter trekkes fra i beregningen av disponibel inntekt i nasjonalregnskapet. I prinsippet burde en her ha skilt ut andelen av renteutgiftene som er brukt til å finansiere konsumkapital

utenom bolig, men datamaterialet gir ikke grunnlag for en slik oppsplitting.

- Beregninger av disponibel realinntekt krever en omregning til faste priser, dvs. at en må dividere den løpende inntekten med en prisindeks. Valget av prisindeks er ikke entydig. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks - enten konsumprisindeksen eller deflatoren for totalt privat konsum i nasjonalregnskapet. I beregningene nedenfor som er basert på tall fra nasjonalregnskapet, benyttes den sistnevnte prisindeksen.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for levekår. Ett problem i denne forbindelse er knyttet til bruk av en felles prisindeks som nevnt ovenfor. I så fall får en ikke tatt hensyn til at husholdninger kan ha ulik forbrukssammensetning og at prisene på ulike varer og tjenester varierer. Videre bør det påpekes at offentlig konsum ikke er med i beregningene, selv om denne posten er et viktig bidrag til levekårene. Direkte skatter kommer til fradrag i disponibel inntekt, og endringer i indirekte skatter tas hensyn til gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at omvurdering av aktiva, f.eks. aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., ikke inngår i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmuligheten over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdninger. Slike beregninger er under arbeid i Statistisk sentralbyrå, men det vil ennå ta tid før resultatene kan nyttiggjøres.

Nedenfor gjengis tall for husholdningenes disponible realinntekt slik de framkommer i nasjonalregnskapet. I neste avsnitt (2.2) presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for ulike grupper av husholdninger, der en fokuserer spesielt på virkninger av endringer i skattesystemet på disponibel realinntekt. Det bør understrekes at begrepet disponibel realinntekt i de sistnevnte beregningene avviker fra de konvensjoner som benyttes i nasjonalregnskapet. For det første forutsettes i disse mer detaljerte beregningene at husholdningene kun har lønnsinntekt.

Tabell 2a. *Inntekter og utgifter for husholdninger i alt. Milliarder kroner*

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990*	1991[4]
Inntekter	262,4	289,0	318,3	347,5	393,3	443,1	480,6	497,6	526,0	556,0
– Lønn[1]	156,2	169,2	185,0	205,2	232,2	261,4	275,1	278,7	290,9	303,4
– Driftsresultat	34,5	37,8	40,8	40,8	45,2	47,3	51,5	54,2	58,6	62,1
– Renteinntekter[2]	12,5	15,3	18,7	18,7	27,8	34,7	39,4	37,5	37,9	38,1
– Stønader	55,6	63,4	69,2	75,2	82,8	93,6	107,1	120,0	131,3	144,6
– Andre inntekter	3,7	4,1	4,6	4,1	5,2	6,1	7,4	7,4	7,4	7,8
Utgifter	80,1	87,3	95,7	108,8	130,5	162,4	180,3	182,6	185,3	187,3
– Direkte skatter og trygdepremier[1]	59,1	62,4	68,0	75,8	87,6	104,2	111,5	112,2	114,6	118,2
– Renteutgifter	17,6	21,3	24,1	28,8	37,5	51,9	62,0	63,1	63,6	62,5
– Andre utgifter	3,4	3,6	3,6	4,1	5,4	6,4	6,8	7,3	7,1	6,6
Disponibel inntekt	182,2	201,7	222,6	238,9	262,8	280,7	300,3	315,0	340,8	368,7
Disponibel realinntekt[3]	298,4	304,6	316,0	320,1	327,4	323,0	326,3	328,6	340,8	355,5
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	1,1	2,0	3,7	1,5	2,2	-1,2	0,8	0,7	3,7	4,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå
* Foreløpige tall
[1] Ekskl. arbeidsgiveravgift
[2] Husholdningenes renteinntekter omfatter i tillegg til renter på finansobjekter, bankinnskudd m.v. også såkalte «fremmede renter i livsforsikring» (ikke-realiserte renter). I 1988 utgjør ikke-realiserte renteinntekter om lag ⅓ av totale renteinntekter i husholdningssektoren.
[3] Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum. 1990=100
[4] Beregningsutvalgets anslag.

For det andre opereres det med en annen definisjon av disponibel inntekt, ved at (netto) renteutgifter ikke er trukket ut. For det tredje er realstørrelser i avsnitt 2.2 beregnet ved å deflatere nominelle inntektsbeløp med konsumprisindeksen.

2.1 Disponibel realinntekt for husholdninger ifølge inntektsregnskapet

Husholdningenes disponible realinntekt har økt med rundt 4 prosent pr. år de siste to årene.
Økte stønader har gitt det klart viktigste bidraget til inntektsveksten.

Tabell 2a viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster for årene 1982–1991. Tallene for 1991 er foreløpige anslag som er utarbeidet av Beregningsutvalget. I forhold til konvensjonene i nasjonalregnskapet er arbeidsgiveravgift trukket ut både på inntektssiden (lønn) og utgiftssiden (direkte skatter og trygdepremier). Beregningene viser en betydelig vekst i disponibel realinntekt for husholdningene de to siste årene, etter nær nullvekst gjennom de tre forutgående årene sett under ett. Veksten i husholdningenes disponible realinntekt i 1990 er anslått til 3,7 prosent, og foreløpige anslag antyder en minst like sterk vekst i 1991.

I tabell 2b er den nominelle veksten i husholdningens inntekts- og utgiftskomponenter i perioden 1982–1991 deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum. Tabellen viser hvordan de ulike komponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt i denne perioden.

I tillegg til lønn er driftsresultat og stønader viktige inntektskomponenter for husholdningene. På grunn av sterk sysselsettingsvekst midt på 1980-tallet ga veksten i lønningene det største bidraget til økt realinntekt i disse årene. I 1988 og 1989 trakk derimot bidraget fra lønnsveksten husholdningenes disponible realinntekt ned. I 1990 er bidraget fra lønn anslått til nær null, mens en sterkere lønns- enn prisvekst ser ut til å ha gitt et visst positivt vekstbidrag i 1991.

Driftsresultatet er hovedinntektskilden til selvstendig næringsdrivende. Tabell 2b viser at bidraget fra driftsresultatet til økningen i disponibel realinntekt var beskjedent, tildels negativt fram til og med 1989. I 1990 økte imidlertid driftsresultatet betydelig ifølge disse anslagene, og det er anslått et positivt vekstbidrag fra disse inntektene også i 1991.

Stønadene, som er den viktigste inntektskilden til pensjonister og trygdede, har gjennom hele perioden gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Dette skyldes for en stor del en jevn økning i antall eldre og utbetalte pensjoner, som er den største stønadsposten. Økningen i vekstbidraget fra og med 1988 har også sammenheng med økt arbeidsledighet og dermed økte trygdeutbetalinger. (Økningen i dagpengeutbetalingene utgjorde nær 25 prosent av den totale stønadsveksten i perioden 1988–1990). I årene 1988–1990 sto veksten i stønadene for det klart viktigste bidraget til økningen i husholdningenes disponible inntekter. Denne tendensen har fortsatt i 1991.

I 1982 og 1983 ga utviklingen i skatter og trygdepremier et positivt bidrag til realinntektsveksten, dvs. at realverdien av hushold-

Tabell 2b. *Disponibel realinntekt for husholdninger i alt. Endring i milliarder 1990-kroner*[1)]

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990*	1991[2)]
Endring i disp. realinntekt	3,0	6,3	11,3	4,2	7,3	- 3,6	2,5	2,2	12,3	14,7
Bidrag fra:										
– Lønn	1,6	-0,1	7,1	12,4	14,3	12,4	-2,7	-8,4	0,3	1,7
– Driftsresultat	0,1	-0,6	2,1	- 2,0	0,5	- 1,8	1,4	0,5	2,1	1,3
– Stønader	2,6	4,7	2,5	2,6	2,4	4,8	8,4	8,7	6,2	8,1
– Direkte skatter og trygdepremier	1,4	2,5	- 2,3	- 5,1	- 7,5	-11,1	-0,9	4,2	2,4	0,6
– Netto renteutg.	-1,7	-0,7	1,5	- 2,4	- 2,0	- 7,7	-4,7	-2,3	1,1	2,2
– Andre inntekter, netto	-1,0	0,4	0,5	- 1,2	- 0,3	- 0,1	0,9	-0,5	0,2	0,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå
* Foreløpige tall
1) Inntekts- og utgiftstall deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum 1990=100.
2) Beregningsutvalgets anslag

ningenes skatteinnbetalinger falt i disse årene. I årene 1984–1988 bidro derimot realveksten i direkte skatter og trydepremier negativt til husholdningenes disponible realinntekter. De tre siste årene har utviklingen i skatteinbetalingene igjen gitt positive vekstbidrag, ved at den nominelle veksten i direkte skatter og trydepremier har vært lavere enn konsumprisveksten.

Som vist i tabell 2b, bidrog utviklingen i realverdien av netto renteutgifter stort sett negativt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt gjennom 1980-årene. I 1989 trakk netto renteutgifter disponibel realinntekt ned med vel 2 milliarder 1990-kroner, som en følge av nedgang i renteinntektene kombinert med en svak vekst i renteutgiftene. I 1990 og 1991 bidrog utviklingen i husholdningenes netto renteutgifter positivt til veksten i disponible realinntekt, henholdvis 1,1 og 2,2 mrd. 1990-kroner ifølge foreløpige beregninger. Denne utviklingen har sammenheng med en sterk gjeldsnedbetaling blant husholdningene.

Veksten i renteinntektene og renteutgiftene kan splittes på henholdsvis endring i fordringer/gjeld og endring i gjennomsnittlige rentesatser. Beregninger av denne typen, foretatt av Norges Bank, er vist i figur 2.1.

Figuren viser at gjeldsveksten var betydelig sterkere enn fordringsveksten i perioden 1986–1988. Økte rentesatser på gjelden bidro bare med en liten del av veksten i renteutgiftene i disse årene, resten skyldtes økt gjeld. Ifølge Norges Banks beregninger var husholdningenes renteutgifter om lag uendret fra 1988 til 1989. En svak gjeldsøkning ble nesten oppveid av lavere rentesatser. For 1990 var ifølge beregningene det positive vekstbidraget fra økt gjeld om lag like stort som året før, mens det er beregnet et noe lavere bidrag fra lavere renter enn i 1989. Følgelig er det anslått en svak økning i renteutgiftene i 1990. For 1991 gikk renteutgiftene ifølge disse beregningene ned med 1,4 prosent, som en følge av lavere rentesatser. Husholdningenes (brutto-)gjeld avtok gjennom 1991, men som en følge av enda sterkere gjeldsøkning gjennom 1990, er det anslått en viss vekst i husholdningenes gjeld regnet som gjennomsnitt fra 1990 til 1991.

Veksten i husholdningenes renteinntekter avtok i 1988, som en følge av en oppbremsing av renteøkningen på husholdningenes fordringer. Renteinntektene falt deretter med rundt 4 prosent i 1989 ifølge Norges Banks anslag, etter en rentenedgang. For 1990 viser beregningene igjen vekst i renteinntektene. En fortsatt tendens til lavere rentesatser motvirket dette året bare i liten grad økningen i husholdningenes fordringer. For 1991 viser foreløpige anslag en moderat økning i renteinntektene. Denne utviklingen henger sammen med vekst i fordringene, mens rentesatsene gikk svakt ned fra året før.

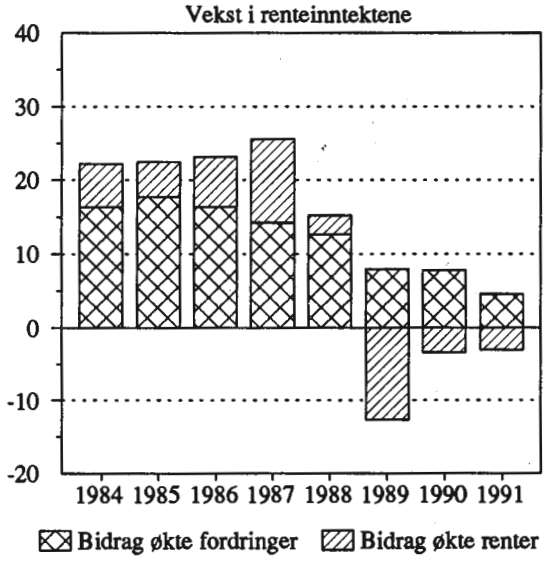

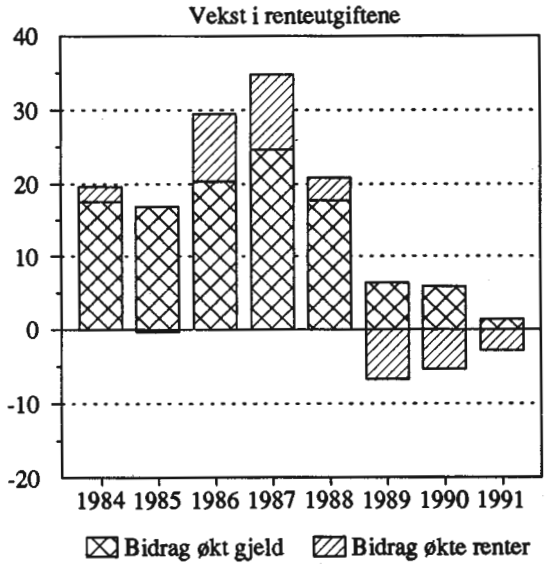

Fig. 2.1: *Husholdningenes renteinntekter og renteutgifter. Vekst i prosent.*

Merknad til figur 2.1:
Det bør bemerkes at Norges Banks beregninger avviker fra Statistisk sentralbyrås, som en følge av ulike metoder og forskjeller i datamaterialet. Veksten i renteinntekter og -utgifter i figur 2.1 vil derfor ikke samsvare helt med de tilsvarende tallene i tabell 2a og 2b. Forholdet mellom de ulike bidragene vil allikevel være omtrent det samme.

Husholdningssektoren oppdelt i lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede

I inntektsregnskapet i nasjonalregnskapet er husholdningene delt inn i grupper etter hvor hovedinntekten kommer fra. Selvstendig næringsdrivende har egen næringsdrift som hovedinntektskilde, lønnstakere har vanlig lønnsarbeid som hovedinntektskilde, mens trygdede, pensjonister o.a. har pensjoner, ulike trygder eller annet som hovedinntekt. I denne siste gruppen kommer også studenter og militære. Det er betydelig usikkerhet ved en slik oppdeling, og inntektstallene for undergruppene er av klart dårligere kvalitet enn inntektstallene for husholdningssektoren under ett.

For tiden (januar 1992) foreligger det ingen ny informasjon om inntektsutviklingen for disse undergruppene i forhold til det tallmaterialet som er presentert tidligere i rapporter fra Beregningsutvalget. I rapport nr. 2 for 1991 (NOU 1991:23) ble det presentert inntektstall for lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede fram til og med 1990. I tabell 2c nedenfor presenteres veksten i disponibel realinntekt for de tre hovedgruppene av husholdninger i denne perioden. For mer detaljert informasjon om inntektsutviklingen for de tre gruppene vises til NOU 1991:23.

Tabell 2c. *Utviklingen i disponibel realinntekt for lønnstakere, selvstendige næringsdrivende og trygdede. Årlig prosentvis vekst.*

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990*	1991*
Husholdniger i alt	1,1	2,0	3,7	1,5	2,2	- 1,2	0,8	0,7	3,7	4,3
Lønnstakere	1,5	2,1	2,9	2,8	2,2	- 0,7	0,0	0,1	3,0	
Selvstendige	-2,1	-4,6	-0,5	-8,4	-2,7	-13,2	-3,5	0,9	8,6	
Trygdede	1,4	8,1	9,2	3,4	5,0	4,5	5,8	2,2	3,9	

* Foreløpige tall

Som vist i tabellen var det betydelige forskjeller i inntektsutviklingen for de tre gruppene i 1980-årene. Mens den gjennomsnittlige årlige veksten i disponibel realinntekt for lønnstakere i perioden 1982–1990 var 1,5 prosent, om lag det samme som gjennomsnittet for alle husholdninger, var veksten 4,8 prosent for trygdede og -2,8 prosent for selvstendige. Den sterke veksten i realdisponibel inntekt for trygdede og pensjonister reflekterer den tidligere nevnte veksten i antallet trygdede og tilhørende stønadsutbetalinger. I tillegg skiller denne gruppen seg fra øvrige husholdningskategorier ved at den har hatt et betydelig positivt bidrag fra netto renteinntekter. Hovedårsaken til at gruppen selvstendig næringsdrivende hadde en reell inntektsreduksjon i denne perioden er at realverdien av driftsresultatet, som står for om lag ⅔ av deres inntekter, utviklet seg svakt og tildels negativt i flere av årene. I tillegg hadde selvstendige en betydelig økning i renteutgiftene mot slutten av perioden, noe som har sammenheng med en generelt større gjeld for selvstendige enn for de to andre husholdningsgruppene.

Disponibel realinntekt, antall personer og yrkesaktivitet for husholdningene

Inntektstall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren i alt og fordelt på lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for ulikheter vedrørende husholdningenes antall, sammensetning og yrkesaktivitet. Ved analyser av nivåforskjeller og av forskjeller i utviklingen i disponibel realinntekt bør derfor inntektsregnskapets materiale suppleres med informasjon om antall personer, antall husholdninger og yrkesaktivitet for at tallmaterialet skal gi sammenlignbare tall mellom gjennomsnittshusholdninger i de ulike husholdningsgrupper. Nedenfor er det derfor gitt tall for husholdningenes gjennomsnittsinntekt og realinntektsutvikling pr. person og pr. årsverk.

Disponibel inntekt i husholdningssektoren regnet pr. person kan anslås til knapt 75 000 kr i 1989. Med omtrent 2,5 personer i gjennomsnitt pr. husholdning blir gjennomsnittlig disponibel husholdningsinntekt om lag 186 000 kr ifølge inntektsregnskapet. Anslag bygd på foreløpige regnskapstall for 1990 peker mot en gjennomsnittlig inntekt pr. person på vel 80 000 kr, og en gjennomsnittlig inntekt pr. husholdning på rundt 200 000 kr.

Tabell 2d viser årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet pr. person i perioden 1984–1991. I 1989 økte disponibel realinntekt pr. person med 0,3 prosent, mens anslag for 1990 og 1991 gir vekstrater på henholdsvis 3,4 og 3,8 prosent. Til sammenligning var den gjennomsnittlige, årlige veksten fra 1982 til 1988 1,2 prosent.

Tabell 2d. *Vekst i disponibel realinntekt pr. person og pr. årsverk*[1]. *Prosent.*

	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990*	1991[2]
Disponibel realinntekt pr. person ..	3,5	1,0	1,9	-1,6	0,2	0,3	3,4	3,8
Disponibel realinntekt pr. årsverk. Lønnstakere	1,5	-0,3	-1,0	-3,7	0,5	3,0	3,4	–

* Foreløpige tall
[1] Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum.
[2] Beregningsutvalgets anslag

Tabell 2d viser også veksten i disponibel realinntekt for lønnstakere, regnet pr. sysselsatt årsverk («normalårsverk», jfr. definisjon i vedlegg B). Utførte årsverk i lønnstakerhusholdningene er her satt lik antall utførte lønnstakerårsverk. På grunn av avgrensningsproblemer må disse tallene tolkes med særlig stor varsomhet.

Ifølge tabellen var det ubetydelig vekst i disponibel realinntekt for lønnstakere regnet pr. årsverk i 1988, etter at disponibel realinntekt pr. årsverk for denne gruppen hadde blitt redusert tre år på rad. I 1989 økte imidlertid disponibel realinntekt pr. årsverk for lønnstakerhusholdningene med 3,0 prosent ifølge foreløpige regnskapstall. Denne økningen hadde sammenheng med nedgang i antall utførte lønnstakerårsverk, idet disponibel realinntekt for lønnstakerne var omtrent uendret fra 1988 til 1989. For 1990 er det anslått en vekst i disponibel realinntekt pr. årsverk for lønnstakerne på 3,4 prosent. Disponibel realinntekt for lønnstakergruppen under ett var ifølge foreløpige anslag 3 prosent høyere i 1990 enn året før, og i tillegg kom en viss nedgang i lønnstakerårsverkene dette året. Det foreligger ennå ikke tilgjengelige tall for lønnstakerhusholdningenes disponible inntekt i 1991.

2.2 BEREGNEDE ENDRINGER I DISPONIBEL REALINNTEKT FOR UTVALGTE HUSHOLDNINGER

Basert på en lønnsvekst fra 1990 til 1991 på 5¼ prosent, som tilsvarer om lag gjennomsnittet for alle lønnstakere, viser utvalgets beregninger en økning i disponibel realinntekt for utvalgte typehushold på i størrelse 1¾–3¾ prosent.

Det isolerte bidraget fra skatteomleggingen fra 1991 til 1992, er beregnet til å kunne gi en vekst i disponibel realinntekt for store lønnstakergrupper på i størrelsesorden 2–3 prosent. Det er da rent beregningsteknisk lagt til grunn at priser og lønninger stiger med 3 prosent fra 1991 til 1992.

Under lønnsoppgjør, jordbruksoppgjør og pensjonsregulering forhandles det bare om utviklingen i en inntektsart og ikke om den totale inntektsutviklingen for ulike husholdningsgrupper. Selv om sammenhengene kan være noe kompliserte, vil skatter og priser også bidra til at realverdien av det inntektstillegg som inntektstakeren mottar blir mindre enn det nominelle inntektstillegg det forhandles om. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som belyser hvordan skatter og priser virker inn på utviklingen i disponibel realinntekt.

Kort om skatteomleggingen i årene 1990–1992

Tabell 2e gjengir skattesatser og beløpsgrenser m.v. i skattereglene for 1990, 1991 og 1992. En ser av tabellen at maksimal skatt på nettoinntekt (alminnelig inntekt) er redusert fra 43,0 prosent i 1990 til 28,0 prosent i 1992. Maksimal skatt på brutto lønnsinntekt er økt fra 16,3 prosent i 1990 til 20,8 prosent i 1992. Samlet marginalskatt på lønn er dermed redusert fra 59,3 prosent i 1990 til 48,8 prosent i 1992. For en lønnstaker med årslønn om lag som for en voksen industriarbeider ble marginalskatten på lønn redusert fra 50,8 prosent i 1990 til 48,3 prosent i 1991 og til 35,8 prosent i 1992.

Et hovedtrekk ved endringene i skattereglene de siste årene og særlig i 1992, har vært at skattegrunnlaget er utvidet og skattesatsene er redusert.

I 1990 ble det bl.a. vedtatt følgende utvidelser av skattegrunnlaget:

- innstramming i reisefradraget,
- innføring av bruttoskatt på naturalytelser og utgiftsgodtgjørelser,
- økte boligtakster med inntil 10 prosent,
- generell plikt til å svare renter på den del av restskatten som oversteg 2 000 kroner.

Innstrammingene utgjorde i størrelsesorden 0,2 prosent av bruttoinntekten.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatte-

Tabell 2e *Skattesatser og beløpsgrenser m.v. etter hhv. 1990-, 1991- og 1992-regler*

		1990-regler	1991-regler	Vedtak for 1992
Skatter på personinntekt				
a *Trygdeavgift*				
Lønnsinntekt		7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske		7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.
Annen næringsinntekt		12,7 pst.	12,7 pst.	10,7 pst.
Pensjonsinntekt		1,6 pst.	1,6 pst.	3,0 pst.
b *Toppskatt til staten*				
Sats, 1. trinn		8,5 pst.	9,5 pst.	9,5 pst.
Nedre grense:				
1. trinn, klasse 1		205 000 kr	207 000 kr	200 000 kr
1. trinn, klasse 2		247 000 kr	249 000 kr	242 000 kr
Sats, 2. trinn		–	–	13,0 pst.
Nedre grense:				
2. trinn, klasse 1		–	–	225 000 kr
2. trinn, klasse 2		–	–	252 000 kr
Skatter på alminnelig inntekt				
c *Ordinær statsskatt på alminnelig inntekt*				
Progresjonsgrenser i 1990-regler				
Klasse 1	*Klasse 2*			
0–122 000	0–153 000	0,0 pst.		
122 000–158 000	153 000–182 000	10,0 pst.		
158 000–	182 000–	17,0 pst.		
Progresjonsgrenser i 1991-regler				
Klasse 1	*Klasse 2*			
0–130 000	0–162 000		0,0 pst.	
130 000–164 000	162 000–189 000		7,5 pst.	
164 000–	189 000–		14,0 pst.	
d *Fellesskatt*				
Personer		5,0 pst.	5,5 pst.	7,0 pst.
e *Kommune- og fylkesskatt*		21,0 pst.	21,0 pst.	21,0 pst.
f *Maksimale marginale skattesatser*				
På nettoinntekt/alminnelig inntekt		43,0 pst.	40,5 pst.	28,0 pst.
På brutto lønn/personinntekt		16,3 pst.	17,3 pst.	20,8 pst.
Samlet marginalskatt på lønn		59,3 pst.	57,8 pst.	48,8 pst.
Standardfradrag m.v.				
g *Klassefradrag*				
Klasse 1		19 000 kr	20 700 kr	21 700 kr
Klasse 2		38 000 kr	41 400 kr	43 400 kr
h *Minstefradrag*				
Sats		13,0 pst.	15,0 pst.	20,0 pst.
Øvre grense		7 500 kr	10 000 kr	27 000 kr
Nedre grense		3 100 kr	3 200 kr	3 200 kr
i *Særfradrag for alder*		22 560 kr	22 560 kr	16 920 kr
j *Avtrappingssats, skattereduksjonsregelen*		50,0 pst.	50,0 pst.	55,0 pst
k *Skattefrie nettoinntekter, pensjonister*				
Enslige		55 200 kr	55 900 kr	59 000 kr
Ektepar		86 600 kr	87 900 kr	92 100 kr
l *Særskilt fradrag i Finnmark og Nord-Troms*				
Klasse 1		10 000 kr	10 000 kr	15 000 kr
Klasse 2		20 000 kr	20 000 kr	30 000 kr
m *Fisker- og sjømannsfradraget*				
Sats		23,0 pst.	23,0 pst.	30,0 pst.
Øvre grense		55 000 kr	55 000 kr	70 000 kr

		1990-regler	1991-regler	Vedtak for 1992
n	*Forsørgerfradrag i skatt* (pr. barn)			
	Barn	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr
	Ungdom	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr
o	*Generelle satser for barnetrygd*			
	1 barn	8 748 kr	9 408 kr	10 212 kr
	2 barn	9 240 kr	9 900 kr	10 704 kr
	3 barn	10 656 kr	11 316 kr	12 120 kr
	4 barn	11 280 kr	11 940 kr	12 744 kr
	5 og følgende barn	11 664 kr	12 324 kr	13 128 kr
	Sum barnetrygd og forsørgerfradrag			
	1 barn	10 568 kr	11 228 kr	12 032 kr
	2 barn	21 628 kr	22 948 kr	24 556 kr
	3 barn	34 104 kr	36 084 kr	38 496 kr
	4 barn	47 204 kr	49 844 kr	53 060 kr
	Tillegg pr. barn utover 4 barn	13 484 kr	14 144 kr	14 948 kr
q	*Ekstra barnetrygd til barn under 3 år*	–	3 144 kr	4 368 kr
r	*Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms*	3 600 kr	3 600 kr	3 732 kr
s	*Fribeløp for renter mv*			
	Klasse 1	3 000 kr	3 000 kr	–
	Klasse 2	6 000 kr	6 000 kr	–
t	*AMS*			
	Maksimalt sparebeløp:			
	Klasse 1	3 000 kr	3 000 kr	–
	Klasse 2	6 000 kr	6 000 kr	–
	Sats	25,0 pst.	25,0 pst.	–
u	*SMS/LMS*			
	Maksimalt sparebeløp:			
	Klasse 1	4 000 kr	4 000 kr	–
	Klasse 2	8 000 kr	8 000 kr	–
	Sats	25,0 pst.	25,0 pst.	–
v	*SMS, for ungdom under 34 år*			
	Maksimalt sparebeløp:			
	Klasse 1	8 000 kr	8 000 kr	–
	Klasse 2	16 000 kr	16 000 kr	–
	Sats	30,0 pst.	30,0 pst.	–
w	*BSU, for ungdom under 34 år*			
	Maksimalt sparebeløp pr. person:			10 000 kr
	Sats			20,0 pst.
x	*Formuesskatt, kommune*			
	Fribeløp	60 000 kr	60 000 kr	120 000 kr
	sats	1,0 pst.	1,0 pst.	1,0 pst.
y	*Formuesskatt, stat*			
	Beløpsgrenser 1990			
	Klasse 1 / *Klasse 2*			
	0–120 000 / 0–150 000	0,0 pst.	som i 1990	
	120 000–235 000 / 150 000–260 000	0,2 pst.		
	235 000–470 000 / 260 000–500 000	0,6 pst.		
	470 000–825 000 / 500 000–855 000	0,9 pst.		
	825 000– / 855 000–	1,3 pst.		
	Beløpsgrenser 1992			
	Klasse 1 / *Klasse 2*			
	0–120 000 / 0–150 000			0,0 pst.
	120 000–235 000 / 150 000–260 000			0,1 pst.
	235 000– / 260 000–			0,3 pst.

Kilde: Finansdepartementet

opplegget for 1990 innebar skatteopplegget en netto skattelette på om lag 3,4 milliarder kroner. Referansesystemet for 1990 framkom ved at beløpsgrenser, fradrag m.v. som gjelder alle eller nesten alle skattytere, ble justert med 4,0 prosent.

I 1991 ble det bl.a. vedtatt følgende utvidelser av skattegrunnlaget:

- fradraget for premie til egen pensjonsforsikring ble begrenset til maksimalt 30 000 kroner. Denne begrensningen kom i tillegg til den tidligere regelen om at fradraget maksimalt kunne utgjøre 10 prosent av gjennomsnittlig nettoinntekt de to siste årene,
- boligtakstene ble økt med inntil 10 prosent.

Innstrammingene var beregnet til i underkant av 0,1 prosent av bruttoinntekten.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatteopplegget for 1991 innebar endringene i skattesatser og grunnlag en netto skattelette på om lag 2,3 milliarder kroner. Referansesystemet for 1991 framkom ved at beløpsgrenser, fradrag m.v. som gjelder alle eller nesten alle skattytere ble justert med 4,0 prosent.

Fra 1992 er det vedtatt en rekke endringer i skattegrunnlagene. Noe av det viktigste for lønnstakere er:

- kraftig økning i minstefradraget,
- fribeløpet for renteinntekter m.v. faller bort,
- sparing med skattefradrag (SMS), livsforsikring med skattefradrag (LMS) og aksjesparing med skattefradrag (AMS) faller bort,
- det innføres en boligspareordning med skattefradrag for ungdom (BSU),
- stipulert privatkjøring med firmabil økes fra 8 000 km til 10 000 km.
- renter på overskytende forskudd vil ikke lenger være skattepliktige og renter på restskatt vil ikke lenger være fradragsberettigede. Det særskilte fribeløpet for renteinntekter av overskytende forskudd og det særlige fribeløpet for beregning av renter på restskatt fjernes.

I tillegg er det vedtatt en rekke andre endringer i bedrifts- og kapitalbeskatningen.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatteopplegget for 1992, innebar disse endringene en samlet netto skattelette på om lag 6,9 milliarder kroner. Referansesystemet for 1992 framkom ved at beløpsgrenser, fradrag m.v. som gjelder alle eller nesten alle skatteytere ble justert med 3½–3¾ prosent.

Nærmere om beregningen av utviklingen i disponibel realinntekt fra 1989 til 1991 for utvalgte lønnstakerhusholdninger

De beregninger som Det tekniske beregningsutvalget har foretatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde. Ved beregning av endring i disponibel realinntekt har en illustrasjonsmessig også foretatt beregninger for utvalgte husholdninger med fradrag utover minstefradraget, for eksempel i form av gjeldsrenter. Det er rent beregningsmessig lagt til grunn at gjeldsrentene over tid øker i takt med lønnen, dvs. at fradragene utgjør en fast andel av lønnsinntekten. Netto fradragene inngår i beregningene av skatt, men disponibel inntekt er definert slik at de *ikke* kommer til fradrag ved beregning av disponibel inntekt.
- En har ikke tatt hensyn til de store individuelle og varierende mulighetene til å tilpasse seg endringer i skattesystemet.
- Skatteomleggingen de siste årene har bl.a. vært preget av endringer i skattegrunnlagene. Beregninger der en bare tar hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde vil derfor ha mindre utsagnskraft enn tidligere.
- Barnetrygd og forsørgerfradrag regnes som negativ skatt. Det er for øvrig ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter.
- Det er brukt samme prisindeks for alle husholdningstyper ved omregning til realinntekter.

Det er en selvfølge at beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale og generelle skatteregler isolert sett trekker.
- Over kortere perioder, med små strukturelle endringer i sammensetning av inntekter og husholdninger, kan en trekke noe mer generelle konklusjoner om inntektsutviklingen for de ulike husholdningstypene enn det de sterkt forenklende forutsetningene skulle tilsi. Beregningsmåten tilsier imidlertid at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.

- Siden det forhandles om bare én inntektsart, kan virkningen for en lønnstaker av at en kun endrer denne inntektsarten være av særlig interesse.

Faren for misbruk er særlig stor hvis en bruker slike beregninger til å trekke konklusjoner om utviklingen over lange perioder. Rapporten har derfor tradisjonelt bare gitt tall for de siste to årene.

Beregningsutvalget har i tabell 2f foretatt beregninger av utviklingen i disponibel realinntekt for følgende grupper:

Lønnstakere med en lønnsinntekt i 1990 på henholdsvis 175 000 kroner og 300 000 kroner. Inntekten før skatt forutsettes å ha utviklet seg som gjennomsnittlig årslønn. For lønnstakere er beregningene utført for henholdsvis enslige lønnstakere, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn og for ektepar der begge ektefeller arbeider og som har to barn. Det er beregningsmessig forutsatt at barna er mellom 3 og 16 år.

Den nominelle disponible inntekten beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten, samtidig som en for barnefamilier tar hensyn til forsørgerfradraget og barnetrygden. Disponibel inntekt beregnet på denne måten gir dermed uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygd) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til den disponible realinntekten ved å deflatere den nominelle disponible inntekten med konsumprisindeksen.

Definisjonen av disponibel realinntekt som er brukt i dette avsnittet, skiller seg derfor noe fra nasjonalregnskapets definisjon, jf. innledningen til avsnitt 2.1. Definisjonsforskjellen i forhold til nasjonalregnskapet gjelder særlig to punkter av betydning for beregningene i tabell 2f:

- gjeldsrenter er ikke trukket fra ved beregning av disponibel realinntekt,
- nominell disponibel inntekt deflateres med konsumprisindeksen.

Utvalget har i beregningene i tabell 2f lagt til grunn en lønnsvekst på 5,3 prosent fra 1989 til 1990 og 5¼ prosent fra 1990 til 1991. Dette tilsvarer gjennomsnittlig lønnsvekst i perioden.

I eksemplene der skatteyter har fradrag er det tatt utgangspunkt i to ulike forutsetninger om størrelsen på fradragene. Typiske netto fradrag for lønnstakere med lønnsinntekt i den aktuelle størrelsesorden er markert ved utheving.

Som tidligere nevnt har en bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle lønnstakere, dvs. skattesatser, progresjonsgrenser, minstefradrag, klassefradrag m.v., barnetrygd og forsørgerfradrag. En har således i beregningene ikke tatt hensyn til de mange endringene i fradragsregler m.v. som er gjennomført fra 1989 til 1991 og som hver for seg bare berører endel lønnstakere. Dette vil gjelde innstramming i reisefradrag, økte boligtakster, skatt på fordel ved billige lån, bruttoskatt på naturalytelser m.v., renter på restskatt og endel andre endringer (som i gjennomsnitt er av mindre betydning.) Som tidligere nevnt var innstrammingene i fradrag m.v. i gjennomsnitt beregnet til om lag hhv. 0,2 prosent av bruttoinntekten i 1990 og 0,1 prosent av bruttoinntekten i 1991.

Konsumprisindeksen økte med 4,1 prosent fra 1989 til 1990 og 3,4 prosent fra 1990 til 1991.

Beregningene i tabellen indikerer at realinntekten disponibel til betaling av gjeldsrenter og kjøp av varer og tjenester økte fra 1989 til 1990 for mange lønnstakere. Beregnet vekst i disponibel realinntekt var gjennomgående noe høyere for eksemplene med lønnstakere uten fradrag enn for lønnstakere med fradrag. Beregnet endring i disponibel realinntekt var gjennomgående noe lavere for lønnstakere med høye fradrag i forhold til lønnstakere med samme lønnsinntekt, men lavere fradrag. Dette henger bl.a. sammen med reduksjonen i marginalskatt på nettoinntekt. For eksemplene i tabellen er beregnet økning i disponibel realinntekt høyere for lønnstakere med høye lønnsinntekter, men uten fradrag enn for lønnstakere med midlere inntekter.

Beregningene i tabellen viser også vekst i disponibel realinntekt fra 1990 til 1991. Økningen er størst i eksemplene uten fradrag, og noe høyere i eksemplene med enslige lønnstakere uten barn enn ektepar med barn. Beregnet vekst i disponibel realinntekt for lønnstakerhushold uten fradrag var gjennomgående noe høyere for enslige uten barn enn for ektepar med 2 barn.

Alle grupper vil kunne bli berørt av en eller flere av de regelendringene som utvidet skattegrunnlaget, og som det som nevnt ikke er tatt hensyn til i beregningene. Utslagene for den enkelte lønnstaker vil være avhengig av hvordan reglene som er endret var utnyttet på forhånd. Lønnstakere som tidligere har betalt lavere skatt fordi de eksempelvis har brukt de ulike fradragsmulighetene i skattesystemet, kan ved utvidelser av skattegrunn-

Tabell 2f. *Beregnet endring i disponibel realinntekt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Årlig prosentvis endring.*

Lønnsinntekt i 1990	Gjeldsrenter i 1990[1]	1989–1990	1990–1991
175 000 kroner			
Enslig lønnstaker uten barn[2]	0 kr	2,4	3,0
	30 000 kr	2,0	2,4
	50 000 kr	1,8	2,0
Ektepar med én inntekt og 2 barn[3]	0 kr	2,5	2,5
	30 000 kr	2,3	2,2
	50 000 kr	2,2	2,2
300 000 kroner			
Enslig lønnstaker uten barn[2]	0 kr	4,1	3,7
	70 000 kr	2,7	2,3
	100 000 kr	2,2	1,9
Ektepar med én inntekt og 2 barn[3]	0 kr	3,6	3,0
	70 000 kr	2,4	2,1
	100 000 kr	2,0	1,8
Ektepar med 2 barn, hvor den ene ektefellen tjener 175 000 kroner og den andre 125 000 kroner[4]	0 kr	2,5	2,6
	70 000 kr	2,1	2,1
	100 000 kr	2,0	2,1

[1] Typiske fradrag på de ulike inntektsnivå er uthevet.
[2] Enslige lønnstakere uten barn blir lignet i klasse 1.
[3] Ektepar med én inntekt vil bli lignet i klasse 2.
[4] Ektefellene i dette typehusholdet vil bli lignet særskilt i klasse 1 med de forutsetninger som er gjort om størrelse og fordeling av lønnsinntekt og fradrag. Det er lagt til grunn en fordeling av gjeldsrentene mellom ektefellene som minimerer skatten for ekteparet.

laget få skatteøkning, og betale skatt mer på linje med lønnstakere med samme lønnsinntekt, men som i mindre grad har utnyttet fradragsmulighetene.

I første del av kapittel 2 ble det gjengitt tall for utviklingen i husholdningenes renteinntekter og renteutgifter. jf. tabell 2a og figur 2.1. Det gikk her fram at veksten i husholdningenes renteutgifter har avtatt fra 1988 både som følge av at rentenivået er redusert og som følge av at gjeldsoppbyggingen har blitt lavere. I tabell 2f er det som nevnt beregningsmessig lagt til grunn at fradragene vokser i takt med lønnen. Beregnet vekst i disponibel realinntekt vil generelt sett være avhengig av hvordan fradragene utvikler seg. Hvis en tenker seg at fradragene reduseres eller holdes nominelt uendret, vil det isolert sett øke skatten som følge av at nettoinntekten øker. Lønnsinntekt etter skatt disponibelt til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester vil da isolert reduseres. Beregningsutvalget har i dette avsnittet som omtalt basert seg på en definisjon av disponibel inntekt der gjeldsrentene *ikke* trekkes fra i begrepet disponibel inntekt. For å illustrere forskjellen i forhold til en beregnet utvikling i disponibel realinntekt der en forutsetter at gjeldsrentene er nominelt uendret og der de definisjonsmessig kommer til fradrag i disponibel inntekt, har en tatt utgangspunkt i en enslig lønnstaker uten barn og med en lønnsinntekt på 175 000 kroner i 1990. Det er da forutsatt at gjeldsrentene utgjør 30 000 kroner i hele perioden. Videre er det lagt til grunn samme forutsetninger om lønnsutviklingen som ved beregningene i tabell 2f. Beregnet vekst i disponibel realinntekt definert slik at gjeldsrentene kommer til fradrag ved beregning av disponibel inntekt blir 3,3 prosent fra 1989 til 1990 og 3,9 prosent fra 1990 til 1991. Dette er 1,3–1,5 prosentpoeng høyere vekst i disponibel realinntekt enn ved den definisjonen og den forutsetningen om utviklingen i gjeldsrenter som er lagt til grunn i tabell 2f.

Skattereformens bidrag til utviklingen i disponibel inntekt fra 1991 til 1992 for lønnstakere

Skattereformen 1992 vil, sammenlignet med tidligere år, innebære store endringer i skattereglene for mange skatteytere. De tidligere skattereglene for rentefradrag, utbytte-

beskatning, beskatning av næringsinntekt og aksjegevinster m.v. førte til en skattemessig forskjellsbehandling av ulike inntektsarter og mellom ulike skatteytere, eksempelvis lønnstakere og personlig næringsdrivende. Fra 1992 vil skattesystemet i større grad likebehandle ulike investeringer og kapitalplasseringer. Endringene i skattereglene fra 1991 til 1992 har gått lenger enn i tidligere år, bl.a. når det gjelder utvidelse av skattegrunnlag og reduksjon av skattesatser. Eksempelvis vil bortfall av fribeløp for renteinntekter og spareordningene SMS, AMS og LMS og innføring av en proporsjonal skatt på 28 prosent på nettoinntekt (alminnelig inntekt) medføre endringer i skatteberegningen for de aller fleste skatteytere.

På grunn av de store endringene i skattereglene fra 1991 til 1992 har en valgt å bruke noe mer plass for å illustrere *hvordan endringene i skattereglene bidrar til utviklingen i disponibel realinntekt* for lønnstakerhusholdninger. For å illustrere dette har Det tekniske beregningsutvalget bl.a. nyttet en av Statistisk sentralbyrås skattemodeller (LOTTE), som bygger på et detaljert, representativt selvangivelsesmateriale. Utvalget har også beregnet endring i disponibel realinntekt fra 1991 til 1992 for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Slike stiliserte typehusholdsberegninger vil bare kunne illustrere utviklingen i disponibel realinntekt fra 1991 til 1992 i den grad skatteyteren ikke blir påvirket av grunnlagsutvidelser og ikke endrer tilpasning. For å rendyrke hvordan skattereglene bidrar til å endre disponibel realinntekt, er det beregningsteknisk lagt til grunn uendret reallønn *før* skatt. Selv om skattereglene for 1992 er vedtatt, er det flere forhold som gjør at slike beregninger av hvordan skattereglenes bidrag til endring i disponibel inntekt fra 1991 til 1992, må bli særlig usikre:

- Endringene i disponibel inntekt vil avhenge av i hvilken grad lønnstakeren har brukt de tidligere gunstige spareordningene og i hvilken grad lønnstakerne ellers endrer tilpasning som følge av endringer i skattereglene. Ingen av analysemetodene en har nyttet her vil fange opp f.eks. endret arbeidstilbud og nedbetaling av gjeld. Større endringer i skattereglene enn tidligere kan føre til at mange skatteytere vil endre tilpasning, med sikte på å oppnå større inntekt etter skatt, som kan disponeres til kjøp av varer og tjenester. Eksempelvis kan både redusert marginalskatt på alminnelig inntekt og frigivelsen av SMS-midlene høsten 1991 for enkelte lønnstakere ha gjort nedbetaling av gjeld særlig lønnsom.
- Endrede inntektsbegrep, bl.a. ved innstramming i spareordninger, lavere avskrivningssatser, bortfall av fondsavsetningsordninger og andre endringer i bedrifts- og kapitalbeskatningen, vil for skatteytere som i stor grad har benyttet slike fradragsmuligheter føre til en høyere alminnelig inntekt enn før. For andre skatteytere vil den store økningen i minstefradraget motvirke disse grunnlagsutvidelsene. Bl.a. innføring av delingsmodellen for å skille kapital- og personinntekt for personlig næringsdrivende og aktive eiere og økt stipulert inntekt av egen firmabil vil føre til endret personinntekt for enkelte skatteytere. Analysemetodene nyttet her vil ikke fange opp alle endringene i inntektsbegrepene. Selvangivelsesmateriale for 1989 indikerer at brede grupper av lønnstakere i hovedsak bare vil bli påvirket av innstrammingene i spareordningene. Særlig lønnstakere med høyere inntekter har imidlertid mer kompliserte inntekts- og fradragsforhold, og disponibel realinntekt for disse vil derfor bli påvirket av andre endringer i kapital- og bedriftsbeskatningen enn de som er behandlet her. Beregningene nedenfor er derfor bare representative for lønnstakere som ikke, eller i mindre grad, blir påvirket av dette.
- Når det gjelder formuesbeskatningen, er det fra 1992 vedtatt endringer i skattegrunnlaget, skattesatser og endringer i begrensningsregelen for nedsettelse av skatter («80-prosent-regelen). De særlige fribeløpene i sparekapital faller bort. De generelle bunnfradragene i formuesskatt til kommunen er i hovedtrekk økt med tilsvarende beløp. Formuesverdsettelsen av børsnoterte og ikke børsnoterte-aksjer er redusert. Skattesatsene for formuesskatt til staten er redusert og de øverste progresjonstrinnene er fjernet. Maksimal formuesskattesats reduseres fra 2,3 prosent i 1991 til 1,3 prosent i 1992. Beregningene av endring i disponibel realinntekt tar ikke hensyn til endringene i formuesskatten. For lønnstakere med vanlige lønns- og formuesforhold vil endringene i formuesskattereglene i liten grad påvirke disponibel inntekt. For skatteytere med større formuer vil endringene i formuesskatten innebære større vekst i disponibel inntekt enn det beregningene her viser.
- For barn under 3 år gis det et særskilt småbarnstillegg i barnetrygden. Småbarnstillegget øker fra 3 144 kroner i 1991 til 4 368 kroner i 1992. Lønnstakerhusholdninger med barn under 3 år vil derfor komme bedre ut enn det beregningene nedenfor

indikerer der en har forutsatt at barna er over 3 år.
- For skatteytere i Finnmark og Nord-Troms gjelder det særlig gunstige skatteregler. I beregningene nedenfor har en lagt til grunn de skattereglene som gjelder generelt i landet.

Inntekts- og formuesstatistikken for 1989 for gruppen lønnstakere viser at lønnen naturlig nok er den dominerende inntektsposten for lønnstakere, men mange har i tillegg andre inntekter, bl.a inntekt av egen bolig, renteinntekter og næringsinntekt. Fradrag utenom minstefradrag utgjør i gjennomsnitt i overkant av 20 prosent av lønnsinntekten for lønnstakere. Fradragene målt som andel av lønnsinntekten stiger noe med lønnsinntekten, fra i underkant av 15 prosent for lønnstakere med lønn under 100 000 kroner til 36,2 prosent for lønnstakere med lønnsinntekt over 400 000 kroner i 1989. Gjeldsrenter fratrukket renter av bankinnskudd m.v. øker fra om lag 2,5 prosent av lønnen til over 15 prosent av lønnen for høyinntektsgruppene. Inntektsstatistikken gir også et bilde av at høyinntektsgruppene blant lønnstakerne har de mest kompliserte selvangivelsene, i den forstand at andre inntekter og fradrag enn lønn betyr relativt mer for disse. I vedlegg E gis detaljerte statistiske oppgaver over sammensetningen av inntekt og fradrag fordelt etter lønnsinntekt for skatteytere som er karakterisert som lønnstakere.

For å illustrere bidraget fra endringer i skattereglene på endring i disponibel inntekt fra 1991 til 1992, har Det tekniske beregningsutvalget som nevnt foretatt beregninger ved hjelp av en av Statistisk sentralbyrås skattemodeller (LOTTE). Disse beregningene tar hensyn til innstrammingene i spareordningene, men de tar som nevnt ikke hensyn til f.eks. endring i tilpasning eller andre endringer i bedrifts- og kapitalbeskatningen. LOTTE bygger på det detaljerte selvangivelsesmaterialet fra inntektsstatistikken for 1989. Statistikken er basert på et utvalg av selvangivelser fra personlige skatteytere. Dette utvalget omfatter totalt om lag 9 400 personer. Siden statistikken bygger på et utvalg, er det usikkerhet knyttet til oppgavene fra inntektsstatistikken. I modellen kan en i prinsippet beregne skatt for hver enkelt skatteyter etter ulike regelverk. Beregningene er utført for gruppen lønnstakere, etter SSBs definisjon. Dette vil i hovedsak være yrkestilknyttede som har høyere lønnsinntekt enn næringsinntekt.

I tabellene 2g og 2h nedenfor har en summert virkninger for ektepar slik at ektepar danner en *enhet* i tabellene uansett om de lignes felles eller særskilt. Dette er gjort for å unngå en noe vilkårlig fordeling av endring i skatt på hver ektefelle for ektepar som eksempelvis var felleslignet i 1991 og blir særskilt lignet i 1992.

Inntekts- og fradragspostene for den enkelte skatteyter er framskrevet til 1992. Fram til 1991 er de fleste postene framskrevet med anslått utvikling i sysselsetting og lønninger fra 1989 til 1991. Fra 1991 til 1992 har en beregningsteknisk lagt til grunn at de fleste inntekts- og fradragspostene øker med 3 prosent. Modellberegningen kan derfor illustrere bidraget fra endringen i skattereglene til disponibel inntekt under forutsetning av at lønnsveksten fra 1991 til 1992 blir 3 prosent og at de fleste inntekter og fradrag vokser i takt med lønnen. Tabellene illustrerer altså endring i lønnsinntekt etter samlet skatt som er disponibel til bl.a. betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester. Tabellene 2g og 2h gir også opplysninger om representativitet og spredning rundt gjennomsnittene.

Disponibel inntekt er i dette avsnittet som omtalt definert som lønnsinntekt fratrukket samlet inntektsskatt, regnet inklusive barnetrygd og forsørgerfradrag, men eksklusive formuesskatt. Disponibel inntekt beregnet etter denne metoden vil kunne si noe om hvor mye lønnsinntekt lønnstakeren sitter igjen med til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at skatt av alle inntekter er betalt. Etter den valgte definisjon av disponibel inntekt blir all skatt, enten den skriver seg fra kapitalinntekter eller andre inntekter, belastet lønnsinntekten. Skatten kan av den grunn bli over 100 prosent av lønnsinntekten og disponibel inntekt kan bli negativ. I tabellen er ikke slike negative inntekter tatt med. I beregningene har en altså bare tatt hensyn til endringer i inntektsskattesatser og beløpsgrenser (herunder barnetrygd) og endringene i SMS, AMS, LMS, bortfall av fribeløp for renteinntekter m.v. I LOTTE-tabellene har en også skjønnsmessig innarbeidet en virkning av den nye boligspareordningen for ungdom (BSU).

Tabell 2g viser beregnet antall lønnstakere fordelt etter beregnet lønnsinntekt i 1991, beregnet gjennomsnittlig nominell disponibel inntekt i hvert inntektsintervall i 1991 og beregnet endring i gjennomsnittlig nominell disponibel inntekt fra 1991 til 1992 i hvert inntektsintervall. Tabellen illustrerer endring i gjennomsnittlig disponibel nominell inntekt fra 1991 til 1992 under forutsetning av at alle inntekter og fradrag (utenom standardfradrag) vokser med 3 prosent. En ser av tabellen at beregnet endring i nominell disponibel

inntekt er i gjennomsnitt noe i underkant av 6 prosent for brede grupper av lønnstakere. Med en prisvekst på 3 prosent fra 1991 til 1992 kan endringene i skattereglene dermed isolert sett bidra til en gjennomsnittlig vekst i disponibel realinntekt på knapt 3 prosent for brede grupper av lønnstakere. En ser av tabell 2g at beregnet gjennomsnittlig vekst i nominell disponibel inntekt er 5 prosent for gruppen med lønnsinntekt under 100 000 kroner. Dette er noe lavere enn for de andre gruppene, og henger delvis sammen med at denne gruppen er mer uensartet, ved at den bl.a. består av lønnstakere med betydelige kapitalinntekter i forhold til lønnsinntekt.

Mens tabell 2g kan gi et bilde av de *gjennomsnittlige* endringene i disponibel inntekt for lønnstakergrupper fordelt etter lønnsinn-

Tabell 2g. *Beregnet antall lønnstakere fordelt etter lønnsinntekt i 1991.Beregnet gjennomsnittlig disponibel inntekt i 1991 og beregnet prosentvis endring i gjennomsnittlig nominell disponibel inntekt fra 1991 til 1992 for lønnstakere i ulike lønnsinntektsintervall.*[5]

Lønns-inntekt i 1991	Antall lønns-takere	Disp. innt. i kroner i 1991	Prosentvis endring nom. disp. inntekt fra 1991 til 1992
0– 99 900	138 202	62 437	5,0
100 000–149 900	172 430	97 731	6,0
150 000–199 900	260 433	133 392	5,8
200 000–249 900	189 932	169 880	5,8
250 000–299 900	143 813	211 166	5,4
300 000–399 900	195 528	258 016	5,8
over 400 000	154 858	(357 262)[6]	(6,9)
I alt	1 255 196	(182 146)	(6,0)

[5] Beregningsmessig er alle inntekter og fradrag utenom standardfradrag økt med 3 prosent fra 1991 til 1992.

[6] Resultatene for denne gruppen er i betydelig grad påvirket av bl.a. endringer i avskrivningsregler og endringer i firmabilbeskatningen. I Nasjonalbudsjettet 1992 anslo man skjønnsmessig at økt firmabilbeskatning og reduserte avskrivningssatser i gjennomsnitt isolert sett kunne gi en skatteskjerpelse på i størrelse 2 500 kroner for lønnstakere med lønnsinntekt over 400 000 kroner. I tabellen over har en *ikke* innarbeidet en slik effekt. Denne gruppen vil trolig også bli særlig berørt av andre endringer i skattegrunnlaget.

Tabell 2h. *Andel lønnstakere fordelt etter størrelse på endring i nominell disponibel inntekt fra 1991 til 1992 og etter lønnsinntekt i 1991*

	Lønnsinntekt i 1991						
	0–100 000[1]	100 000–150 000	150 000–200 000	200 000–250 000	250 000–300 000	300 000–400 000	I alt 0–400 000
Endring i disponibel inntekt i pst.							
Under 3 pst.	14,4	4,9	2,4	3,5	5,5	4,7	5,3
3–4 pst.	15,7	3,6	3,1	12,7	15,7	6,9	8,7
4–5 pst.	30,8	9,0	14,9	27,3	20,9	26,3	20,9
5–6 pst.	19,7	28,9	44,7	23,4	27,4	26,3	29,9
6–7 pst.	8,5	42,3	22,2	12,1	11,0	12,2	18,6
7–8 pst.	2,0	3,4	6,4	6,7	5,4	8,3	5,6
8–9 pst.	0,6	1,3	3,1	5,6	5,0	5,8	3,6
Over 9 pst.	8,3	6,7	3,2	8,7	9,1	9,5	7,2
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

[1] Resultatene for denne gruppen er preget av at det bl.a er en del lønnstakere som har betydelige kapitalinntekter i forhold til lønnsinntekten.

tekt, kan tabell 2h brukes til å gi et bilde av *spredningen* rundt gjennomsnittstallene i tabell 2g. Som nevnt er det særlig usikkerhet knyttet til beregningene for gruppen med lønnsinntekt over 400 000, og en har derfor ikke tatt denne gruppen med i tabell 2h. En ser av tabellen at for lønnstakere med en lønnsinntekt på mellom 100 000 kroner og 200 000 kroner har 2/3 av lønnstakerne en beregnet endring i nominell disponibel inntekt på mellom 5 og 7 prosent. Med en prisstigning på 3 prosent vil det isolerte bidraget fra endringer i skattereglene kunne gi en vekst i disponibel realinntekt på mellom 2 og 4 prosent fra 1991 til 1992 for brede grupper lønnstakere. Skatteytere med mer kompliserte inntektsforhold og som blir berørt av endringer i bl.a. bedrifts- og kapitalbeskatning som det ikke er tatt hensyn til i disse beregningene, vil kunne få en utvikling i disponibel inntekt som avviker fra dette. Den store spredningen for gruppen med lønnsinntekt under 100 000 kroner har sammenheng med at dette som omtalt er en uensartet gruppe.

Tabell 2i illustrerer beregnet endring i disponibel realinntekt for utvalgte typehushold etter samme metode som i beregningene for årene 1989 til 1991. Slike beregninger kan illustrere skattereglenes bidrag til endring i disponibel inntekt for lønnstakere som har lønn som eneste inntektskilde. Det er lagt til grunn at fradragene består av gjeldsrenter og utvikler seg i takt med lønnsinntekten. Utviklingen i disponibel inntekt vil bli en annen hvis lønnstakeren eksempelvis har renteinntekter eller f.eks. brukte SMS i 1991. Særlig for lønnstakere med høyere inntekter vil beregninger av endring i disponibel inntekt med så enkle forutsetninger kunne være lite representative, fordi disse ofte har mer kompliserte inntekts- og fradragsforhold.

Rent beregningsteknisk er det i denne tabellen lagt til grunn at både priser og lønninger stiger med 3 prosent fra 1991 til 1992. Tabellen illustrerer endring i realinntekt etter skatt som er disponibel til kjøp av varer og tjenester og til betaling av eventuelle gjeldsrenter.

Beregnet vekst i disponibel realinntekt i eksemplene med en lønnsinntekt på 300 000 kroner i 1990 viser særlig stor vekst når en forutsetter at husholdningen ikke har fradrag. Inntektsstatistikk for 1989 indikerer at det er svært få lønnstakere med lønnsinntekt over 300 000 som har små eller ingen netto gjeldsrenter. Lønnstakere med høye lønnsinntekter har ofte mer kompliserte inntekts- og fradragsforhold som beregningene i denne tabellen som nevnt ikke tar hensyn til. Beregninger av vekst i disponibel inntekt for utvalgte lønnstakereksempler med 300 000 kroner i lønn indikerer at veksten i disponibel inntekt avtar med økende fradrag. Økningen i toppskatten og redusert marginalskatt på alminnelig inntekt (nettoinntekt) vil bidra til dette. Som nevnt foran, vil beregnet vekst i disponibel inntekt både avhenge av hvordan renteutgiftene forutsettes å utvikle seg og også av hvordan renteutgiftene behandles i definisjonen av disponibel inntekt. For en enslig lønnstaker uten barn og med en lønnsinntekt på 175 000 kroner og et rentefradrag

Tabell 2i. *Beregnet endring i disponibel realinntekt for utvalgte lønnstakerhusholdninger.*[7]

Lønnsinntekt i 1990	Gjeldsrenter i 1990[8]	1991–1992
175 000 kroner		
Enslig lønnstaker uten barn	0 kr	5,0
	30 000 kr	2,8
	50 000 kr	2,2
Ektepar med én inntekt og 2 barn[10]	0 kr	2,9
	30 000 kr	2,5
	50 000 kr	2,6
300 000 kroner		
Enslig lønnstaker uten barn[9]	0 kr	9,9
	70 000 kr	4,2
	100 000 kr	2,2
Ektepar med én inntekt og 2 barn[10]	0 kr	7,4
	70 000 kr	2,8
	100 000 kr	1,2
Ektepar med 2 barn, hvor den ene ektefellen tjener 125 000 kroner og den andre 175 000 kroner[11]	0 kr	4,3
	70 000 kr	2,8
	100 000 kr	2,9

[7] I denne tabellen har en bl.a *ikke* medregnet effekten av innstrammingen i spareordningene SMS, AMS og LMS og at fribeløpet for renteinntekter m.v. faller bort fra 1992. Denne innstrammingen ble i Nasjonalbudsjettet 1992 anslått til i gjennomsnitt å utgjøre om lag 0,8 prosent av bruttolønnsinntekt. Dette tilsvarer vel 1 prosent av disponibel inntekt, noe avhengig av inntektens og fradragenes størrelse.

[8] Typiske fradrag på hvert inntektsnivå er uthevet.

[9] Enslige lønnstakere uten barn vil bli lignet i klasse 1.

[10] Ektepar med én lønnsinntekt vil bli lignet i klasse 2.

[11] For ektepar med lønnsinntekter og fradrag som i disse eksemplene vil klasse 1 gi gunstigst ligning. Det er forutsatt at gjeldsrentene er fordelt slik at skatten minimeres.

Tabell 2j. *Prosentvis endring i disponibel inntekt i 1992 som følge av 1 prosents endring i lønnsinntekten.*

Brutto-lønns-inntekt i 1992	Fradrag utover standardfradrag i 1992	Enslig	Ektepar m/2 barn
125 000	0	0,9	0,7
	30 000	0,9	0,7
150 000	0	0,9	0,7
	50 000	0,9	0,7
200 000	0	0,8	0,7
	50 000	0,8	0,8
250 000	0	0,8	0,7
	80 000	0,8	0,7
300 000	0	0,8	0,7
	100 000	0,8	0,7
400 000	0	0,8	0,7
	150 000	0,9	0,8

Merknad:
Disponibel inntekt er lønnsinntekt og barnetrygd fratrukket skatt. Fradragene som andel av lønnsinntekten er holdt uendret.

på 30 000 kroner i 1990 vil veksten i disponibel realinntekt fra 1991 til 1992 bli 4,2 prosent hvis en forutsetter at gjeldsrentene er nominelt uendret og at de kommer til fradrag ved beregning av disponibel realinntekt. Dette er 1,4 prosentpoeng mer enn for tilsvarende typehushold i tabell 2i. En slik høyere vekst kan forklares både ved at gjeldsrentene er forutsatt nominelt uendret og at de i eksemplet i dette avsnittet også er forutsatt å komme til fradrag ved beregning av disponibel realinntekt.

Beregningene i tabell 2i vil selvfølgelig også påvirkes av at lønnsveksten kan bli en annen enn 3 prosent fra 1991 til 1992. Tabell 2j illustrerer endring i disponibel inntekt i 1992 ved én prosents økning i lønnsinntekten. Beregningsmessig er det forutsatt at fradragene utgjør en konstant andel av lønnen, dvs. at fradragene også økes med 1 prosent. Det er i beregningene ikke tatt hensyn til at økt lønnsvekst også kan føre til økte priser eller ha andre virkninger på utviklingen i disponibel realinntekt.

Tabell 2j illustrerer at økningen i disponibel inntekt prosentvis er mindre enn lønnsøkningen. Forskjellen mellom de ulike inntektene er små og lite påvirket av størrelsen på fradragene. Den ekstra veksten i disponibel inntekt ved høyere lønnsvekst er gjennomgående større for husholdninger med barn enn husholdninger uten barn. Dette har sammenheng med at barnetrygden inngår i disponibel inntekt, men er forutsatt ikke å påvirkes av en høyere lønnsvekst.

Utvikling i pensjon for minstepensjonister fra 1989 til 1991

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnbeløp, særtillegg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1½ for ektepar), særtillegg og kompensasjonstillegg (500 kroner for enslige og 750 kroner for ektepar). Fra 1.5.91 ble kompensasjonstillegget fjernet, jf. omtale nedenfor. Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Pensjonistenes inntekter ble endret 1. mai og 1. desember 1990 og 1. mai 1991. Fra 1. mai 1990 ble grunnbeløpet økt med 1 300 kroner til 34 000 kroner. Videre ble satsen for særtillegg for enslig minstepensjonist eller minstepensjonist som forsørger ektefelle under 60 år økt med 1 prosentpoeng til 58 prosent. For ektepar som begge er minstepensjonister eller for minstepensjonist som forsørger ektefelle over 60 år ble satsen for samlet særtillegg økt med 2 prosentpoeng til 106,5 prosent (Lav sats ble økt fra 52,25 prosent til 53,25 prosent.) I tilknytning til indeksoppgjøret ble grunnbeløpet økt med 100 kroner fra 1. desember 1990. Fra 1. mai 1991 ble grunnbeløpet økt med 1 400 kroner til 35 500 kroner. Samtidig ble kompensasjonstillegget fjernet for minstepensjonister. Bl.a. som følge av dette ble særtilleggssatsene økt for enslige og ektepar med hhv. 2,5 prosentpoeng og 3,1 prosentpoeng til 60,5 prosent og 109,6 prosent. For pensjonister med pensjon utover minstepensjon ble kompensasjonstillegget delvis videreført med 375 kroner og 250 kroner pr. år for hhv. ektepar og enslige.

Pensjonister har rett til særfradrag for alder, uførhet m.v. ved skatteligningen. Fra 1989 ble det tidligere særfradraget for liten skatteevne erstattet av en særskilt skattereduksjonsregel som fritok pensjonister med nettoinntekt under 52 700 kroner for enslige og 82 800 kroner for ektepar fra å betale inntektsskatt. I 1991 er de skattefrie nettoinntektene hhv. 55 900 kroner for enslige og 87 900 kroner for ektepar. Disponibel inntekt for minstepensjonister uten andre inntekter blir dermed lik minstepensjonen. Skattereduksjonsregelen sikrer også at pensjonister med inntekt noe utover minstepensjonen ikke betaler skatt.

Den gjennomsnittlige minstepensjonen var i 1990 53 440 kroner for enslige og 86 652 kroner for ektepar. Dette innebar en økning i utbetalt minstepensjon fra 1989 på 4,4 prosent for enslige og på 4,5 prosent for ektepar. Med en prisstigning på 4,1 prosent innebar dette at disponibel realinntekt for pensjonister som bare mottar minstepensjon økte svakt. Fra

1990 til 1991 økte minstepensjonen med 5,0 prosent for enslige og 4,8 prosent for ektepar. Konsumprisindeksen økte i denne perioden med 3,4 prosent, noe som innebar en vekst i disponibel realinntekt på om lag 1 1/2 prosent.

Tabell 2k. *Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring pr. år.*

		1989–1990	1990–1991
Utbetalt pensjon	Enslig	4,4	5,0
	Ektepar	4,5	4,8
Disponibel realinntekt	Enslig	0,3	1,5
	Ektepar	0,4	1,4

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin inntekt i takt med økningen i grunnbeløpet, det vil si at økningen fra 1989 til 1990 ble 4,0 prosent. Økningen i konsumprisindeksen var i samme tidsrom på 4,1 prosent og realinntekten før skatt var dermed om lag uendret. Fra 1990 til 1991 økte grunnbeløpet med 4,3 prosent. På grunn av halveringen av kompensasjonstillegget fra 1. mai 1991 økte tilleggspensjonene noe mindre enn grunnbeløpet. Denne effekten er mindre jo høyere pensjonen er. Økningen i konsumprisindeksen fra 1990 til 1991 var som nevnt på 3,4 prosent. Realinntekten før skatt økte med 1/2 prosent for dem med lave tilleggspensjoner og opp mot 1 prosent for dem med høyere pensjoner.

For den *disponible* realinntekten kan resultatet variere noe, avhengig av pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Alt i alt er det grunn til å gå ut fra at gjennomsnittlig disponibel realinntekt for pensjonister under ett har økt de siste årene. Det er to viktige forklaringer på dette. Den ene er at pensjonistenes inntektsutvikling har vært preget av økninger i grunnbeløpet og den andre er at en stadig større del av pensjonistene mottar tilleggspensjon. Gjennomsnittlig tilleggspensjon øker dermed etter hvert som nye pensjonistkull kommer til, selv om ikke pensjonen for den enkelte pensjonist øker. For pensjonister med minstepensjon har også endringer i særtillegget påvirket utviklingen.

Kommentarene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

Skattereformen og pensjonister

Pensjonister blir, med endel viktige unntak, skattlagt på samme måte som lønnstakere. De reformer som er gjennomført for lønnstakere og som er omtalt foran, vil også bli gjort gjeldende for pensjonister. De viktigste endringene som berører pensjonister er følgende:

- Endringene i satsstrukturen ved beregning av skatt av nettoinntekt.
- Økningen i minstefradraget som også blir gitt i pensjonsinntekt.
- Endringene i satsstrukturen ved beregninger av toppskatt.
- Den skattefrie andelen av renteinntekten og skattefordelene ved SMS og AMS faller bort også for pensjonister. For enslige pensjonister kan denne endringen bety relativt mer, fordi de har hatt dobbelt rentefradrag og doble kvoter for SMS og AMS.

De særreglene som bidrar til at pensjonister får lavere skatt enn lønnstakere vil bli opprettholdt etter reformen, men de er noe endret:

- Særfradraget for alder eller uførhet blir redusert fra 22 560 kroner til 16 920 kroner. Fradraget blir i motsetning til tidligere gitt også ved beregningen av fellesskatten. Betydningen av særfradraget for pensjonistenes samlede skatt er den samme som om særfradraget etter tidligere regler hadde vært nominelt uendret.
- Trygdeavgiften er økt fra 1,6 til 3 prosent.
- Den alternative beregningsmåten for skatt av lave pensjoner, skattereduksjonsregelen, opprettholdes. Den skattefrie nettoinntekten økes og den avtrappingssatsen som gjelder for nettoinntekten over det skattefrie beløp økes fra 50 prosent til 55 prosent.

Virkningen av skattereformen på pensjonistenes disponible inntekter avhenger av hvordan inntekten er sammensatt. Skattereformen vil bidra positivt til veksten i disponibel inntekt for alle pensjonister som bare har pensjonsinntekt. Dette gjelder på alle inntektsnivå. Bidraget er relativt sterkest for pensjonister med såpass lave pensjoner at de kommer inn under skattereduksjonsreglen.

Mange pensjonister har imidlertid renteinntekter og har i tillegg brukt SMS og AMS. Disse vil bli rammet av innstrammingen av spareordningene. Tar en hensyn til dette kan skattereformen bidra negativt til disponibel inntekt for enkelte av disse pensjonistene.

KAPITTEL 3.

Lønnsutviklingen i senere år

3.1 LØNNSUTVIKLINGEN FOR HOVEDGRUPPER AV LØNNSTAKERE

Gjennomsnittlig årslønnsvekst for alle fra 1990 til 1991 er anslått til 5¼ pst.

For arbeidergrupper er årslønnsveksten anslått til 4¾ pst for industriarbeidere, 3–3½ pst for arbeidere i bygg- og anlegg og 6 pst i landtransport og hotell og restaurantvirksomhet.

For funksjonærgrupper *er årslønnsveksten beregnet til 5,8 pst for funksjonærer i NHO-bedrifter. I forretnings- og sparebanker og forretningsmessig tjenesteyting er anslaget henholdsvis 5,9 og 5,4 pst. I forsikringsvirksomhet antas årslønnsveksten å ha vært 4¾ pst og i varehandelen 5½ pst.*

I det offentlige *er lønnsveksten fra 1990 til 1991 foreløpig anslått til 4½ pst i staten og i kommunene til 5⅓ pst.*

Lønnsveksten for enkelte grupper er påvirket av endringer i aldersstrukturen.

I følge tall fra nasjonalregnskapet økte lønn pr. normalårsverk med 5,2 pst for fastlands-Norge fra 1990 til 1991. Etter konkurransetype var lønnsveksten i utekonkurrerende næringer 6,3 pst, i hjemmekonkurrerende næringer 4,7 pst og i skjermet sektor inklusive offentlig forvaltning 5,2 pst.

Overhenget til 1992 for alle grupper sett under ett, er anslått til 1¾ pst. Dette er om lag ¾ prosentpoeng lavere enn overhenget til 1991. I staten er overhenget til 1992 anslått til 3½–3¾ pst, for funksjonærer i NHO-bedrifter til 2,2 pst og i kommunene til vel 1 pst inklusive tarifftillegg på 0,3 pst fra 1. januar 1992. For arbeidere i NHO-bedrifter er anslaget 1¼ pst. For andre grupper utvalget har beregnet overheng for, ligger anslaget mellom 1 og 2 pst.

I rapport nr. 2 1991 (NOU 1991:23) var det et vedlegg om sammenlikningen av kvinne- og mannslønninger. Vedlegget er ikke med i denne rapporten da det ikke foreligger tall for lønnsutviklingen i 1991 for særlig mange grupper. Vedlegget vil bli ajourført/oppdatert i utvalgets rapport nr. 2 i år.

I likhet med tidligere legger Beregningsutvalget i dette kapitlet fram en del statistikk og beregninger som er ment å gi et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 1990 til 1991 og dessuten anslag på overheng til 1992 for ulike grupper. For flere lønnstakergrupper foreligger det på nåværende tidspunkt ikke lønnsstatistikk for 1991. For disse gruppene er lønnsveksten fra 1990 til 1991 normalt anslått på grunnlag av overhenget til 1991, oppgaver over tarifftillegg i 1991 og anslag på lønnsglidningen i 1991.

Beregningene bygger i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn både før og etter lovreguleringen av inntekter og utbytte som var i kraft fra 29. februar 1988 til 31. mars 1990. Utvalget understreker at en med dette ikke har tatt standpunkt til eventuelle andre prinsipper som partene måtte ønske å legge til grunn under forhandlinger.

For de fleste lønnstakere innhentes det nå lønnsstatistikk. Det kan være noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene, og til dels brukes forskjellige lønnsbegrep. Videre innhentes statistikken på forskjellige tidspunkter. For lønnsutviklingen for arbeidere i NHO-bedrifter gis det oppgaver for hvert kvartal. Dessuten beregnes årsgjennomsnitt. Andre grupper har stort sett ett tellingstidspunkt i året, for de fleste 1. september eller 1. oktober. Disse ulike forholdene bør en være oppmerksom på ved sammenlikning mellom lønnstakergruppene.

Grunnlaget for beregning av årslønn[12)]

Med årslønn for en lønnstakergruppe menes gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid.

Beregningene av årslønnsvekst er ført fram til 1991 for alle grupper og gjengis i tabell 3a. De bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker, særlig gjelder dette for månedslønte. I tabell 3a er det også beregnet gjennomsnittlig årslønn i kroner for hver gruppe i 1990.

En sammenlikning mellom grupper må gjøres med varsomhet. Den perioden som er valgt – ut fra statistiske hensyn – kan gi tilfeldige utslag. Andre perioder ville kunne gi et annet forhold mellom gruppenes gjennomsnittstall. Statistikkgrunnlaget kan være forskjellig fra gruppe til gruppe. Variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper kan bl.a ha sammenheng med lavlønnsprofil ved tariffoppgjør og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner).

Tabell 3a bygger som hovedregel på statistikk for heltidsansatte. Bare for arbeidere i LO/NHO-området er deltidsansatte inkludert. I enkelte av de andre områdene tabellen dekker, står imidlertid deltidsansatte for en stor del av årsverkene. For kommunesektoren antas det at rundt 30 prosent av årsverkene blir utført av ansatte på deltid og i varehandelen rundt 20 prosent. Dersom lønnsutviklingen for deltidsansatte i et område avviker fra utviklingen for heltidsansatte, vil lønnsveksten for heltidsansatte og deltidsansatte sett under ett, være en annen enn tabellen viser. Som nevnt er deltidsansatte bare med i gruppen arbeidere i LO/NHO-området. De andre gruppene i tabell 3a omfatter bare heltidsansatte. Med lavere lønnsnivå regnet pr. timeverk for deltidsansatte enn for heltidsansatte, som er det normale, vil en øking i andelen av årsverkene utført av deltidsansatte trekke lønnsveksten ned for et område. På den annen side har lavlønnstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode. For flere grupper har andelen som arbeider deltid gått ned de siste årene. Når det gjelder lønnsutviklingen for deltidsansatte, vises det til vedlegg C i rapport nr. 2/91 (NOU 1991:23).

Tabellen er videre basert på oppgaver for time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dette innebærer at lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje – eksempelvis skifttillegg og ulempetillegg – er med i tallene.

Metoder for beregning av årslønn

Metoden for beregning av årslønn og årslønnsvekst i tabell 3a, er annerledes for arbeidere i NHO-bedrifter enn for de andre gruppene i tabellen. Hovedårsaken til ulik metode er at for arbeidere registrerer en timefortjenesten for alle kvartaler, mens en for de fleste grupper av månedslønte bare registrerer månedsfortjenesten en gang i året.

Utgangspunktet for beregningene for alle grupper er å finne gjennomsnittlig årslønn og årslønnsutvikling for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk. Ved beregningen forutsettes det at det gis en godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Med beregningsmåten ovenfor gis det godtgjørelse for ikke arbeidet tid (ferie, sjukefravær, lønnet permisjon m.v) som er lik gjennomsnittsgodtgjørelsen for arbeidet tid i beregningsåret. Denne beregningsmåten betyr stort sett en undervurdering av årslønnsnivået i forhold til en årslønnsberegning hvor regelverket i ferieloven legges til grunn for beregning av feriegodtgjørelsen.

Med utvalgets metode vil årslønnsveksten bli overvurdert når lønnsveksten er høyere enn året før og undervurdert når den er lavere. Med uendret regelverk vil imidlertid forskjellen mellom utvalgets beregningsmåte og beregninger hvor regelverket i ferieloven legges til grunn, nærme seg null over tid.

For arbeidere i NHO-bedrifter beregnes årslønn og årslønnsvekst ved å legge til grunn gjennomsnittlig timefortjeneste eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke (40 t/uke før 1987) multiplisert med 1950 timer i året (2080 timer før 1987). Beregningen tar utgangspunkt i gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid pr. uke etter NHO's oppgaver over dagtidsarbeidere, 2-skiftsarbeidere o.s.v.

For månedslønte i tabell 3a beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks i september. En kan dermed anslå økingen i månedsfortjenesten siden september året før.

[12)] Se vedlegg B for definisjon av årslønn.

For funksjonærer i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting fordeles total lønnsøking på bestemte tidspunkter i løpet av året. For andre grupper deles økingen i tariffmessig lønnsøking og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøking anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. For de fleste grupper av månedslønte har vi opplysninger om lønnsnivået bare en gang i året. Dette er hovedgrunnen til at utvalget må forsøke å finne fram til de mest sannsynlige tidspunkt for lønnsvekst utover tarifftillegg (lønnsglidningen).

Dette var de vanlige beregningsmåtene for månedslønte før inntektsreguleringsperioden og er også lagt til grunn ved beregning av årslønnsvekst fra 1990 til 1991. Inntektsreguleringen gjorde det imidlertid nødvendig å endre noe på beregningsforutsetningene for 1988 og 1989, se utvalgets rapporter for 1989 og 1990.

Endringer i aldersstrukturen

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold. I dette avsnittet har en sett nærmere på hvordan endringer i aldersstrukturen har påvirket lønnsutviklingen.

Ved nærmere analyse av lønnsstatistikken for noen grupper, har det vist seg at en del av lønnsveksten siden 1987 skyldtes endringer i aldersstrukturen. I en del områder i privat virksomhet har andelen de yngre arbeidstakerne utgjør av sysselsettingen blitt redusert. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og denne endringen i sysselsettingen trekker lønnsveksten opp. Dette var den motsatte utviklingen av hva som vanligvis har vært tilfelle i tidligere år. En har ikke vurdert slike virkninger i årene før 1987.

Endringene i aldersstrukturen har utvalget antatt i hovedsak kommer av oppsigelser/innskrenkninger. Lønnsøking som følge av slike endringer har utvalget lagt til grunn fordeler seg noenlunde jevnt over året, og har derfor lagt denne form for lønnsøking til midt i året (1.7).

De lønnsmessige virkninger av endringer i aldersstrukturen har variert, men for enkelte grupper har den utgjort en forholdsvis stor andel av lønnsveksten de siste årene. F.eks varierte de lønnsmessige virkninger i 1990 fra 0,47 prosentpoeng av total lønnsvekst for menn i forsikringsvirksomhet til 1,39 prosentpoeng for kvinner i forretningsmessig tjenesteyting.

Oppstillingen nedenfor viser hvor mye endringer i aldersstrukturen har påvirket lønnsutviklingen fra tellingstidspunktet i 1990 til tellingstidspunktet i 1991 for en del grupper det på nåværende tidspunkt foreligger lønnsstatistikk for. I utvalgets neste rapport vil en forsøke å få med tall for virkningen av endringer i aldersstrukturen for noen flere grupper.

Bankvirksomhet			
	menn:	1,16	prosentpoeng
	kvinner:	1,31	»
	gj.sn:	1,23	»
Funksjonærer NHO-bedrifter			
	gj.sn:	0,6	»
Forretningsm. tjenesteyting			
	menn:	0,36	»
	kvinner:	0,77	»
	gj.sn:	0,50	»

For disse gruppene utgjorde endringer i aldersstrukturen en forholdsvis stor andel av lønnsveksten fra tellingstidspunktet i 1990 til tellingstidspunktet i 1991. Andelen var ca 11 for funksjonærer både i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting. I forretnings- og sparebanker utgjorde andelen vel ¼ av total lønnsvekst.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Tabell 3a viser at lønnsutviklingen de siste årene har variert en del mellom de ulike grupper. For ansatte i varehandel må den forholdsvis sterke prosentvise lønnsveksten ses i sammenheng med at det ofte har vært gitt like kronetillegg i oppgjørene. Funksjonærer i forretningsmessig tjenesteyting og i NHO-bedrifter, ansatte i forsikringsselskaper, ansatte i forretnings- og sparebanker og ansatte i varehandelen har hatt den sterkeste prosentvise lønnsveksten sett under ett i den perioden tabellen dekker. I forretningsmessig tjenesteyting har også ledende funksjonærer hatt en lønnsutvikling i overkant av gjennomsnittet i perioden 1983–91. Andre grupper har hatt like sterk eller sterkere utvikling dersom en ser på enkelte år.

Den laveste gjennomsnittlige lønnsveksten har en hatt blant enkelte arbeidergrupper i privat sektor og for statsansatte. Som påpekt

Tabell 3a. *Beregnet årslønn og årslønnsvekst for noen grupper.*

År	Arbeidere[1] i NHO-bedrifter					Funksjonærer i NHO-bedriter		Varehandel		Hotell og restaurant[3]
	I alt	Industri	Bygg- og anlegg		Land-transport	I alt	Ledende	I alt	Ledende	
			I alt	Bygge-virk.						
1981–82	12,0	10,5	11,3	11,6	12,5	11,8	10,7	11,5	–	10,5
1982–83	8,1	8,3	5,8	7,3	6,8	9,1	8,5	8,5	–	6,4
1983–84	7,5	7,9	6,0	6,3	5,5	8,0	8,0	8,2	–	6,8
1984–85	7,4	7,4	7,5	7,5	6,2	8,5	8,9	7,9	8,0	7,5
1985–86	10,4	10,0	11,6	9,9	10,5	9,8	10,0	10,9	10,1	10,1
1986–87	8,6	8,1	10,8	10,5	4,6	8,0	7,4	8,5	10,6	7,0
1987–88	6,1	5,8	5,5	6,7	6,7	5,6	4,7	8,4	9,4	4,9
1988–89	3,9	5,0	1,2	2,7	4,7	3,6	2,3	4,5	2,6	6,4
1989–90	4,6	5,6	1,7	1,0	4,6	5,7	4,6	6,7	6,8	5,9
1990–91[2]	4¾	4¾	3–3½	–	6	5,8	5,6	5½	–	6
1981–91	102,4	102,6	86,0	–	92,7	107,4	97,4	116,7	–	88,0
Gj.snitt.	7,3	7,3	6,4	–	6,8	7,6	7,0	8,0	–	6,5
Årslønn 1990	177 200	170 600	191 700	186 600	155 800	223 300	327 000	176 800	278 700	133 000

År	Forretnings- og sparebanker		Forsikring		Stat		Kommunene[4]		Skole sektoren[5]	Forretningsm. tjenesteyting	
	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Helse sektor		I alt	Ledende
1981–82	13,2	10,7	12,8	–	12,3	8,0	12,1	–	12,4	13,2	–
1982–83	8,6	7,2	9,6	–	7,6	7,6	9,0	8,0	7,5	11,2	–
1983–84	6,5	5,5	5,6	–	6,5	8,0	7,5	7,2	6,4	9,0	9,2
1984–85	8,1	8,1	6,7	7,3	7,0	7,4	7,3	8,1	6,8	8,5	8,4
1985–86	9,3	9,5	8,8	7,9	9,2	7,1	10,0	9,7	8,4	10,2	10,3
1986–87	5,8	4,7	5,4	2,8	7,3	7,6	7,5	7,5	7,3	9,5	8,7
1987–88	9,9	7,3	11,6	8,7	3,3	1,7	3,6	3,7	6,9	8,1	8,3
1988–89	4,0	2,6	3,1	1,7	4,8	2,7	4,7	4,6	5,0	3,0	1,6
1989–90	6,1	5,3	7,3	5,5	5,4	2,6	5,0	6,0	4,6	4,9	3,6
1990–91[2]	5,9	–	4¾	–	4½	–	5⅓	–	–	5,4	–
1981–91	110,2	–	106,6	–	92,4	–	98,6	–	–	121,2	–
Gj.snitt.	7,7	–	7,5	–	6,8	–	7,1	–	–	9,2	–
Årslønn 1990....	192 600	309 900	224 500	327 000	184 500	262 400	174 700	174 000	208 000	231 400	325 200

[1] Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37,5 t/uke etter 1.1.87.

[2] For 1991 foreligger det lønnsstatistikk for funksjonærer i NHO-bedrifter, ansatte i forretnings- og sparebanker og for ansatte i forretningsmessig tjenesteyting. For arbeidere i NHO-bedrifter er anslaget for 1990–91 basert på statistikk for de tre første kvartaler av 1991 og et anslag for 4. kvartal.

[3] I perioden 1980–85 omfatter tallene månedslønte. Fra 1986 er også prosentlønte og timelønte med.

[4] Kommunene i alt omfatter heltidsansatte inkl. helse- og sosialvesen, men ekskl. skoleverket. For helsesektoren ble det utarbeidet lønnsstatistikk for første gang i 1982. Tallet for 1989–90 er basert på statistikk ekskl. Oslo og Bærum. For 1990–91 er årslønnsveksten basert på en foreløpig prognose fra Kommunenes Sentralforbund.

[5] Lønnsveksten for 1989–90 er beregnet etter en annen definisjon av skoleverket enn i tidligere år, jfr. definisjon i teksten om skoleverket i kapittel 3.3.

Tabell 3b *Årslønnsvekst for tre hovedgrupper av lønnstakere (1).*

	Industrien			Annen priv. næringsvirk.			
	Arbeid-ere	Funksj.	I alt	Arbeid-ere	Funksj(2)	I alt(2)	Offentlig forvaltn.
1981–82	10,5	–	–	14,7	11,9	12,7	12,2
1982–83	8,3	–	–	7,5	8,9	8,5	8,2
1983–84	7,9	–	–	6,7	8,0	7,6	6,9
1984–85	7,4	–	–	7,1	8,0	7,8	7,1
1985–86	10,0	9,2	9,7	10,6	10,6	10,6	9,5
1986–87	8,1	7,6	7,9	8,8	8,4	8,5	7,3
1987–88	5,8	5,6	5,7	6,0	8,6	7,8	4,2
1988–89	5,0	3,6	4,5	2,7	4,0	3,7	4,8
1989–90	5,6	6,2	5,8	3,0	6,1	5,3	5,0
1990–91(3)	4¾	5,4	5	4¼	5½	5¼	5
1981–91	102,6	–	–	98,2	115,4	110,9	96,6
Gjennomsnitt pr.år	7,3	–	–	7,1	8,0	7,7	7,0

1) Omfatter bare grupper som er med i tabell 3a.
2) Før 1985 er ikke funksjonærer i NHO-bedrifter med i tallene.
3) Foreløpige anslag

foran, bør det utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved betraktning av utviklingen i ett enkelt år.

Et veiet gjennomsnitt av anslagene i tabell 3a, gir en samlet årslønnsvekst på om lag 5¼ pst fra 1990 til 1991.

Tabell 3a viser også gjennomsnittlig lønnsnivå for alle innen hver gruppe og for noen grupper også for ledende lønnstakere.

I tabell 3b har en samlet gruppene i tabell 3a i tre grupperinger. Tabellen viser gjennomsnittlig lønnsutvikling for:

- arbeidere og funksjonærer i industrien (bare arbeidere før 1985)
- arbeidere og funksjonærer i annen privat næringsvirksomhet (funksjonærer i NHO-bedrifter er ikke med før 1985)
- ansatte i offentlig forvaltning

Næringene/gruppene i annen privat næringsvirksomhet er klassifiserte som skjermet virksomhet. Industrien omfatter både skjermet og konkurranseutsatt virksomhet, men er i hovedsak konkurranseutsatt.

Tabell 3b viser at arbeidere og funksjonærer under ett i annen privat næringsvirksomhet har hatt en del sterkere lønnsutvikling enn arbeidere i industrien i perioden 1981–91. Ansatte i offentlig forvaltning har hatt noe svakere lønnsutvikling enn arbeidere i industrien i denne perioden og om lag samme vekst som arbeidere i annen privat næringsvirksomhet.

For årene 1985–91 samlet har også ansatte (arbeidere og funksjonærer under ett) i annen privat næringsvirksomhet hatt en sterkere lønnsutvikling enn ansatte i industrien. I 1989 og 1990 var det imidlertid omvendt. Offentlig ansatte har hatt en noe svakere utvikling enn industrien i perioden 1985–91.

Fra 1990 til 1991 tyder de foreløpige anslagene på at det er funksjonærene i industrien og i annen privat næringsvirksomhet som har hatt den høyeste lønnsutviklingen. Arbeidere i annen privat næringsvirksomhet synes å ha hatt den laveste lønnsutviklingen. Dette skyldes hovedsakelig forholdsvis lav lønnsvekst blant arbeidere i bygge- og anleggsvirksomhet.

3.2 LØNNSUTVIKLINGEN IFØLGE NASJONALREGNSKAPET OG ANSLAG BASERT PÅ INNBETALT ARBEIDSGIVERAVGIFT

Nasjonalregnskapet

Tabell 3c viser lønnsøkning pr. sysselsatt normalårsverk[13] basert på definisjoner og beregningsopplegg fra nasjonalregnskapet. I en sammenligning med tabell 3a bør det understrekes at lønnsbegrepet er noe forskjellig i de to tabellene. Lønnsbegrepet i tabell 3a er årslønn, mens lønnsbegrepet i tabell 3c er utbetalt lønn målt i forhold til antall sysselsatte normalårsverk. Årslønn er i tabell 3a definert som lønn for en heltidsansatt person som jobber normalarbeidstid, avbrutt av ferie, men eksklusive overtid, effekter av arbeidskonflikter og tilfeldige variasjoner på årets lengde. Lønn pr. normalårsverk i Nasjonalregnskapet er derimot medregnet overtidsbetaling, fratrukket lønnstrekk ved eventuelle arbeidskonflikter og korreksjoner for ferielønnstillegg. For nærmere orientering om

[13] Se vedlegg B for definisjon av normalårsverk

Tabell 3c. *Lønnsøkning etter næring iflg. nasjonalregnskapet. Lønn pr normalårsverk. Prosentvis økning fra året før.*

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991[1)]
ALLE NÆRINGER	7,5	9,6	9,2	5,8	4,1	4,8	5,0
NÆRINGSVIRKSOMHET	7,8	9,7	9,4	6,4	4,1	5,1	5,1
Primærnæringer	8,5	9,2	8,5	3,6	3,4	5,2	..
Jordbruk	6,6	9,5	8,2	5,5	4,0	5,0	..
Skogbruk	7,0	9,5	8,0	4,0	4,0	5,0	..
Fiske og fangst	11,2	9,6	10,0	9,5	5,7	7,9	..
Oljeutvinning,rørtransport	7,9	5,9	9,9	5,5	3,7	5,9	5,5
Olje-og gassutvinning	7,9	5,9	10,0	5,5	3,7	5,9	5,5
Rørtransport	5,6	6,2	7,1	4,6	4,6	5,3	6,4
Bergverksdrift	6,1	10,0	8,0	5,4	6,0	8,5	6,5
Industri i alt	8,8	9,2	10,7	6,1	5,2	6,0	5,0
Skjermet industri	9,4	10,8	11,8	6,4	4,2	6,0	5,3
Utekonkurrerende industri	9,1	7,5	9,5	6,0	6,8	7,4	6,3
Hjemmekonkurrerende industri	8,6	9,0	10,6	5,9	5,2	5,5	4,4
Elektrisitetsforsyning	10,1	9,0	9,7	4,5	4,8	4,3	5,3
Bygge-og anleggsvirksomhet	4,7	8,8	11,1	6,4	2,4	3,0	3,8
Varehandel	7,9	11,4	9,4	8,2	5,1	6,5	5,5
Utenriks sjøfart og oljeboring	3,1	8,6	3,3	0,1	-9,0	-4,5	..
Utenriks sjøfart	2,2	9,8	2,0	-3,0	-8,6	-4,4	..
Oljeboring	2,6	2,3	4,6	7,9	7,3	5,6	..
Samferdsel ellers	7,7	9,8	9,3	5,0	3,8	5,4	5,7
Boligtjenester	8,5	10,2	9,5	8,8	2,7	5,5	..
Annen næringsvirksomhet	8,2	10,0	7,9	7,3	4,4	5,0	5,4
Hotell- og restaurantvirksomhet	7,5	10,1	7,5	4,9	6,4	5,9	6,0
Finansiell tjenesteyting	8,7	9,2	6,0	9,4	5,2	5,8	5,6
Forretningsmessig tjenesteyting	8,6	10,0	10,4	7,8	2,7	5,5	5,5
Tjenesteyting ellers	8,5	9,8	7,2	5,8	4,6	4,6	5,0
OFFENTLIG FORVALTNING	6,6	9,3	8,9	4,2	4,6	4,1	5,1
Statlig forvaltning	7,4	9,2	8,8	4,7	3,6	4,4	4,6
Sivil statlig forvaltning	6,8	9,5	9,1	4,3	4,0	4,4	4,6
Forsvar	8,4	8,3	8,2	5,4	3,1	5,2	4,6
Kommunal forvaltning	6,2	9,4	8,9	3,9	5,0	4,0	5,3
Ekskl. arbeidsmarkedstiltak	6,3	8,5	8,5	3,0	4,7	4,3	5,3
Skoleverket	6,5	8,7	7,4	5,9	6,8	4,3	5,3
Utenom skoleverket	6,1	8,5	9,1	3,0	4,7	4,3	5,3
KONKURRANSETYPE							
Fastlands-Norge	7,5	9,8	9,4	5,9	4,3	5,0	5,2
Skjermede næringer	7,3	10,0	9,3	6,0	4,2	4,8	5,2
Utekonkurrerende næringer	8,7	7,8	9,3	5,9	6,7	7,5	6,3
Hjemmekonkurrerende næringer	8,7	9,4	10,6	5,6	4,8	5,6	4,7

1) Anslag utarbeidet av SSB for Beregningsutvalget

lønns- og sysselsettingsbegreper i nasjonalregnskapet vises til en artikkel om dette emnet i Økonomiske analyser 7/1989 utgitt av SSB.

I tabell 3c er lønnsveksten fra 1990 til 1991 med foreløpige beregninger og datagrunnlag anslått til 5,0 prosent samlet for alle næringer. For fastlands-Norge, der utenriks sjøfart og oljevirksomheten er holdt utenom, er lønnsveksten anslått til 5,2 prosent. Tabell 3c gir også lønnsveksten fordelt på næringsvirksomhet og offentlig forvaltning.

Fordelt på konkurransetype var lønnsveksten fra 1990 til 1991 høyest i utekonkurrerende næringer med 6,3 prosent, som er klart over gjennomsnittet for fastlands-Norge med 5,2 prosent. Lønnsveksten i skjermet virksomhet medregnet offentlig forvaltning er beregnet til 5,2 prosent, mens lønnsøkningen i hjemmekonkurrerende næringer er beregnet til 4,7 prosent. Lønnsveksten for samlet industri, medregnet timelønte arbeidere og månedslønte funksjonærer, er beregnet til 5,0 prosent fra 1990 til 1991. Lønnsveksten for bygg- og anleggssektoren, som omfatter både privat og offentlig virksomhet, ligger en del lavere enn industrien. For offentlig bygge- og anleggsvirksomhet er lagt til grunn at lønnsveksten følger offentlig virksomhet forøvrig. Totalt gir dette en lønnsvekst på 3,8 prosent for hele bygge- og anleggssektoren.

Lønnsveksten i kommuneforvaltningen er beregnet til 5,3 prosent. Mesteparten av denne lønnsveksten skyldes det høye overhenget

fra 1990 til 1991 i kommunesektoren, som er beregnet til 4,5 prosent.

Tallene for lønnsvekst fra 1990 til 1991 er basert på lønnsstatistikk eller anslag for de gruppene som det foreligger slik informasjon for, ved avslutningen av Beregningsutvalgets rapport.

Anslag basert på innbetalt arbeidsgiveravgift

Arbeidsgiveravgiften til folketrygden kan sammen med anslag for utviklingen i utførte timeverk gi en indikasjon på lønnsutviklingen pr. timeverk i privat sektor og i kommunene.

Det foreligger nå statistikk for innbetalt arbeidsgiveravgift fram til og med november. Innbetalingene gjelder lønnsutbetalinger i perioden januar-oktober. Korrigert for satsendringer mv. kan disse oppgavene indikere en vekst i samlet lønnssum fra januar-oktober 1990 til januar-oktober 1991 på rundt 6 pst. i privat sektor og i kommunene. Arbeidskraftundersøkelsen tyder på en nedgang i utførte timeverk for lønnstakere de tre første kvartalene i 1991 sammenlignet med samme periode i 1990. Tar en hensyn til en slik nedgang, indikerer oppgavene for innbetalt arbeidsgiveravgift en lønnsvekst pr. timeverk som er sterkere enn 6 pst. fra januar-oktober 1990 til tilsvarende periode i 1991. De tilleggene som ble avtalt i forhandlingene mellom de store organisasjonene våren 1991 var i hovedsak mindre enn i 1990. En forventer på bakgrunn av dette at veksten i arbeidsgiveravgiften vil være lavere resten av året. Det må understrekes at det er stor usikkerhet knyttet til vurderingen av lønnsutviklingen på grunnlag av arbeidsgiveravgiften. På bakgrunn av dette, og fordi en mangler oppgaver for innbetalt arbeidsgiveravgift som gjelder lønnsutbetalinger i november og desember, har en valgt ikke å legge avgjørende vekt på innbetalingsoppgavene for arbeidsgiveravgiften ved vurdering av gjennomsnittlig årslønnsvekst fra 1990 til 1991.

3.3 LØNNSUTVIKLINGEN I ENKELTE TARIFFOMRÅDER

Lønnsutviklingen for arbeidere i LO/NHO-området.

For voksne arbeidere i industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet anslås veksten i årslønn fra 1990 til 1991 til 4 ¾ prosent, mot 4,6 prosent året før.

Anslaget baserer seg på NHOs kvartalsstatistikk for arbeidere. Tall for 1991 er basert på statistikk for de 3 første kvartaler og anslag for 4. kvartal. Timefortjenestene eksklusive overtidstillegg, omregnet til 37.5 t/uke legges til grunn[14].

Vekstanslaget på 4¾ prosent fra 1990 til 1991 består av:

– Overheng fra 1990:	1,6 pst.
– «Indekstillegg» avtalt i januar 1991:	0,3 pst.
– Tarifftillegg i 1991:	
Bidrag fra generelle tarifftillegg 1. april:	1,5 pst.
Bidrag fra lavlønnstillegg 1. april og garantitillegg 1. okt.	0,1 pst.
– Lønnsglidning i 1991: (anslag)	1¼ pst.

De registrerte lønnstallene både for 2. og 3. kvartal i 1990 og 1991 påvirkes av ulike etterbetalinger. Mens etterbetalinger i 3. kvartal 1990, som gjaldt timer arbeidet i 2. kvartal s.å. var på i gjennomsnitt nesten 3 kr. pr. time, er tilsvarende etterbetalinger i 1991 registrert til 0,22 kr. pr. arbeidet time. Den underliggende kvartalsvise lønnsveksten etter lønnsoppgjøret i 1991 var noe lavere enn i 1990.

Lønnstilleggene ble i 1991 gitt med virkning fra et noe senere tidspunkt enn i 1990. I 1990 skulle de lokale lønnstillegg i prinsippet være avtalt før 1. juli, mens i 1991 var det ingen slik regel. Dessuten var tarifftilleggene fra 1. april 1990 (253 øre) høyere enn fra samme tidspunkt i 1991 (147 øre). For 1990 lå derfor en større andel av lønnsveksten i 2. kvartal. Blant annet førte dette til at lønnsveksten i 2. kvartal 1991 nådde en bunn på 4,0 prosent målt fra samme kvartal året før, mens lønnsøkningen i 3. kvartal 1991 var 4,6 prosent målt fra tilsvarende kvartal året før.

Bransjer med lokal lønnsfastsettelse utgjør nå ca. 70 prosent av de sysselsatte arbeiderne i LO/NHO-området.

Lønnsglidningen fra 3. kvartal 1990 til 3. kvartal 1991 er lavere for arbeidere i industrien enn for arbeidere totalt. I midten av 1990 lå lønnsveksten for industriarbeidere ca. 1 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet for alle arbeidere. Dette skyldes delvis dårligere konjunkturer i sentrale industribransjer, høyere lønnsvekst i olje og landtransport og sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst i bygge- og anleggsbransjen i 1991 i forhold til i 1989 og 1990.

Tabell 3d viser utviklingen i timefortjenesten eksklusive overtidstillegg fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for

[14] For omregning til 37,5 t/uke, se vedlegg B.

Tabell 3d. *Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for arbeidere i bergverk, industri, bygge- og anleggsvirksomhet,transportvirksomhet og oljevirksomhet basert på timefortjenester eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37.5 t/uke.*

	Endring i prosent fra samme kvartal året før			Lønnsglidning som prosentandel av total lønnsutvikling
	Lønnsøkning pr. time	Herav: Tariffmessig økning	Herav: Lønnsglidning	
1980 1. kvartal	2,6	0,3	2,4	92
1981 1. «	13,5	5,2	8,3	61
1982 1. «	8,3	1,8	6,6	80
1983 1. «	11,8	5,5	6,3	53
1984 1. «	6,1	1,0	5,2	85
1985 1. «	8,9	3,0	5,9	66
1986 1. «	7,4	0,5	6,9	93
1986 2. «	10,5[1]	3,1	7,3	70
1986 3. «	11,5[1]	3,8	7,7	68
1986 4. «	12,1	3,7	8,4	69
1987 1. «	18,3[2] 10,5[3]	3,6	6,9	66[3]
1987 2. «	16,1[2] 8,3[3]	0,9	7,4	89[3]
1987 3. «	15,8[2] 8,1[3]	0,3	7,8	96[3]
1987 4. «	14,0[2] 7,7[3]	0,2	7,5	97[3]
1988 1. «	8,5	0,2	8,3	98
1988 2. «	7,7	1,7	6,0	78
1988 3. «	5,0	1,7	3,3	66
1988 4. «	3,7	1,7	2,0	54
1989 1. «	2,4	1,7	0,7	29
1989 2. «	4,2	4,3	-0,1	- 2
1989 3. «	4,6	4,3	0,3	7
1989 4. «	4,3	4,1	0,2	5
1990 1. «	3,9	4,1	-0,2	- 5
1990 2. «	4,7[1]	3,0	1,7	36
1990 3. «	4,7[1]	3,0	1,7	36
1990 4. «	5,4[1),4)]	3,0	2,4	44
1991 1. «	6,3[1),4)]	3,3	3,0	48
1991 2. «	4,0[1),4)]	2,0	2,0	50
1991 3. «	4,6[1),4)]	2,0	2,6	57

Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l.
Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.
Lønnstallene før 1987 er ikke omregnet.
[1] Korrigert for etterbetalinger.
[2] Faktisk timelønnsvekst.
[3] Korrigert for reduksjonen i den avtalefestede arbeidstiden.
[4] Lønnsøkningen som følge av at lønnstrekk til Lavlønnsfondet som ble avviklet 1. oktober 1990, er ikke med.
Kilde: NHOs kvartalsstatistikk.

voksne arbeidere (menn og kvinner). Tabellen viser utviklingen i veksten for timefortjenesten fra tilsvarende kvartaler året før.

Tariffmessig lønnsøkning er lavlønnstillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnssatser etc., som følge av sentrale og forbundsvise forhandlinger. Lønnsglidningen blir en restpost. Lønnsglidning blir således et statistisk begrep hvor ikke bare lønnstillegg som følge av forhandlinger på de enkelte bedriftene spiller inn, men hvor også fortjenesteøkning p.g.a. økt akkord, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå og endret omfang av skiftarbeide osv. har betydning.

Fra 1. oktober 1990 ble trekket til Lavlønnsfondet opphevet. I samband med etableringen av Lavlønnsfondet i 1980 ble det bestemt at dette lønnstrekket skulle holdes utenfor lønnsstatistikken. Lønnsinnberetningene fra 4.kvartal 1990 økte med det som tilsvarer det tidligere trekket til Lavlønnsfondet, som utgjorde 37 øre pr. time. Noen få bransjer utenfor industrien har ikke lønnstrekket, slik at gjennomsnittstrekket for voksne arbeidere var 34 øre. Lønnstrekket på 37 øre for de fleste, finansierte frem til 1. april 1990 tillegg i lavlønnsbedrifter. Trekket på 37 øre pr. time ble for 2. og 3. kvartal 1990 videreført for å finansiere LOs utdanningsfond.

Den enkelte arbeidstaker har imidlertid fra 1. okt. 1990 i realiteten fått en økt timefortjeneste som følge av at lønnstakertrekket er opphevet uten at bedriftenes lønnsutbetalinger pr. time har gått opp. Beregningsutvalget har valgt ikke å inkludere lønnsøkning som følge av at lønnstrekket til Lavlønnsfondet er opphevet fra 4. kvartal 1990 i årslønnsveksten.

Dersom denne lønnsøkningen tas med, vil årslønnsveksten fra 1989 til 1990 for de fleste grupper ligge 0,1 prosent høyere og årslønnsveksten fra 1990 til 1991 ligge 0,3 prosent høyere enn tabell 3a viser.

For 1991 er lønnsveksten tildels betydelig påvirket av økningen i diversetillegg. Uten diversetillegg er lønnsveksten ca. ½ prosent lavere enn de tall som ligger til grunn for årslønnsveksten. Diversetillegg omfatter økt bruk av skift og andre lønnselementer som er knyttet til arbeidets art.

Endringer i timeverksfordelingen mellom bransjene har isolert sett også bidratt til lønnsvekst. Med samme timeverksfordeling mellom bransjene i de 3 første kvartaler av 1991 som de samme kvartaler i 1990, ville gjennomsnittlig lønnsvekst vært ca. 0,2 prosent lavere.

Med noe lavere lønnsvekst fra 3. til 4. kvartal 1991 enn året før er lønnsoverhenget inn i 1992 beregnet til 1¼ prosent.

For INDUSTRIARBEIDERE eksklusiv offshorevirksomhet anslås veksten i årslønn fra 1990 til 1991 til 4¾ prosent, mot 5,6 prosent året før.

Anslaget er basert på statistikk for tre kvartaler i 1991 og anslag for 4. kvartal. Timefortjenestene eksklusiv overtidstillegg omregnet til 37,5 t/uke (eksklusiv etterbetalinger) er lagt til grunn.

Lønnsveksten for de tre første kvartaler i 1991 i forhold til de samme kvartaler i 1990, justert for etterbetalinger og lønnstrekket til Lavlønnsfondet, er beregnet til henholdsvis 6,7 prosent i 1. kvartal, 4,0 prosent i 2. kvartal og 4,3 prosent i 3. kvartal. Av dette utgjør lønnsglidningen for voksne industriarbeidere henholdsvis 3,5, 2,0 og 2,3 prosentenheter for 1., 2. og 3. kvartal 1991 i forhold til tilsvarende kvartaler året før.

Beregningsutvalget anslår overhenget for industriarbeidere inn i 1992 til 1¼ prosent. Det er stor usikkerhet knyttet til dette anslaget og det kan bli revidert når endelig statistikk foreligger for 4. kvartal 1991.

I BYGGE- OG ANLEGGSVIRKSOMHETEN anslås veksten i årslønn fra 1990 til 1991 til 3–3½ prosent mot 1,7 og 1,2 prosent de to foregående år.

Det foreligger statistikk for de 3 første kvartaler i 1991. Vekstanslaget for 4. kvartal og året er spesielt usikkert for disse bransjer. Timefortjenesten, eksklusiv overtidstillegg omregnet til 37,5 t/uke er lagt til grunn.

Bygge- og anleggsvirksomhet hadde før 1988 endel år med svært høy lønnsvekst. I 1988, 1989 og 1990 har lav aktivitet slått ut i sterkt redusert vekst og til faktisk nedgang i timefortjenestene i enkelte bedrifter. En svakt tiltagende gjennomsnittlig lønnsvekst mot slutten av 1990 synes å ha fortsatt utover i 1991.

Reduksjon av utførte timeverk i bransjen og endringer av sammensetningen av arbeidskraften har vært omfattende.

Gjennomsnittlige timefortjenester i 3. kvartal 1991 viser omlag like høy lønnsvekst som i øvrige bransjer.

Disse bransjene har ikke rett til lokale forhandlinger, men utviklingen er svært avhengig av utviklingen av akkordene i bransjen og enkelte bonussystemer.

For LANDTRANSPORT som blant annet omfatter rutebilselskaper, grossistbedrifter, spedisjonsfirmaer, oljeselskaper m.v. anslås en økning i årslønn fra 1990 til 1991 på rundt 6 prosent.

OLJEVIRKSOMHETEN, OFFSHORE ialt, som omfatter offshorearbeidere i operatørselskaper og oljeboringsbedrifter, samt offshorearbeidere i industri og bygge- og anleggsvirksomhet. Det finnes foreløpig ikke statistisk grunnlag for å anslå årslønnsveksten fra 1990 til 1991.

Fra 1989 til 1990 var årslønnsveksten 3,7 prosent.

De generelle tilleggene gis vanligvis fra 1. juli. Kollektivt ansiennitetsopprykk bidrar imidlertid til at lønningene innenfor denne sektoren øker noe hver 1. januar.

Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

For FUNKSJONÆRENE i NHO-bedrifter (industri, bergverk, transportvirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, oljevirksomhet og hotell- og restaurantvirksomhet) økte årslønnen fra 1990 til 1991 med 5,8 prosent, mot 5,7 prosent året før.

Beregningene over årslønnsveksten baserer seg på statistikk pr. 1. september, opplysninger fra bedriftene om normale reguleringstidspunkter og beregning av eventuelle alderseffekter. Den registrerte gjennomsnittlige månedslønnen økte med 5,4 prosent fra 1. september 1990 til 1. september 1991, basert på statistikk for bedrifter som er med i statistikken i begge årene, mot 6,7 prosent året før.

Det var en nedgang i antall funksjonærer på 2,4 prosent i de bedriftene som også var med i statistikken pr. 1. september 1990. Dette har bidratt til strukturelle endringer i arbeidskraften og med samme aldersfordeling pr. 1. september 1991 som pr. 1. september 1990, ville lønnsveksten blitt 0,6 prosentpoeng lavere.

Lønnsvekst som følge av endringer i aldersstrukturen eller andre tillegg som er påløpt i tellingsperiodene, er antatt kommet som følge av omorganiseringer i bedriftene og har dermed pågått i hele tellingsperioden.

Tilleggene i 1991 er i gjennomsnitt gitt på et noe senere tidspunkt enn i 1990. Dette demper utslaget på årslønnsveksten noe.

Lønnsoverhenget inn i 1991 er beregnet til 2,2 prosent.

For funksjonærene i industri var lønnsveksten fra 1. september 1990 til 1.september 1991 4,3 prosent, dvs. 1,1 prosentpoeng lavere vekst enn for alle bransjer under ett. På grunn av et relativt høyt overheng fra 1990, er årslønnsveksten fra 1990 til 1991 beregnet til 5,4 prosent.

For ledende funksjonærer var lønnsøkningen fra 1. september 1990 til 1. september 1991 5,4 prosent, mot 5,7 prosent i tilsvarende periode året før.

Årslønnsveksten for denne gruppen er beregnet til 5,6 prosent fra 1990 til 1991, ett prosentpoeng sterkere vekst enn året før.

Lønnsutviklingen i andre områder i privat virksomhet

På nåværende tidspunkt foreligger det lønnsstatistikk for 1991 for:

- arbeidere i NHO-bedrifter (3 kvartaler)
- funksjonærer i NHO-bedrifter
- ansatte i bankvirksomhet
- ansatte i forretningsmessig tjenesteyting

For de lønnstakergrupper hvor det ikke foreligger lønnsstatistikk for 1991, er lønnsveksten fra 1990 til 1991 normalt anslått på grunnlag av overhenget til 1991, oppgaver over tarifftillegg i 1991 og anslag på lønnsglidningen i 1991. For noen grupper (bank og forsikring) har en opplysninger om lokale tillegg til bestemte datoer i 1991. For de grupper hvor det foreligger lønnsstatistikk for 1991, er lønnsvekst som skyldes endringer i aldersstrukturen lagt til 1.7.91. Denne form for glidning er dermed lagt til samme dato som i de foregående år. Ved å legge denne lønnsveksten til 1.7 hvert år, forutsetter en at den for de fleste grupper i hovedsak kommer jevnt over året. For 1991 er det foreløpig bare beregnet virkning av endringer i aldersstrukturen for funksjonærer i NHO-bedrifter, forretnings- og sparebanker og forretningsmessig tjenesteyting.

I *hoteller og restauranter* steg den gjennomsnittlige timefortjenesten for heltidsansatte etter NHOs lønnsstatistikk med 11,8 pst for menn og kvinner under ett fra april 1990 til april 1991. Dette inkluderer tarifftillegg for to år. Korrigeres det for etterbetalingene i 1990, er veksten 6,0 pst. For heltidsansatt prosentlønnet serveringspersonale steg den gjennomsnittlige timefortjenesten med 6,8 pst for voksne menn og kvinner under ett fra perioden 1. november 1989–30. april 1990 til 1. november 1990–30. april 1991, mens dagsfor-

tjenesten i den samme perioden økte med 5,7 pst.

For alle unntatt prosentlønnet serveringspersonale som får hoveddelen av sin inntekt fastsatt ut fra omsetning, ble det fra 1. april 1991 gitt et generelt tillegg på kr 2,25 pr. time. Videre ble det gitt garantitillegg på 50 øre pr. time fra 1.4.90 og 53 øre fra 1.10.91. Utvalget anslår årslønnsveksten fra 1990 til 1991 til om lag 6 pst for fastlønte og prosentlønte under ett. (Det tidligere trekket til Lavlønnsfondet er holdt utenfor.)

I *forretnings- og sparebanker* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,6 pst for menn og kvinner under ett fra 1. september 1990 til 1. september 1991.

I oppgjøret for 2. avtaleår våren 1991, ble det gitt et generelt tillegg på 1,7 pst til alle fra 1. mai. I følge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening (BAF) utgjorde lokale tillegg 1,0 pst 1. januar 1991. P.g.a negative strukturendringer (bl.a redusert bemanning) er den kostnadsmessige endringen i følge BAF beregnet til 0,4 pst. Fra 1. juli 1991 ble det gitt lokale tillegg på 0,4 pst eller 0,3 pst når det tas hensyn til negative strukturendringer.

Utvalget har beregnet at overhenget fra 1990, beregnet til 2,9 pst, lønnstilleggene fra 1.1, 1.5 og 1.7.91 og lønnsøking som skyldes endringer i aldersstrukturen, vil gi en årslønnsvekst på 5,9 pst fra 1990 til 1991.

I *forsikringsvirksomhet* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 8,5 pst for menn og kvinner under ett fra 1. september 1989 til 1. september 1990. Det er beregnet at ca 1,5 prosentpoeng av denne veksten skyldes en aksjeordning for ansatte i et enkelt forsikringsselskap. Videre er det beregnet at 0,4 prosentpoeng skyldes delvis kompensasjon for øking i arbeidstiden i et annet selskap. Lønnsstatistikk for 1991 foreligger ikke ennå.

I oppgjøret for 2. avtaleår våren 1991, ble det gitt et generelt tillegg på 1,7 pst til alle fra 1. september. I følge opplysninger fra Forsikringsselskapenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 1,5 pst 1. januar 1991. Videre ble det i et enkelt selskap gitt et fusjonsgratiale fra 1. mai 1991 som beregningsmessig utgjør ca 1 pst for området under ett. På den annen side er det ingen tilsvarende aksjeordning som i 1990.

Overhenget til 1991, beregnet til 2,7 pst og de kjente tillegg i 1991 (eksklusive fusjonsgratiale), gir en lønnsvekst på om lag 4¾ pst fra 1990 til 1991. I tillegg kommer eventuell annen lønnsglidning enn den som kommer 1. januar. Det forutsettes at fusjonsgratiale i 1991 og aksjeordningen i 1990 om lag oppveier hverandre.

I *varehandel* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte med 6,8 pst for menn og kvinner under ett fra 1. september 1989 til 1. september 1990. Lønnsstatistikken for 1990 er omlagt slik at lønnsveksten er for ansatte i bedrifter med 5 eller flere ansatte mot 3 ansatte i tidligere år. Lønnsstatistikk for 1991 foreligger ikke ennå.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handelens Hovedorganisasjon ble det fra 1. april 1991 gitt et generelt tillegg på kr 2,50 pr. time eller kr 406 pr. måned.

For tariffområdet har partene anslått årslønnsveksten fra 1990 til 1991 til 5,7 pst. For varehandelen under ett antar utvalget at årslønnsveksten vil bli om lag 5½ pst.

For noen grupper er lønnsspredningen stor både mellom menn og kvinner og mellom ulike stillingsgrupper. Det gjennomsnittlige lønnsnivå som er gjengitt i tabell 3a, kan derfor være lite representativt for store grupper innen vedkommende næring. Varehandelen er den største gruppen innen privat virksomhet, målt ved sysselsettingen, av de gruppene som er med i tabell 3a. I utvalgets rapport nr. 2 1991 (NOU 1991:23), tabell 2f, vises lønnsutvikling og lønnsnivå for noen stillingsgrupper innen varehandelen for å vise spredningen rundt det gjennomsnittlige lønnsnivået som er brukt i tabell 3a. Det vises til denne rapporten.

Forretningsmessig tjenesteyting omfatter ansatte i virksomheter som driver med regnskapsføring, revisjon, databehandling, arkitektvirksomhet og byggeteknisk konsulentvirksomhet. Dessuten er også ansatte innen teknisk virksomhet og annonse- og reklamevirksomhet med. Felles for de fleste bedriftene i denne statistikken er at de ansatte ikke får sine lønninger regulert gjennom landsomfattende tariffavtaler. Fra 1. september 1990 til 1. september 1991 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,4 pst for menn og kvinner under ett. Utvalget har beregnet årslønnsveksten fra 1990 til 1991 til 5,4 pst.

I *innenriks sjøfart* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for voksne sjømenn i underordnede stillinger med 7,5 pst fra november 1989 til november 1990. Lønnsstatistikk for 1991 foreligger ikke ennå.

I innenriks sjøfart utbetales garantitillegget fra 1.4. Fra 1.4.91 ble det foruten det generelle tillegget på kr 2,25 pr time gitt et garantitillegg på kr. 2,14 pr. time.

Fra 1. januar 1992 skal de grupper som mister sjømannsfradraget, ha dette kompensert 100 pst slik at nettolønn etter skatt for gjennomsnittet ved overgangen til den nye ordningen blir tilsvarende en sammenliknbar

gruppe med sjømannsfradrag. Gjennomsnittlig kompensasjon ble 11,2 pst for de som har mistet sjømannsfradraget.

Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

For arbeidstakere i statsforvaltningen viser lønnsstatistikken at gjennomsnittlig månedsfortjeneste pr. årsverk økte med 5,9 pst fra 1. oktober 1989 til 1. oktober 1990. Lønnsveksten for heltidstilsatte var i samme periode 5,8 pst. For heltidstilsatte kvinner var stigningen 6,7 pst, og for heltidstilsatte menn 5,4 pst.

Oppgjøret pr. 1. mai 1991 besto av et generelt tillegg på den daværende lønnstabellen med kr. 1 600 for lønnstrinnene 1-28, kr. 1 000 for lønnstrinnene 29-30 og kr. 500 for lønnstrinnene 31 og høyere. Dette utgjorde 0,8 pst. I tillegg ble det tatt i bruk et nytt lønnssystem. Tilpasninger som følge av dette er beregnet til 0,15 pst. Kostnadene ble tatt som en administrativ kostnad under lønnsoppgjøret og holdt utenfor rammen for oppgjøret.

Oppgjøret pr. 1. september 1991 inneholdt to elementer. Sentrale justeringer utgjorde 0,3 pst. I tillegg kom et generelt tillegg formet som et lønnstrinn til alle. Dette utgjorde 3,6 pst.

Pr. 1. oktober 1991 ble det iverksatt lokale forhandlinger. Til disse ble det avsatt 0,25 pst fra det sentrale oppgjøret. I tillegg åpner det nye lønnssystemet for adgang til å bringe inn egne midler. Omfanget totalt av dette vil først slå ut i statistikken pr. 1. oktober 1992.

Den samlede lønnsøking for statstilsatte fra 1990 til 1991 kan anslås til om lag 4½ pst inklusive bidrag fra lønnsglidning på 0,5 pst. Komponentene i årslønnsveksten kan anslås som følger:

	Årslønns-vekst 1990-91 Pst	Tillegg pr. pr. dato Pst	Virk-nings-dato
Overheng fra 1990 .	2,1		
Bidrag fra glidning i 1991	0,5		
Generelt tillegg	0,5	0,8	1.05.1991
Nytt lønnssystem ..	0,1	0,15	1.05.1991
Sentrale justeringer	0,1	0,3	1.09.1991
Et lønnstrinn	1,2	3,6	1.09.1991
Lokale forhandlinger	0,06	0,25	1.10.1991
Årslønnsvekst totalt	4,56		

I anslaget på årslønnsveksten er det lagt inn større lønnsglidning enn det som ble lagt til grunn under lønnsoppgjøret. Dette skyldes dels foreløpige anslag på statistikkmaterialet pr. 1. oktober 1991. I tillegg tyder foreløpige oversikter vedrørende de lokale forhandlingene på at det har vært brukt egne midler i et viss omfang. Effekter av den pågående omstruktureringen i staten vil komme inn i den statistisk målte lønnsveksten som lønnsglidning. Totalt skulle dette tilsi en lønnsglidning av det omfanget som er lagt inn i anslaget.

Kostnadene ved innføringen av nytt lønnssystem ble som nevnt tatt som en administrativ kostnad ved lønnsoppgjøret pr. 1. mai 1991. Effekten av dette på årslønnsveksten er med i anslaget. Holdes kostnadene ved innføring av lønnssystemet utenfor, reduseres årslønnsveksten med 0,1 prosentpoeng.

Overhenget til 1992 i staten kan anslås til om lag 3½–3¾ pst.

Skoleverket[15)]

For arbeidstakere i skoleverket viser lønnsstatistikken at gjennomsnittlig månedsfortjeneste pr. årsverk økte med 4,5 pst fra 1. oktober 1989 til 1. oktober 1990. Årslønnsveksten fra 1989 til 1990 kan beregnes til 4,6 pst. Lønnsstatistikk for 1991 foreligger ikke ennå.

Kommunene

Ifølge Statistisk sentralbyrås statistikk (utarbeides i samarbeid med Kommunenes Sentralforbund) steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte kommunale arbeidstakere inklusive ansatte i helsevesen og sosial omsorg, men eksklusiv skoleverket og ansatte som er timelønte med 8,1 pst. fra 1. oktober 1989 til 1. oktober 1990. Ansatte i Oslo og Bærum er ikke med i statistikken.

Kommunenes Sentralforbund (KS) offentliggjør statistikk for lønnstakere som følger Sentralforbundets tariffområde (eksl. Oslo og Bærum). I følge Sentralforbundets statistikk steg den gjennomsnittlige regulativlønnen for heltidsansatte med 6,7 pst fra 1. oktober 1989 til 1. oktober 1990. Medregnet deltidsansatte var den gjennomsnittlige stigningen 7,0 pst. For ansatte i lederstillinger var gjennomsnittlig stigning i regulativlønnen 3,9 pst

På grunnlag av SSBs statistikk kan årslønnsveksten for kommuneansatte (inkl. hel-

[15)] Omfatter grunnskolen, videregående skole, grunnskole og videregående skole for spesialundervisning samt skolestyrekontorene.

sesektoren) beregnes til 5,0 pst for heltidsansatte fra 1989 til 1990.

I oppgjøret for annet avtaleår våren 1991, ble det med virkning fra 1. september 1991 enighet om de samme kronetillegg på lønnsregulativet som statsansatte fikk fra 1. mai, jfr oversikt under staten. Dette ble beregnet til 0,9 pst pr. 1. september. I tillegg ble det avsatt 0,3 pst til lokale forhandlinger pr. 1. januar 1992.

Det foreligger ikke lønnsstatistikk for 1991. KS har imidlertid foretatt ei foreløpig beregning av lønnsutviklingen fra 1990 til 1991 for arbeidstakere som er med i Sentralforbundets tariffområde. Beregningen omfatter ca 80 pst av årsverkene som inngår i statistikken for 1990. Stigningen i gjennomsnittlig månedsfortjeneste er beregnet til 2,0 pst pr. årsverk fra 1. oktober 1990 til 1. oktober 1991. Lønnsglidningen er anslått til ⅔ pst i den samme perioden.

På dette grunnlag er årslønnsveksten fra 1990 til 1991 anslått til 5⅓ pst og overhenget til 1992 til ¾ pst.

3.4 LØNNSOVERHENGET[16]

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget pr. definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tarifftillegg og lønnsøkinger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike inntektsgrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Størrelsen av overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan også ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året.

Nå gis det ikke statistikk pr. 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For arbeidere i NHO- bedrifter brukes gjerne forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag. Størrelsen av overhenget vil avhenge av hvordan lønnsveksten skjer over året. Lønnstillegg som gis sent i året fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For de fleste gruppene har vi god oversikt over tidspunktene for tarifftillegg. Vi vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer. For grupper med en gitt lønnsstigning i en periode vil det beregnede overheng være avhengig av hva som forutsettes om forløpet av lønnsutviklingen gjennom perioden.

I oppstillingen nedenfor vises anslått overheng til 1991 og 1992 for en del områder. Beregninger av overhenget til 1992 på et så tidlig tidspunkt, vil i stor grad være basert på skjønn og antakelser. For mange områder er det manglende eller ufullstendig statistikk for 1991 og beregningene er derfor usikre.

	Overheng (pst) til	
	1991[1]	1992
– Arbeidere i LO/NHO-området i alt	1,9[2]	1¼
– Industriarbeidere	2,1[2]	1¼
– Funksjonærer i NHO-bedrifter	2,7[3]	2,2
– Staten	2,1	3½–3¾
– Kommunene	4,5	¾
– Varehandel	2,1	1¼
– Forretnings- og sparebanker	2,9	1,4
– Forsikring	2,7	1¼
– Forretningsmessig tjenesteyting	2,7[3]	1,9

[1] Medregnet indekstillegg fra 1.12.90
[2] Eksklusiv det tidligere trekket på 37 øre til Lavlønnsfondet.
[3] Ikke forutsatt indekstillegg fra 1.12.90

Unntatt for staten, er anslått overheng til 1992 noe lavere enn overhenget til 1991 for gruppene i oppstillingen ovenfor. Det skyldes bl. a at for de grupper som fikk indekstillegg 1.12.90, ble overhenget til 1991 hevet med 0,3 prosentpoeng.

Det høye overhenget til 1992 i staten har sammenheng både med at lønnstilleggene i 1991 ble gitt senere enn vanlig i året og med at tilgjengelig informasjon tyder på at det har skjedd lønnsglidning i forbindelse med justeringsoppgjøret høsten 1991, jfr omtale av tarifftilleggene i staten foran. I kommunesektoren, hvor overhenget til 1991 nå kan anslås til 4,5 pst, skyldes reduksjonen at tarifftilleggene i 1990 ble gitt utover i året, mens det i 1991 ble gitt et forholdsvis lavt tillegg fra 1.

[16] Se vedlegg B for definisjon av lønnsoverheng.

september 1991. Det ble her gitt et tarifftillegg på 0,3 pst pr. 1. januar i år. Ved inngangen til året er dermed lønnsnivået vel 1 pst høyere enn gjennomsnittet i fjor.

Samlet overheng til 1992 for gruppene i oppstillingen, kan beregnes til om lag 1¾ pst. Samlet overheng til 1991 for de samme guppene var om lag 2,6 pst og til 1990 1,3 pst.

KAPITTEL 4

Prisutvikling og konsumprisindeksen

Konsumprisstigningen i Norge var 3,4 pst. fra 1990 til 1991 mot 4,1 pst. året før. Prisveksten var den laveste siden 1969. I desember 1991 var prisstigningstakten 2,9 pst. målt i forhold til samme måned året før. Tolvmånedersveksten i konsumprisindeksen har stort sett vært avtagende siden vinteren 1987. Prisstigningen i Norge har siden mars 1989 vært lavere enn hos våre handelspartnere.

Figur 4.1 gir en oversikt over tolvmånedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, hos våre handelspartnere og EF-landene sammenveid med ecu-vekter. Figuren viser at forskjellen i prisstigningen mellom Norge og våre viktigste handelspartnere økte betydelig gjennom 1986 og i begynnelsen av 1987. I mars 1987 var prisstigningen hele 7,7 prosentpoeng sterkere i Norge enn hos våre handelspartnere. Etter det ble forskjellen gradvis redusert, og etter mars 1989 har stigningstakten i Norge ligget under stigningstakten hos våre handelspartnere. I november 1991 var prisstigningen 1,9 prosentpoeng lavere i Norge. Figuren viser omtrent samme forløp for prisstigningen for landene i EF-landene som for våre handelspartnere, men prisstigningen i ecu-området har vært noe lavere i hele perioden. Prisstigningen i Norge har siden mars 1990 vært noe lavere enn for EF-landene.

Prisutviklingen i tidligere år, samt siste tolvmånedersperiode for en del OECD-land framgår av tabell 4a.

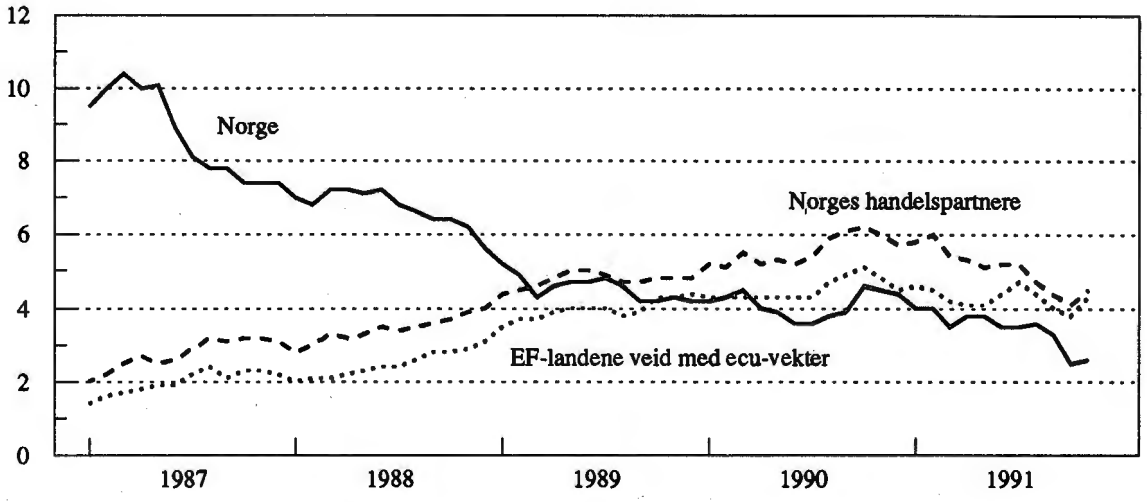

[1] *Eksklusive Spania og Portugal fram til oktober 1989 da disse landenes valutaer ble tatt med i ecu-kurven.*
Kilde: OECD, SSB og Finansdepartementet.

Figur 4.1 *Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere og i EF. Prosentvis endring fra samme måned året før.*

Tabell 4a. *Konsumprisindeksen i en del OECD-land. Prosentvis endring.*

	Årlig gj. snitt	Endring fra året før			nov. 1990–nov. 1991
	1978–87	1988	1989	1990	
Norge	8,5	6,7	4,6	4,1	2,6
USA	6,4	4,1	4,8	5,4	3,0
Japan	2,9	0,7	2,3	3,1	3,1
Tyskland (vest)	3,2	1,3	2,8	2,7	4,2
Frankrike	8,6	2,7	3,6	3,4	3,0
Storbritannia	8,2	4,9	7,8	9,5	4,3
Italia	12,8	5,0	6,6	6,1	6,2
Sverige	8,2	5,8	6,4	10,5	7,9
Danmark	7,7	4,6	4,8	2,7	2,3
Finland	7,6	5,1	6,6	6,1	3,3
OECD-området[1)2)]	6,7	3,5	4,7	5,2	3,7
EF, ecu-valuta	6,9	2,7	4,2	4,5	4,3
Norges handelsp	6,6	3,4	4,7	5,6	4,5

1) Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte totale andeler av privat konsum i OECD-området, jf. vedlegg D.
2) Eksklusive Tyrkia
Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet

Tabell 4b. *Konsumprisindeksen*

	Indekstall		Endring fra året før i prosent	
	1990	1991	1990	1991
Januar	226,3	235,4	4,2	4,0
Februar	227,2	236,2	4,3	4,0
Mars	229,8	237,9	4,5	3,5
April	229,8	238,6	4,0	3,8
Mai	230,3	239,0	3,9	3,8
Juni	231,0	239,2	3,6	3,5
Juli	231,2	239,4	3,6	3,5
August	231,0	239,3	3,8	3,6
September	233,2	241,0	3,9	3,3
Oktober	235,1	241,0	4,6	2,5
November	235,0	241,1	4,5	2,6
Desember	234,4	241,1	4,4	2,9
Årsgj.snitt	231,2	239,2	4,1	3,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4b viser at prisstigningstakten, regnet i forhold til samme måned året før, var nede i 3,6 pst. i juni/juli 1990. Utover høsten steg den pga. av økte oljepriser under Gulfkrisen. Stigningstakten begynte å avta igjen i november 1990 og har også gjennom store deler av 1991 vært avtakende. Den sterke prisøkningen høsten 1990, var en medvirkende årsak til at prisstigningstakten i oktober 1991 var nede i 2,5 pst., som er det laveste siden mars 1969. Stigningen fra desember 1990 til desember 1991 var som før nevnt 2,9 pst. Ved utgangen av 1991 var overhenget 0,8 pst. dvs. desemberindeksen lå 0,8 pst. høyere enn gjennomsnittlig indeks for 1991. Ved utgangen av 1990 var overhenget 1,4 pst.

Figur 4.2 gir en oversikt over konsumprisindeksens prosentvise endring fra samme måned året før (heltrukket linje) og endring siste måned (prikket linje). Sistnevnte tall er sesongjustert for å eliminere virkningene av typisk sesongsvingninger, og i tillegg «glattet», en metode for å eliminere tilfeldige og ekstraordinære utslag. Tallene er deretter omregnet til tolvmånedersrater og gir et uttrykk for den underliggende prisveksten. (Se vedlegg B om formel for omregning til tolvmånedersrate.) Beregningsutvalget vil understreke at slike beregninger gjennomføres etter ulike metoder som vil kunne gi noe forskjellig resultat. Utvalget antar likevel at den underliggende prisveksten slik den er beregnet her kan gi et nyttig supplement til andre måter å beskrive prisstigningen på.

Som det fremgår av fig. 4.2 hadde den underliggende prisveksten en «topp» høsten 1990. Dette skyldtes oljeprisøkningen under Gulfkrisen. Det påfølgende fallet i oljeprisen bidro til at den underliggende prisveksten fikk en «bunn» vinteren 1991. Utslagene er imidlertid overvurdert siden oljeprisendringene som varte noen måneder er regnet om til tolvmånedersrate. Den ser likevel ut til at økte bensinpriser bidro til at den underliggende prisveksten økte utover våren og sommeren. Utover høsten holdt den seg rundt 3,5 pst. for så å falle til 2,9 pst. i desember. Nedgangen i desember skyldes trolig at bensinprisene sank igjen. Også disse utslagene vil

være noe overvurderte siden prisendringene er regnet om til tolvmånedersrate.

Tabell 4c gir en oversikt over den gjennomsnittlige prisstigning fra 1989 til 1990 og fra 1990 til 1991 for de ulike konsumgruppene. Tabellen viser at prisstigningstakten fra 1990 til 1991 er endel lavere enn året før for konsumgruppene «Matvarer», «Bolig, lys og brensel» og «Helsepleie». For de andre varegruppene er det små endringer. Pga. den lave vektandelen til «Helsepleie», er det hovedsak de to andre konsumgruppene som har bidratt til at prisstigningen fra 1990 til 1991 er lavere enn året før, jf. de to siste kolonnene i tabellen.

Tabell 4d gir en oversikt over prisstigningen for de ulike leveringssektorene. Slike delindekser kan gi et grunnlag for lettere å kunne danne seg et bilde av hvilke prisimpulser som ligger bak konsumprisveksten. Tabellen viser at prisstigningen for 1990 til 1991 er en del lavere enn året før for leveringssektorene «Jordbruksvarer», «Helse» og «Andre varer og tjenester», og at det er disse sektorene som i hovedsak har bidratt til at prisstigningen fra 1990 til 1991 er lavere enn året før. For de andre leveringssektorer er det små endringer.

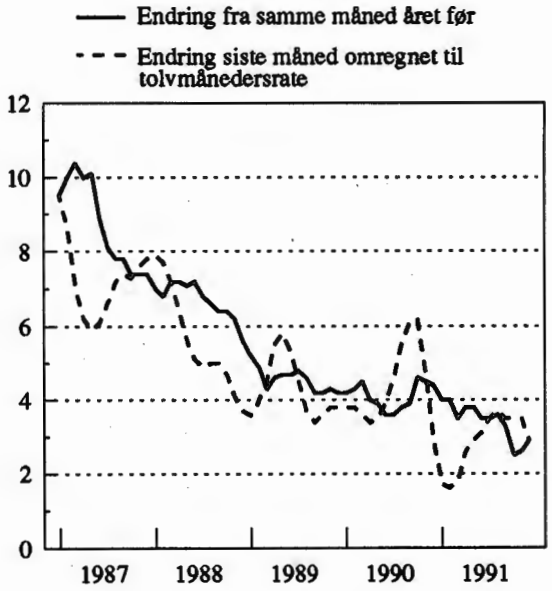

Figur 4.2 *Konsumprisindeksen. Vekst i prosent.*

Tabell 4c. *Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe.*

	Vekt 0/00	Endring i pst. 89/90	Endring i pst. 90/91	Bidrag i pst.-poeng 89/90	Bidrag i pst.-poeng 90/91
Totalt	1 001,6	4,1	3,4	4,1	3,4
Matvarer	152,1	3,2	1,6	0,49	0,24
Drikkevarer og tobakk	36,5	7,0	7,1	0,25	0,25
Klær og skotøy	67,4	2,1	1,8	0,15	0,13
Bolig, lys og brensel	262,9	6,4	4,6	1,53	1,17
Møbler og husholdn. art.	81,5	2,6	2,3	0,22	0,19
Helsepleie	23,3	8,5	7,3	0,17	0,16
Reiser og transport	199,0	2,9	3,1	0,64	0,64
Fritidssysler og utd.	98,3	4,6	4,4	0,44	0,43
Andre varer og tjenester	81,1	3,3	3,6	0,27	0,29

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4d. *Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter leveringssektor*

	Vekt 0/00	Endring i pst. 89/90	Endring i pst. 90/91	Bidrag i pst.-poeng 89/90	Bidrag i pst.-poeng 90/91
Totalt	1 001,6	4,1	3,4	4,1	3,4
Jordbruksvarer	88,4	4,8	1,5	0,42	0,13
Fiskevarer	11,6	2,1	2,1	0,02	0,02
Andre norskproduserte konsumvarer	293,3	5,3	5,3	1,55	1,54
Importerte konsumvarer	214,5	1,7	1,9	0,43	0,44
Husleie	168,6	6,5	4,9	0,94	0,79
Andre varer og tjenester	225,2	3,7	2,4	0,79	0,52

Kilde: Statistisk sentralbyrå

KAPITTEL 5

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

5.1 OM KONKURRANSEEVNEBEGREPET

Norsk økonomi er svært åpen. Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å opprettholde en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Hvis et land med fordel skal kunne delta i det internasjonale vare- og tjenestebyttet, må landet over noen tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet kan bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien samtidig som en har en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

I omtalen nedenfor vil Beregningsutvalget i hovedsak se på utviklingen i industriens konkurranseevne. Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på sitt produktmarked og med andre norske næringer på markedene for arbeidskraft, kapital og råvarer. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og derfor for landets samlede konkurranseevne. I 1992 ventes driftsregnskapet overfor utlandet å vise overskudd for fjerde år på rad. Overskuddene i disse årene kan bl.a. henføres til en sterk økning i oljeproduksjonen. Også det lave nivået på innenlandsk etterspørsel bidrar til overskudd på driftsregnskapet overfor utlandet. En mer robust utenriksøkonomi overfor svingninger i oljeprisene kan sikres ved økt produksjon i eksport- og importkonkurrerende næringer.

Blant disse eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltnæring, og en forbedring av industriens evne til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. *Industriens konkurranseevne* avhenger av flere faktorer. Noen av disse vil i særlig grad være resultat av forhold i de enkelte bedriftene. *Produktivitet* i vid forstand, dvs. bedriftenes evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi, står her sentralt. Dette er forhold som under gitte økonomiske rammevilkår for bedriftene ikke påvirkes i vesentlig grad av den økonomiske politikken eller ved beslutninger av de større organisasjonene. Men dette gjelder også f.eks. markedsføring og vare- og landsammensetningen for de norske eksportvarene. Endrede rammebetingelser for bedriftene, som den nylig gjennomførte skattereformen, vil imidlertid bidra til en mer effektiv bruk av kapital og dermed isolert sett bidra til å bedre industriens konkurranseevne.

Utviklingen i kostnadene påvirkes i stor grad av avtaler mellom de større organisasjonene og av beslutninger i tilknytning til den økonomiske politikken og hvor de kortsiktige variasjonene kan være betydelige. Blant kostnadene har vanligvis lønnskostnadene særlig stor betydning. Det skyldes først og fremst at dette for de fleste bedriftene er den viktigste kostnadskomponenten – kanskje når en ser bort fra vareinnsatskostnadene.

Foruten lønnskostnadene, vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er energikostnadene, særlig knyttet til elektrisk kraft, av særlig betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er relativt mindre i Norge enn i andre land. Derfor vil høye/lave oljepriser isolert sett bidra til å bedre/svekke konkurransesituasjonen for norske bedrifter.

Også *kapitalkostnadene* har betydning for

konkurranseevnen. For den enkelte bedrift vil forholdet mellom realrenten i lånemarkedet etter skatt og avkastningen på den investerte kapitalen angi muligheten til å gjennomføre nye, lønnsomme investeringer, som er av betydning for å gjennomføre omstillinger, produktutvikling, produktivitetsforbedringer og andre konkurransefremmende tiltak. På kort sikt vil realrenten kunne avvike betydelig fra ett land til det andre. Det skyldes bl.a. usikkerhet om valutakursutviklingen. Med kapitalmobilitet over landegrensene vil store forskjeller i rentenivået neppe vedvare over tid. På dette området er det imidlertid særlig vanskelig å få tilgang på sammenliknbare tall, bl.a. fordi bedriftsbeskatningssystemet er svært ulikt utformet i de enkelte landene.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i det konkurranseevnemålet som nyttes i denne rapporten. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, feks. CO_2-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å fremskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede* næringene. Disse næringene leverer *vareinnsats, energiinnsats og investeringsvarer* til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Industrien konkurrerer med øvrige næringer om kapital og arbeidskraft. I en situasjon med rikelig tilgang på arbeidskraft og kapital kan lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapital. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Beregningsutvalgets materiale skal først og fremst benyttes foran de store lønnsoppgjørene, og utvalget har i denne rapporten, som tidligere, bare gjengitt tall for *lønnskostnadsutviklingen* i norsk industri sammenliknet med utviklingen i industrien i andre land.

Foruten lønnskostnadene vil også andre forhold være av betydning for hvordan kostnadene ved bruk av arbeidskraft utvikler seg i norsk næringsliv sammenliknet med andre land. Utviklingen i valutakursene vil bl.a. være av betydning. Utviklingen i valutakursene er gjengitt nærmere i vedlegg D.

En gunstig eller ugunstig utvikling i lønnskostnadene målt i felles valuta kan motvirkes av utviklingen i arbeidsproduktiviteten, dvs. produksjon pr. timeverk og årsverk. Lønnskostnadene pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med tilsvarende tall for andre land vil derfor, med de forbehold som er nevnt ovenfor, kunne brukes som en *indikator* for utviklingen i industriens konkurranseevne.

Beregningsutvalget har gjengitt tall for utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet (LPE) i norsk industri og hos våre viktigste handelspartnere i avsnitt 5.2.

Beregningsutvalget mener de tall for utvikling i lønnskostnader pr. produsert enhet sammenliknet med tilsvarende tall fra andre land som legges fram for å belyse utviklingen i norsk industris konkurranseevne, har krav på betydelig interesse. De momenter som er nevnt ovenfor, understreker imidlertid hvor komplisert saksforholdet er. For en noe mer utfyllende drøfting, vises til Beregningsutvalgets rapport nr. 1 1986 (NOU 1986:14).

Mens den relative kostnadsutviklingen klart vil påvirke industriens konkurranseevne, kan en i ettertid avlese utviklingen i konkurranseevne ved å se på utviklingen i markedsandeler for industriprodukter ute og hjemme og i industriens andeler av bruttonasjonalproduktet, total sysselsetting og landets kapitalbeholdning. Utviklingen i markedsandeler for import- og eksportkonkurrerende produkter er omtalt i avsnitt 5.3.

5.2 LØNNSKOSTNADER PR. PRODUSERT ENHET I INDUSTRIEN

Industriens kostnadsmessige konkurranseevne ble forbedret med vel 4 pst. fra 1990 til 1991. Om lag halvparten av forbedringen kan henføres til depresieringen av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs.

Tabell 5a viser utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med våre viktigste handelspartnere i perioden fra 1980 til 1991. Tabellen gir også et inntrykk av hva de ulike faktorene –lønnskostnader i nasjonal valuta, produktivitet og valutakurser – har betydd for utviklingen i perioden 1980 til 1991, dvs. hvordan utviklingen i relativ LPE i ettertid fremkommer som resultat av utviklingen i disse tre faktorene. Det må understrekes at disse komponentene ikke utvikler seg uavhengig av hverandre over en så lang periode og at tallene derfor ikke gir uttrykk for en enkel årsaks- og virkningssammenheng.

Tabell 5a. *Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien. Prosentvis endring fra året før*[1].

	1981	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*	*1987*	*1988*	*1989*	*1999*	*1991*	*1992*[2]
NORGES HANDELSPARTNERE:												
– Lønnskostnader	11,0	8,1	6,9	6,2	6,9	5,5	5,2	4,7	6,9	6,2	6	4¾
– Produktivitet	2,2	3,3	6,0	4,8	4,4	1,5	2,9	4,2	3,6	1,6	1¼	2¾
– LPE, nasjonal valuta ..	8,6	4,7	0,9	1,4	2,4	3,9	2,3	0,4	3,2	4,5	4½	2
NORSK INDUSTRI:												
– Lønnskostnader	11,3	10,7	10,3	9,7	9,3	9,7	14,2	6,1	4,2	5,9	5¼	
– Produktivitet	0,2	3,6	5,2	7,0	3,0	- 1,2	5,1	-0,5	3,7	2,3	3	2–2½
– LPE, nasjonal valuta ..	11,0	6,9	4,8	2,5	6,1	11,0	8,7	6,6	0,5	3,5	2¼	
Relativ LPE, nasjonal valuta	2,2	2,1	3,9	1,1	3,7	6,8	6,3	6,2	-2,7	-1,0	-2¼	
Valutakursendringer[3]	- 2,0	- 0,8	4,2	2,1	1,6	6,8	4,0	0,6	0,1	-0,2	2,2	-1
Relativ LPE, felles valuta	4,3	2,9	-0,3	-0,9	2,0	0,0	2,2	5,6	-2,7	-0,8	-4¼	

[1] Tall for våre handelspartnere og valutakurs er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt (med løpende oppdaterte konkurranseevnevekter) på grunnlag av indeksserier med 1985 som basisår.
[2] Anslag.
[3] Positive tall innebærer en nedgang i kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs.
Kilde: IMF, OECD, Norges Bank, Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå.

Hos våre viktigste handelspartnere økte timelønnskostnadene med 5,9 pst. fra 1990 til 1991, som innebærer en nedgang i veksttakten på 0,3 prosentpoeng fra året før. Arbeidsproduktiviteten økte med 1,3 pst. fra 1990 til 1991, som er betydelig svakere enn gjennomsnittet for 1980-tallet. Det gir en LPE-vekst på 4,6 pst. fra 1990 til 1991.

Fra 1991 til 1992 er lønnskostnadsveksten hos våre viktigste handelspartnere anslått til 4¾ pst., altså atskillig lavere enn de tre foregående årene. Nedgangen i lønnsveksten må bl.a. ses i sammenheng med forventet nedgang i prisstigningen internasjonalt, jf. avsnitt 6.1. Arbeidsproduktiviteten anslås å øke med 2¾ pst. Som tabell 5a viser er det om lag en fordobling av produktivitetsveksten fra 1991, men ikke spesielt høyt i historisk sammenheng. Den anslåtte sterkere produktivitetsveksten i 1992 henger bl.a. sammen med forventet konjunkturoppgang internasjonalt gjennom 1992. Alt i alt gir disse anslagene en LPE-vekst på 2 pst. fra 1991 til 1992, som er mer enn en halvering av veksttakten fra året før. Anslagene for 1992 som er nyttet for handelspartnerne i denne rapporten er i all hovedsak lik de som er presentert av OECD i Economic Outlook 50 som ble offentliggjort 19. desember 1991.

I norsk industri kan timelønnskostnadene anslås å ha økt med 5¼ pst. fra 1990 til 1991, som er om lag ½ prosentpoeng lavere enn hos våre handelspartnere. I dette anslaget er det lagt til grunn at endringer i regelverket for yrkesskadeforsikringen øker lønnskostnadsveksten i industrien dette året med ¼ pst. Foreløpige anslag utarbeidet av Norges forsikringsforbund i september 1991 viser en økning i premieinnbetalingene på i overkant av 800 mill kroner fra 1990 til 1991. Det tilsvarer 0,27 pst. av lønnskostnadene (ekskl. statsforvaltningen) i 1990. Selv om en ikke har eksakte opplysninger er det imidlertid grunn til å regne med at industriens premieinnbetaling er høyere enn gjennomsnittet for hele økonomien. Det trekker i retning av noe høyere lønnskostnadevekst fra 1990 til 1991 enn lagt til grunn i tabell 5a.

Statistisk sentralbyrås Arbeidskraftsundersøkelse (AKU) viser at sysselsettingen i industrien i de tre første kvartalene i 1991 lå 14 000 personer eller 4,5 pst. lavere enn samme periode i 1990. På grunn av endring i referanseuke er AKU's tall for utførte timeverk ikke sammenliknbare over denne perioden. Produksjonsindeksen for industrien, som viser utviklingen i bruttoproduksjonsverdien, viser en nedgang på 1,3 pst. fra de elleve første månedene i 1990 i forhold til samme periode i 1991. I følge det kvartalsvise nasjonalregnskapet var bruttoproduktet i industrien som gjennomsnitt for de tre første kvartalene i 1991 0,7 pst. lavere enn i samme periode i 1990. Isolert sett tilsier dette en vekst i arbeidsproduktiviteten i norsk industri på i området 3½–4 pst. fra 1990 til 1991. Etter en samlet vurdering har en valgt å legge til grunn en produktivitetsvekst på 3 pst. fra 1990 til 1991. Lønnskostnader pr. produsert

Tabell 5b. *Lønnskostnader pr. produsert enhet hos våre viktigste handelspartnere. Pst.vis endring fra året før*[1].

	LPE i nasjonal valuta							Valutakursutviklingen overfor norske kroner							LPE i norske kroner						
	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991[2]	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991[2]
Belgia	4,1	2,3	-1,9	-3,0	0,5	2,6	3	2,7	14,6	8,6	-1,7	-1,2	6,9	1,3	6,8	17,2	6,6	-4,6	-0,6	9,6	4½
Canada	2,1	5,6	5,0	4,3	7,8	10,0	5¼	0,0	-15,5	-4,6	4,4	10,0	-8,0	5,5	2,1	-10,8	0,2	8,9	18,6	1,2	-11
Danmark	6,2	8,4	9,8	0,6	2,2	0,9	1	3,1	12,8	7,5	-1,7	-2,4	7,1	0,3	9,5	22,3	18,0	-1,1	-0,3	8,0	1¼
Finland	3,6	2,6	1,4	1,4	4,6	11,2	6	2,1	5,2	5,0	1,6	3,4	1,7	-2,0	5,8	8,0	6,4	3,1	8,2	13,1	4
Frankrike	-10,6	2,4	2,2	-0,8	-0,1	4,1	4	2,6	11,6	4,8	-2,4	-1,1	6,2	0,0	-8,2	14,3	7,2	-3,1	-1,2	10,6	4
Italia	6,6	3,2	3,4	2,3	7,7	8,6	8	-3,0	10,6	4,4	-3,6	0,5	3,8	0,1	3,4	14,1	8,0	-1,4	8,2	12,7	8
Nederland	1,1	2,5	3,0	-2,1	-2,1	0,4	3	2,0	16,9	9,8	-0,8	-1,3	5,5	0,9	3,1	19,8	13,1	-2,9	-3,4	6,0	4
Storbritannia	3,8	4,3	0,7	0,2	3,3	8,3	7¾	1,9	- 2,0	1,6	5,2	-2,5	-1,5	2,7	5,8	2,2	2,3	5,4	0,8	6,7	10¾
Sverige	9,1	6,7	5,6	5,9	9,2	9,2	6	1,3	4,0	2,3	0,1	0,7	-1,3	1,4	10,5	11,0	8,0	5,9	10,0	7,8	7½
Sveits	2,2	-0,7	1,3	-7,5	1,4	1,7	7	1,0	17,8	9,4	-1,4	-5,3	6,8	0,3	3,3	17,0	10,8	-8,7	-4,0	8,6	7¼
Tyskland (vest)	1,9	5,0	7,2	0,4	0,3	2,5	4½	2,0	16,9	9,6	-1,0	-1,0	5,4	0,9	4,0	22,7	17,6	-0,5	-0,8	8,0	5½
Østerrike	3,0	3,6	-6,2	3,7	-0,6	- 2,0	3½	2,1	16,8	9,6	-0,9	-1,1	5,5	0,9	5,2	21,0	2,8	2,7	-1,7	3,4	4¼
Japan	- 1,2	3,3	-5,0	-2,4	1,8	2,7	1½	5,1	22,4	5,5	9,0	-1,5	-13,6	11,3	3,9	26,4	0,2	6,3	-0,3	-11,3	13
USA	0,6	0,0	-2,9	-1,1	3,0	0,7	2½	5,3	-14,0	-8,9	-3,3	6,0	-9,3	3,6	6,0	-14,0	-11,5	-4,4	9,2	-8,7	6
Spania	6,6	3,8	4,5	4,1	5,6	7,7	5¾	-0,4	4,7	3,2	2,5	4,2	5,3	1,6	6,2	8,7	7,9	6,8	10,0	13,4	7½
Irland	1,7	1,6	-3,9	-4,0	0,7	2,2	-1¾	3,0	8,9	1,0	-0,9	-1,4	5,7	1,7	4,8	10,6	-3,0	-4,8	-0,7	8,1	0
Norges handelspartnere	2,4	3,9	2,3	0,4	3,2	4,5	4½	1,6	6,8	4,0	0,6	0,1	-0,2	2,2	4,0	10,9	6,4	1,0	3,3	4,3	6¾
Norge															6,1	11,0	8,7	6,6	0,5	3,5	2,2
Relativ LPE-endring															2,0	0,0	2,2	5,6	-2,7	-0,8	-4¼

[1] Tall for våre handelspartnere og for valutakurs er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt (med løpende oppdaterte konkurranseevnevekter) på grunnlag av indeksserier med 1985 som basisår.
[2] Anslag.

enhet i norsk industri kan dermed antas å ha økt med 2¼ pst. fra 1990 til 1991.

Kronekursen – målt ved industriens effektive valutakurs, jf. vedlegg D – falt i verdi med 2,2 pst. som gjennomsnitt fra 1990 til 1991. Målt på denne måten var kronekursen i desember 1991 1 pst. sterkere enn gjennomsnittet for 1991. Det innebærer at hvis alle bilaterale kurser som inngår i beregningen av industriens effektive valutakurs forblir uendret gjennom hele 1992 fra nivået i desember 1991, vil kronen styrke seg med 1 pst. fra 1991 til 1992. Styrket krone bidrar isolert sett til svekket konkurranseevne.

Alt i alt kan norsk industri ha forbedret sin kostnadsmessige konkurranseevne – målt ved relative lønnskostnader pr. produsert enhet – med vel 4 pst. fra 1990 til 1991. Om lag halvparten av denne forbedringen skyldes depresieringen av den norske krone.

De beregningene over utviklingen i norsk økonomi som er presentert i avsnitt 6.2 gir en vekst i arbeidsproduktiviteten i norsk industri i området 2–2½ pst. fra 1991 til 1992. Hvis veksten i lønnskostnader pr. produsert enhet i norsk industri fra 1991 til 1992 ikke skal overstige den anslåtte veksten hos handelspartnerne innebærer det en lønnsvekst i norsk industri fra 1991 til 1992 i området 3–3½ pst., under forutsetning av at den effektive kronekursen holder seg på samme nivå som i desember 1991.

Beregningsutvalget finner grunn til å understreke at beregninger av utviklingen i relative lønnskostnader pr. produsert enhet nødvendigvis er beheftet med stor usikkerhet. Usikkerheten gjelder både anslagene for lønnskostnader og produktivitet for Norge og våre viktigste handelspartnere. Tallene må derfor tolkes med stor varsomhet.

Som nevnt falt norske kroner i verdi med 2,2 pst., målt ved industriens effektive valutakurs, som gjennomsnitt fra 1990 til 1991. Det er flere forhold som bidro til dette.

Gjennom 1990 fram til den norske ECU-tilknytningen falt verdien av amerikanske dollar betydelig i forhold til tyske mark. Med den tidligere kursindeksen innebar det at norske kroner svekket seg noe overfor tyske mark og de andre sentrale ECU-valutaene. Britiske pund ble tilknyttet ECU 9. oktober 1990 og gjennom de ni første månedene det året styrket britiske pund seg mot tyske mark, som også bidro til depresiering av norske kroner. Etter tilknytningen av norske kroner til ECU har kronekursen ligget stabilt rundt den fastsatte sentralverdien. Regnet som gjennomsnitt fra 1990 til 1991 falt imidlertid norske kroner med 0,7 pst. i verdi overfor ECU. I tillegg til dette har bevegelsene til amerikanske og kanadiske dollar, japanske yen og svenske kroner gjennom 1990 og 1991 bidratt til depresieringen av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs.

Utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien i lokal valuta og i norske kroner i de enkelte land er gjengitt i tabell 5b. Utviklingen for enkeltvalutaer kan avvike betydelig fra industriens effektive valutakurs. Derfor vil ikke et veiet gjennomsnitt nødvendigvis gi et korrekt uttrykk for den endrede konkurransesituasjonen de enkelte bransjene står overfor. Tilknytningen av norske kroner til ECU bidrar imidlertid til stor grad av valutakursstabilitet mellom norske kroner og de enkelte ECU-valutaene.

5.3 MARKEDSANDELER

Industrien tapte markedsandeler både på hjemmemarkedet og eksportmarkedene i 1991

I sin omtale av utviklingen i industriens konkurranseevne i avsnittene foran, har utvalget konsentrert seg om forhold som særlig antas å *påvirke* industriens konkurranseevne.

Utviklingen i industriens konkurranseevne vil påvirke bl.a. markedsandelene for industriprodukter hjemme og ute, industriens andel av bruttonasjonalproduktet, total sysselsetting og landets beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital. Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurranseevnen fører til bl.a. endrete markedsandeler, og i tillegg vil forskjeller i selve kostnads*nivået* ha betydning.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan belyses ved å sammenligne eksportveksten av industrivarer (skip og oljeplattformer er ikke inkludert) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vekter som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Målt på denne måten tapte industrien markedsandeler i betydelig grad i perioden 1984–86. Omslaget fra slutten av 1986 må først og fremst tilskrives konjunkturomslaget i utlandet, men også devalueringen av norske kroner i mai 1986 kan antas å ha gitt et positivt bidrag. Fra slutten av 1990 har imidlertid industrien tapt markedsandeler igjen.

For varer fra utekonkurrerende industri ble virkningen av det internasjonale konjunkturoppsvinget fra slutten av 1986 forsterket av lagerbevegelser mellom de norske produsentene og deres utenlandske kunder. Denne industrien er sterkt kapital- og energiintensiv, og utviklingen i energipriser og rentekostnader har generelt større betydning enn utviklingen i lønnskostnader. Devalueringen betydde derfor mer for denne industriens konkurranseevne enn virkningene av den etterfølgende sterke lønnsveksten og arbeidstidsforkortelsen. Fra slutten av 1990 har denne industrien tapt markedsandeler. For verkstedprodukter har det vært et klart tap av markedsandeler siden midten av 1989.

Tabell 5c viser utviklingen i norske produsenters *markedsandeler på hjemmemarkedet* fra 1983 til tredje kvartal 1991. Markedsandelene er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes ved import.

Tabellen viser at norske produsenters gjennomsnittlige markedsandel avtok med 3,7 pst. årlig fra 1983 til 1986. Dette er dermed med på å forklare den kraftige importveksten for tradisjonelle varer over samme periode. Spesielt store var markedsandelstapene for produsenter av tekstil- og bekledningsvarer, kjemiske råvarer, metaller og andre verkstedprodukter. Fra 1986 til 1989 opprettholdt bedriftene markedsandelene på hjemmemarkedet, for så igjen å tape betydelige markedsandeler i 1990. Det ligger også an til en viss nedgang i hjemmemarkedsandelene i 1991.

Ser en perioden 1983–90 under ett, har produsenter av metaller mer enn halvert sin markedsandel på hjemmemarkedet, mens produsentene av tekstil- og bekledningsvarer og andre verkstedprodukter har fått redusert sine hjemmemarkedsandeler med vel 1/3. Det er bare oljerelatert virksomhet, raffinerte produkter og skip og oljeplattformer som har økt sine hjemmemarkedsandeler over perioden.

Tabell 5c. **Markedsandeler for importkonkurrerende varer. Volumandeler**[1)]

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991[2)]
Næringsmidler	93,7	93,5	92,7	91,9	91,9	91,0	90,4	90,0	89,4
Nytelsesmidler	81,7	82,2	80,4	79,2	80,9	81,6	80,5	79,5	81,7
Tekstil- og bekledningsvarer	26,1	26,3	23,7	21,6	20,7	20,2	18,3	16,9	15,8
Trevarer	77,3	76,5	74,9	72,2	72,8	73,0	75,5	74,8	74,1
Kjemiske og mineralske prod.	46,2	44,4	42,1	41,8	42,2	41,2	37,9	36,1	33,8
Grafiske produkter	93,2	93,2	92,7	92,1	91,3	91,4	91,5	91,5	91,3
Bergverksprodukter	72,3	68,8	71,1	73,8	71,6	69,5	71,0	65,6	66,4
Treforedlingsprodukter	68,2	67,5	67,6	68,1	68,8	67,1	67,8	66,7	66,1
Kjemiske råvarer	46,5	46,6	44,1	39,5	40,7	35,2	34,3	28,4	26,2
Raffinerte oljeprodukter	56,7	60,1	59,5	52,8	52,7	48,7	56,4	60,4	56,0
Metaller	35,2	22,3	23,1	26,1	28,8	25,7	22,7	16,1	18,1
Andre verkstedsprodukter	43,5	38,1	38,4	36,1	38,1	32,8	29,5	27,0	26,5
Trad. industrivarer i alt	61,8	58,6	56,9	55,2	56,5	55,3	55,1	52,3	51,6
Skip og oljeplattformer	50,8	62,9	75,7	81,6	72,6	56,8	53,2	61,3	74,2

[1)] Volumet av norskproduserte varer levert innenlands som andel av totale leveranser til vareinnsats og sluttleveringer inkludert lager.
[2)] Gjennomsnitt for 1.–3. kvartal. Sesongkorrigert.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.4 DIREKTE OG TOTALE LØNNSKOSTNADER PR. TIME FOR INDUSTRIARBEIDERE I NORGE OG ANDRE LAND

I tillegg til en analyse av *utviklingen* i kostnader og produktivitet bør en mer fullstendig analyse av industriens konkurranseevne også omfatte en analyse av *nivået* på kostnader og produktivitet. Selv om en nøyer seg med å se på *lønnskostnader og produktivitet* er det imidlertid svært vanskelig å fremskaffe internasjonale sammenliknbare tall på dette området.

For lønnskostnadsnivået har det i mange år vært foretatt internasjonale sammenlikninger for *direkte og totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere.* Beregningsutvalget har i ca. 10 år presentert slik statistikk.

Funksjonærene har stadig større betydning

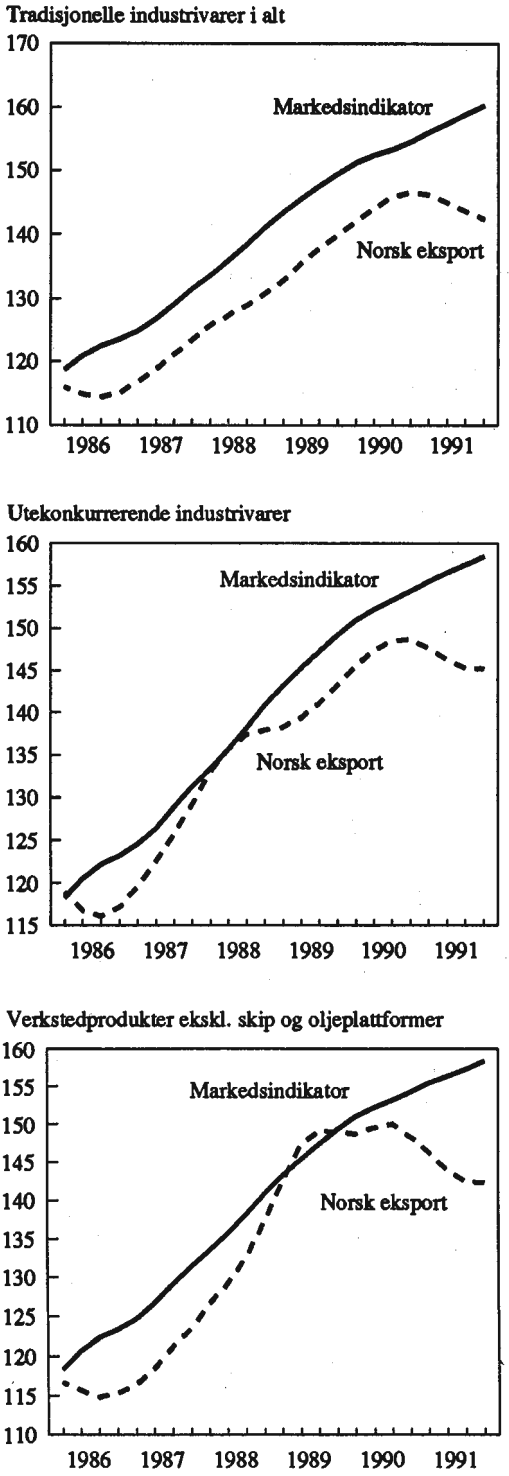

Figur 5.1 *Norsk eksport av industrivarer og eksportmarkedsutviklingen. Sesongjusterte og glattede volumtall. 1980=100.*

for lønnssummen både i Norge og i de fleste andre land. Det er selvsagt en stor svakhet at sammenligningene mellom land ikke omfatter lønnskostnader for funksjonærer, som for norsk industri utgjør nær halvparten av de totale lønnskostnadene. Foreløpig har det imidlertid ikke vært mulig å fremskaffe internasjonalt sammenliknbare tall for funksjonærlønninger av god nok kvalitet. Det er grunn til å tro at inntektsfordelingen mellom arbeidere og funksjonærer er jevnere i Norge enn i de fleste andre land og at det totale lønnskostnadsbildet ville være nærmere gjennomsnittet til våre handelspartnere dersom funksjonærene hadde vært med i sammenligningene.

For *produktivitetsnivåer* har det bare sporadisk vært foretatt internasjonale sammenligninger og det er ennå ikke etablert standarder for hvordan slike sammenligninger skal gjøres.

På flere hold arbeides det med å komme videre i arbeidet med å bringe frem internasjonalt sammenlignbar statistikk for lønnskostnader og produktivitet. Beregningsutvalget vil videreformidle slike undersøkelser så snart de kan sies å ha oppnådd tilstrekkelig data- og metodemessig kvalitet. Foreløpig må vi nøye oss med sammenligninger av direkte og totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere.

Direkte og totale lønnskostnader pr. time i 1990.

Et veiet gjennomsnitt av lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere (konkurranseevnevekter) for våre handelspartnere viser at lønnskostnader for norske industriarbeidere lå ca. 25 prosent over gjennomsnittet for våre handelspartnere for året 1990.

I rapport nr. 2, 1991 (NOU 1991:23) fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene presenterte utvalget sammenlikninger av direkte og totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere for Norge og en rekke andre industrialiserte land frem til 1990 i norske kroner. For 1990 var det anslag for de fleste land, med unntak for Norge hvor tallene var svært nær de endelige. Ifjor ble det foretatt noen endringer i begreper og innhold for at sammenligningene skulle bli bedre. Disse endringene, som ikke var av vesentlig betydning, ble det redegjort for i rapport nr. 2, 1991. Tilbakegående tall ble også endret for at sammenligningene over tid skulle bli best mulig.

På grunnlag av nye tall samlet inn via BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA, har Beregningsutvalget oppdatert analysene. De nye anslagene for 1990 er gjengitt i tabellene 5d og 5e. Sammenlignet med tallene i fjorårets rapport er de viktigste endringene at tallene for Sverige og Nederland er justert noe ned, mens tallene for Finland, Canada og Østerrike er justert noe opp. Hovedinntrykket er fortsatt at Norge, Tyskland-vest, Sverige, Sveits og Finland i 1990 dannet en tétgruppe i totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere.

Det tekniske beregningsutvalg vil i rapport nr. 2, som vil bli ferdig i mai iår, komme tilbake til sammenligninger som også gjelder året 1991.

Tabell 5d. *Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere. I norske kroner. 1990.*

	Gj.sn.time-fortjeneste pr.arbeidet time[1]	Indirekte pers.kostn. i pst av lønn for arbeidet tid	Totale lønns-kostnader pr. time	INDEKS Norge=100
	kr.	pst.	kr.	
Norge	92,2	48	136,7	100
Tyskland-vest	76,9	75	134,9	99
Sverige	77,3	70	131,1	96
Sveits	85,9	52	130,7	96
Finland	77,2	69	130,1	95
Belgia	63,9	86	118,7	87
Nederland	64,8	76	114,1	83
Danmark	95,2	18	111,9	82
Østerrike	55,5	91	106,2	78
Italia	51,8	98	102,8	75
Canada	76,8	31	100,4	73
Frankrike	52,1	83	95,4	70
USA	67,8	36	92,5	68
Japan	46,2	72	79,4	58
Storbritannia	57,2	36	77,7	57
Spania	....	..	72,8	53
Irland	52,5	34	70,5	52

[1] Eksklusiv feriepenger og betaling for hellig- og høytidsdager
Kilde: Bureau of Labor Statistics.
Merknad: Lønnskostnader i lokal valuta er omregnet til norske kroner ved gjennomsnittlige valutakurser ved Oslo Børs for 1990. Gjennomsnittlige fortjenester pr. arbeidet time er beregnet via BLS's opplysninger over hvor stor andel av lønnskostnadene de indirekte personalkostnadene utgjør.

Som tabell 5d viser, gir forskjellene i nivået på de totale lønnskostnadene et annet bilde enn nivået på den direkte lønn pr. arbeidet time.

De *indirekte personalkostnadene* i tabell 5d, som ved måling av totale lønnskostnader kommer i tillegg til lønn pr. arbeidet time, omfatter lønn for helge- og feriedager, lønn under sykdom, velferdspermisjoner, arbeidsgiveravgifter til trygdene og andre sosiale kostnader som knytter seg til bruken av arbeidskraft i overensstemmelse med ILOs standard for klassifisering av de indirekte personalkostnadene.

På grunn av at visse utgifter ikke er tilgjengelig for endel land, er f.eks. kostnader til rekruttering av arbeidskraft, utdannelse, sykebidrag og andre personalsosiale utgifter holdt utenfor i tabellene 5d og 5e.

Det foreligger bare sporadiske statistiske undersøkelser over omfanget av de indirekte personalkostnadene i de enkelte land. Oversikten over de indirekte personalkostnadene som fremgår av tabellen bygger derfor dels på aktuell statistikk og dels på ajourførte beregninger.

Sverige har «lav» direkte lønn og «høye» indirekte personalkostnader. De høye indirekte personalkostnadene i Sverige har sammenheng med at «velferdstiltak» for arbeids-

takerne er blitt dekket i relativt stor grad via arbeidsgiveravgifter.

Danmark derimot har «høy» direkte lønn og lavere indirekte personalkostnader. I Danmark dekker det offentlige en relativ større del av det som er indirekte personalkostnader i andre land, slik at arbeidsgiveravgiftene i prosent er noe lavere og timelønningene noe høyere. En omlegging av avgiftssystemet med lavere arbeidsgiveravgifter og økt merverdiavgift førte til langt lavere indirekte personalkostnader i 1988.

Norge har lavere relative indirekte personalkostnader enn Sverige, men betydelig høyere enn Danmark.

Kostnadssammenlikningene med hensyn til Japan er endret endel på annen måte i forhold til sammenlikningen i Beregningsutvalgets rapporter i 80-årene. Det har vært endel endringer av lønnssystemene i Japan. Mens elementer som gjelder lønn for ikke-arbeidet tid var med i timefortjenestene for arbeidet tid tidligere, har Bureau of Labor Statistics endret fordelingen mellom lønn for arbeidet tid og indirekte personalkostnader for Japan. Dette har ikke påvirket de totale lønnskostnadene i nevneverdig grad, men fordelingen mellom lønn for arbeidet tid og indirekte personalkostnader er endret betydelig.

Utviklingen i totale lønnskostnader for industriarbeidere i Norge og andre land i felles valuta.

Tabell 5e viser utviklingen i lønnskostnadene pr. arbeidet time for industriarbeidere fra 1980 til 1990 i enkelte land i forhold til Norge, målt i norske kroner.

Fra 1985 til 1990 har lønnskostnadene i Norge vært forholdsvis høye i forhold til alle viktige konkurrentland. Sterkest relative forskyvninger og fluktasjoner finner vi i forhold til USA og Canada.

I 1980 hadde Sverige, Tyskland-vest, Belgia og Nederland høyere lønnskostnader enn Norge, mens i 1985 var det bare USA og Canada som hadde høyere lønnskostnader enn Norge av landene i tabellen. Devalueringen av den norske krone fra mai 1986 hindret ikke at fall i dollarkursen bidro til et betydelig fall i lønnskostnadene pr. time regnet i norske kroner i USA og Canada i forhold til i Norge, slik at disse land igjen fikk lavere lønnskostnader. Fra 1985 til 1990 falt lønnskostnadene for industriarbeidere i USA målt i norske kroner fra vel 20 prosent over det norske lønnskostnadsnivået til mer enn 30 prosent under det norske lønnskostnadsnivået.

De fleste europeiske landene og Japan hadde derimot i 1986 en sterkere relativ lønnskostnadsvekst enn Norge målt i norske kroner. Dette var en klar følge av devalueringen av den norske krone og av endringer i relative valutakurser. På grunn av den sterke lønnsveksten i Norge i 1986 og 1987, blant annet på grunn av lønnskompensasjonen for arbeidstidsforkortelsen i 1986/87, endret lønnskostnadene seg til det verre i Norge i forhold til de fleste land i disse årene.

I årene 1988, 1989 og 1990 bedret Norge posisjonen noe i forhold til de nordiske land og de fleste andre vest-europeiske land, men svekket posisjonen overfor USA, Canada og Japan. Som vist i fig. 5.2 har vi totalt sett forbedret vår posisjon noe i forhold til våre handelspartnere i de siste årene. Som resultat av lavere lønnsvekst i Norge enn i våre konkurrentland i 1991, har Norge sannsynligvis bedret sin posisjon i 1991.

I vurderingen av disse tallene er det viktig å være klar over at de bare omfatter industriarbeidere og at lønnsnivået for funksjonærer ikke er trukket inn. Det er grunn til å tro at inntektsfordelingen mellom arbeidere og funksjonærer er jevnere i Norge enn i de fleste andre land og at det totale lønnskostnadsbildet for Norge derfor er noe gunstigere enn tabell 5f viser. Det bør understrekes at kostnadstallene er regnet pr. time, slik at det ikke er korrigert for eventuelle produktivitetsforskjeller.

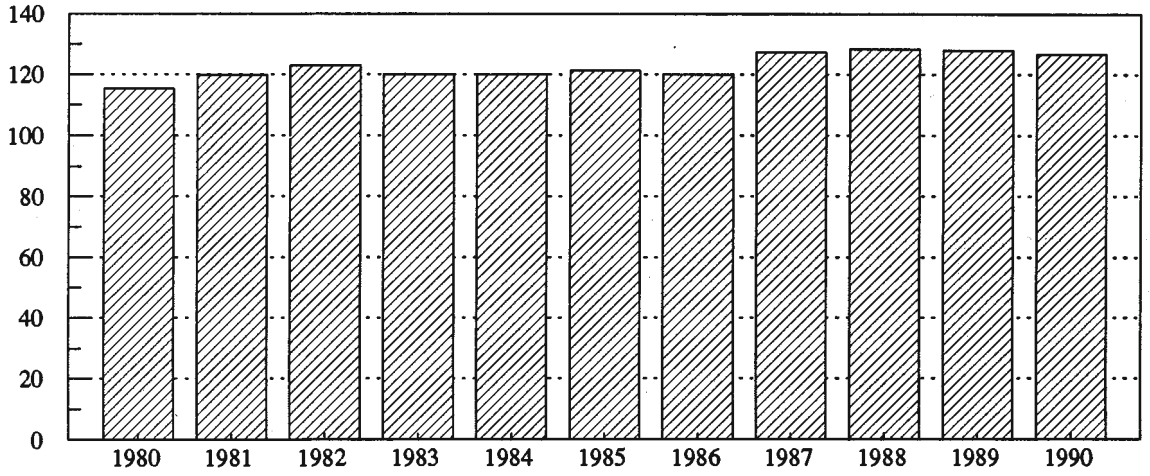

Figur 5.2 *Lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnere. Handelspartnere = 100.*

Kildematerialet og andre undersøkelser

Som det fremgår foran, har Beregningsutvalget i denne rapporten valgt å basere seg på kildematerialet fra Bureau of Labor Statistics (BLS). Dette skyldes flere forhold:

- Bureau of Labor Statistics samler inn nesten hele sitt materiale fra primærkildene i de enkelte land, eller i samarbeid med institusjoner som har direkte tilgang til primærkildene.
- Bureau of Labor Statistics er en del av det offentlige statistikksystemet i USA. Byrået dekker statistikk over forhold på arbeidsmarkedet. Den internasjonale delen av byrået dekker statistikksammenlikningene mellom land.
- Kildematerialet og bearbeidingen er basert på statistikk. Anslag er brukt bare der det er nødvendig når statistikk ennå ikke foreligger.

BLS's vil etterhvert i langt større grad også danne grunnlaget i den årlige publikasjonen fra den Svenske Arbeidsgiverforeningen (SAF): «Wages and total labour costs for workers», som har vært hovedkilden for Beregningsutvalget i rapportene i 80-årene. Beregningsutvalget vil forøvrig kontinuerlig kon-

Tabell 5e. *Totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i norske kroner. Indeks Norge=100.*[1)]

Landene:	1980	1985	1987	1988	1989	1990
Norge	100	100	100	100	100	100
Tyskland-vest	106(105)	91	99	97	95	99
Sverige	108(112)	91	88	89(90)	94(96)	96(99)
Sveits	95	91	99	95(96)	89	96
Finland	71(69)	77	78	83(82)	89(88)	95(93)
Belgia	112	84	87	82(83)	81	87
Nederland	104(103)	83	88	84(86)	80(83)	83(87)
Danmark	93(95)	77	85	81(82)	77(79)	82(83)
Østerrike	73	69	76	74	73	78(76)
Italia	69	70	71	68	71	75
Canada	72(71)	102	69	72	79	73(71)
Frankrike	77(76)	71	71	69	67(68)	70(71)
USA	85(84)	123	78	74(73)	76	68(67)
Japan	48	61	63	68	67(68)	58
Storbritannia	64(63)	58	52	55	55(56)	57
Spania	51	45	45	47	49	53
Irland	51(50)	56	54	53(52)	52(51)	52

[1)] Tallene i parantes er de relative tall som ble presentert i rapport nr. 2, 1991 (NOU 1991:23)
Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA.

frontere flere kilder i sine internasjonale sammenlikninger.

Institutt der Deutschen Wirtschaft har foretatt en tilsvarende sammenlikning av lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere, som det som Beregningsutvalget har gjengitt med Bureau of Labor Statistics som kilde. I forhold til de sammenlikninger som Beregningsutvalget med utgangspunkt i data fra BLS viser, kan man trekke to sentrale hovedkonklusjoner:

- Tallene fra det tyske instituttet synes m.h.t. lønnskostnadene pr. time å ligge noe høyere for alle land, med unntak av Norge. Dette kan generelt skyldes forhold diskutert foran i samband med definisjoner og sammenliknbarhet av de indirekte personalkostnadene.
- Timefortjenestene for Norge ligger i instituttets undersøkelser klart lavere enn det offisiell norsk statistikk viser. Det er heller ikke lett å se hva de indirekte personalkostnadene for Norge er ment å omfatte.

Beregningsutvalget vil analysere de internasjonale undersøkelsene nærmere med sikte på å kunne dokumentere ulikheter i metoder og kilder i utvalgets neste rapport.

KAPITTEL 6

Økonomiske utsikter

6.1 INTERNASJONAL ØKONOMI

Svak økonomisk aktivitet i industrilandene i 1991. Det forventede konjunkturoppsvinget lar vente på seg, men de fleste prognosemakere regner med tiltakende vekst gjennom inneværende år. Prisstigningen ventes å bli moderat.

De vestlige industrilandene har siden høsten 1990 vært inne i en økonomisk nedgangskonjunktur, og fra 1990 til 1991 kan bruttonasjonalproduktet (BNP) i OECD-området anslås å ha økt med 1 pst., mens veksten hos Norges handelspartnere var om lag ½ pst. Arbeidsledigheten økte gjennom året, og både i OECD-området og hos våre handelspartnere var i gjennomsnitt 7 pst. av arbeidsstyrken uten arbeid i 1991. Lønns- og prisveksten avtok noe internasjonalt. Konsumprisene kan anslås å ha økt med 5 pst. fra 1990 til 1991 hos våre handelspartnere.

Det er betydelig usikkerhet knyttet til når den forventede internasjonale oppgangen vil komme. Særlig usikker er utviklingen i USA, hvor den økonomiske oppgangen ikke ser ut til å ha fått feste. Det tyske næringslivet ser nå vesentlig mer pessimistisk på framtidsutsiktene enn tidligere, noe som bl.a. kan skyldes frykt for at de tidligere republikkene i Sovjetunionen får problemer med å betjene sin utenlandsgjeld.

Likevel regner de fleste prognosemakere med tiltakende økonomisk vekst internasjonalt gjennom inneværende år. I OECD-området anslås BNP å øke med 2¼ pst. fra 1991 til 1992, mens veksten hos våre handelspartnere ventelig blir noe svakere enn dette; 1½ pst. Prisveksten ventes å bli noe avdempet, og hos våre handelspartnere kan konsumprisene øke med om lag 3½ pst. fra 1991 til 1992.

Det sterke kursfallet på tyske mark i forhold til amerikanske dollar, som preget valutamarkedet i første halvdel av 1991, stoppet opp sist sommer. Siden juli 1991 har tyske mark appresiert med 12,3 pst. overfor amerikanske dollar. Også japanske yen har styrket seg markert mot amerikanske dollar i denne perioden. Den svake kursutviklingen for amerikanske dollar i siste del av 1991 og inn i 1992 reflekterer bl.a. de svekkede økonomiske utsiktene for amerikansk økonomi.

De kortsiktige rentene i USA er blitt betydelig redusert det siste året. Tremåneders eurodollarrente har falt fra om lag 7¼ pst. ved begynnelsen av 1991 til i underkant av 4¼ pst. ved utgangen av året. Samtidig har tremånedersrenten på japanske yen i euromarkedet falt med nærmere 3 prosentpoeng til om lag 5½ pst. I Tyskland har derimot pengepolitikken blitt strammet ytterligere til de siste månedene. Tremåneders eurorente på tyske mark er nå om lag 9½ pst.

De langsiktige rentene i USA, Japan og Tyskland har falt de siste månedene, etter at de holdt seg høye helt fram til sommeren 1991. Særlig markert har fallet vært i USA og Japan. Forskjellen mellom de tre landene er mindre for langsiktige enn for kortsiktige renter. Fallet i langsiktige renter kan bl.a. reflektere at finansmarkedene vurderer inflasjonsutsiktene som mer moderate.

Finanspolitikken i OECD-landene er blitt mindre stram de siste årene. Det gjennomsnittlige budsjettunderskuddet i OECD-landene utgjorde i 1991 2,3 pst. av BNP som er en økning på 1,2 prosentpoeng siden 1989. Budsjettunderskuddet som andel av BNP ventes å bli om lag uendret fra 1991 til 1992.

Tabell 6a. *Oversikt over den økonomiske utviklingen i OECD-området. Prosentvis endring.*

	Årlig gjennomsnitt 1978–1987	Fra foregående år				
		1988	1989	1990	1991[1]	1992[1]
Bruttonasjonalproduktet (BNP): ..						
OECD-området	2,7	4,5	3,3	2,6	1	2¼
Norges handelspartnere	2,2	3,5	3,0	2,1	½	1½
EF	2,1	3,9	3,4	2,8	1½	2
Norge	3,7	-0,5	0,4	1,8	2½	2
Fastlands-Norge	2,8	-1,7	-2,5	0,7	¼	2
Konsumpriser:						
OECD-området[3][4]	6,8	3,5	4,7	5,2	4½	3½
Norges handelspartnere[5]	6,6	3,4	4,7	5,6	5	3½
EF[6]	6,9	2,7	4,2	4,5	4¼	4
Norge	8,5	6,7	4,6	4,1	3½	3
Arbeidsledighet[7]:						
OECD-området	7,1	6,8	6,3	6,2	7	7½
Norges handelspartnere[2]	6,4	6,4	5,8	5,5	7	7
EF	8,7	9,9	9,0	8,4	9	9¼
Norge[8]	2,3	3,2	4,9	5,2	5,5	. .

[1] Anslag
[2] Veid sammen med eksportvekter.
[3] Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum.
[4] Ekskl. Tyrkia.
[5] Sammenveid med konkurranseevnevekter.
[6] EF-landene sammenveid med dagens vekter i valutaenheten ecu.
[7] I prosent av arbeidsstyrken.
[8] Ifølge Arbeidskraftundersøkelsen. Tallet for 1991 er gjennomsnitt for årets tre første kvartal.
Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

6.2 NORSK ØKONOMI

Nær nullvekst i privat konsum i 1991 – økning i 1992.

Offentlige investeringer bidrar vesentlig til et forventet oppsving i investeringene i fastlands-Norge i år.

Gradvis tiltakende produksjon i fastlands-Norge, men høy arbeidsledighet også i 1992.

Lav prisvekst.

Svak utvikling i tradisjonell vareeksport, men høy olje- og gasseksport gir trolig betydelig overskudd i utenriksøkonomien også i 1992.

Privat konsum

Samlet produksjon og etterspørsel for fastlands-Norge utviklet seg svakere gjennom 1991 enn forventet for om lag ett år siden. Det er i første rekke prognosene for privat konsum som viste seg å ha vært for høye. Mens anslag for forbruksveksten utarbeidet rundt årsskiftet 1990/1991 pekte i retning av en økning på i overkant av 2 prosent, ligger det nå an til nær nullvekst i privat konsum fra 1990 til 1991. Nedgangen i boliginvesteringene fortsatte i 1991, men med visse tegn til utflating mot slutten av året.

Husholdningene har fortsatt å øke sin sparing som andel av disponibel inntekt, og foreløpige anslag viser at spareraten kom opp i 5–6 prosent i 1991. Dette er noe høyere enn nivået på spareraten gjennom perioden fram til deregulering av kredittmarkedet i 1984.

Utviklingen i det private konsumet og boliginvesteringene i årene etter 1986 må ses i sammenheng med det lave nivået på husholdningenes netto finansielle fordringer etter den sterke konsumveksten midt på 1980-tallet, og med et høyt og økende realrentenivå etter skatt. Med de siste års utvikling er fordringssituasjonen til husholdningene blitt vesentlig bedret. Dette, sammen med en fortsatt betydelig inntektsvekst, vil kunne gi grunnlag for en klart mer positiv utvikling i privat konsum i 1992. Mens disponibel realinntekt for husholdningene vil kunne øke med opp mot 5 prosent i år, ligger prognosene for forbruksveksten i intervallet 2–3 prosent.

Det er grunn til å understreke at usikker-

heten knyttet til den framtidige utviklingen i privat konsum fortsatt er betydelig. Vanskelighetene på arbeidsmarkedet og usikkerheten omkring framtidige inntekter som følger av dette, er trolig med på å dempe forbruksutviklingen også i 1992. Et høyt realrentenivå etter skatt vil stimulere til høye finansinvesteringer, og den reduserte boligformuen kan trekke i retning av fortsatt lav vekst i privat konsum. På den annen side er det grunn til å understreke at prognosene for konsumet, sammenholdt med den anslåtte sterke inntektsveksten for husholdningene for inneværende år, innebærer fortsatt oppbygging av fordringer i husholdningssektoren i 1992. Frigivelsen av SMS-midler representerer en annen betydelig usikkerhetsfaktor. I de prognosene som er presentert, er det forutsatt at av vel 30 mrd. frigitte SMS-midler vil bare en liten del gå til forbruk i 1992. Det kan imidlertid ikke utelukkes at denne likviditetseffekten kan gi en sterkere konsumstimulans enn de fleste så langt har regnet med.

Tabell 6b. *Utviklingen i noen økonomiske hovedstørrelser*
Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår[1].

	1990	1991			1992		
	Regnskap	SSB	FD	NB	SSB	FD	NB
Privat konsum	2,6	-0,1	0,0	- ¼	3,0	2,5	2½
Offentlig konsum	2,3	2,7	2,7	2,8	1,4	1,1	1¼
Bruttoinv. i fast realkapital							
– fastlands-Norge	-9,8	-6,1	-4,4	-6½	1,8	0,0	3¾
– påløpte investeringer i petroleumssektoren	-20,1	34	27	33	2	7	- ½
Eksport	7,8	4,0	6,3	6¼	2,0	0,0	2¼
– tradisjonelle varer	8,7	-1,2	0,0	- ¾	3,6	3,5	4½
Import	2,6	0,8	-0,2	-2½	3,8	0,2	3
– tradisjonelle varer	9,1	0,1	0,0	- ¼	3,6	3,5	3½
Bruttonasjonalprod.	1,8	1,6	2,6	2½	2,2	1,9	2
– fastlands-Norge	0,7	0,6	0,3	¼	1,5	2,0	2
Utførte timeverk lønnstakere	-0,5	-0,9	-1	-1¾	0,2	¼–½[2]	0
AKU-ledighetsprosent	5,2	5,5	–	–	5,6	–	–
Lønn pr. timeverk	5,0	4,9	5	5	3,9	3	3½
Konsumprisindeksen	4,1	3,4	3,4	3½	3,2	3	3½
Driftsbalansen (nivå) mrd. kroner	22,6	35,5	39,6	44	30,3	37,3	41

[1] SSB: Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser nr. 9-1991 (desember 1991).
FD: Anslag ifølge Finansdepartementet, Salderingsproposisjonen for 1992 (desember 1991).
NB: Anslag ifølge Norges Bank, Økonomisk oversikt 1991/4 (november 1991).
[2] Målt i personer

Offentlig konsum

I de tre første kvartalene av 1991 lå det statlige og kommunale komsumet henholdvis 3,8 og 1,5 prosent over nivået fra samme periode i 1990. I Salderingsproposisjonen for budsjetterminen 1992 er volumveksten i samlet offentlig konsum i 1991 anslått til 2,8 prosent. Kommunalt konsum er anslått å ha økt med 1,9 prosent fra 1990 til 1991, mens det tilsvarende anslaget for det statlige konsumet er 3,9 prosent. For 1992 er anslagene for henholdsvis kommuneforvaltningen og statsforvaltningen 2,4 og -0,9 prosent. Vekstanslaget for statlig forvaltning henger sammen med en markert nedgang i det militære konsumet, og må ses i sammenheng med et tidligere høyt nivå på leveransene av militært materiell.

Investeringer i fast realkapital

Investeringene i fastlands-Norge viste fortsatt nedgang i 1991, men det var betydelig variasjon både mellom næringer og gjennom året. Industriinvesteringene tok seg kraftig opp i 4. kvartal 1990 og i 1. kvartal 1991, men har siden pekt nedover. I gjennomsnitt fra 1990 til 1991 ligger det likevel an til en økning i industriens investeringer på nær 7 prosent. I private tjenesteytende næringer er investeringsbildet preget av den sterke nedgangen i

bygningsinvesteringene. Investeringene i offentlig forvaltning økte derimot markert, spesielt i siste halvdel av 1991. En fortsatt opptrapping av offentlige investeringsarbeider, som det er lagt opp til i budsjettet for 1992, bidrar vesentlig til at de samlede investeringene i fastlandsøkonomien i år vil kunne vise positiv vekst for første gang siden 1986.

Ett av de mest markerte trekkene ved norsk økonomi i 1991 var den sterke investeringsveksten i olje- og gassvirksomhet. Mens alle andre hovedkomponenter på etterspørselssiden i økonomien (utenom offentlig etterspørsel) viste nullvekst eller nedgang, økte påløpte investeringer i pertroleumssektoren med over 20 prosent, til et nivå rundt 40 mrd., over tre ganger så høyt som de samlede industriinvesteringene i Norge.

Eksport

Etter flere år med tildels sterk vekst i tradisjonell vareeksport, skjedde det et omslag til negativ utvikling i siste halvdel av 1990, og nedgangen fortsatte utover i 1991. Dette må ses på bakgrunn av konjunktursituasjonen internasjonalt, med spesielt svak økonomisk vekst i land som betyr mye for norsk eksport. I gjennomsnitt fra 1990 til 1991 falt volumet av den tradisjonelle vareeksporten med vel 1 prosent. For 1992 er det regnet med en økning i denne delen av vareeksporten på vel 2 prosent, som en følge av et forventet konjunkturoppsving internasjonalt. Som nevnt ovenfor, er det imidlertid betydelig usikkerhet knyttet til den internasjonale økonomiske utviklingen. Norsk eksport er også antatt å vokse svakere enn gjennomsnittet av våre eksportmarkeder på grunn av at viktige deler av eksporten møter hard priskonkurranse fra leveranser fra det tidligere Sovjetunionen og fra Øst-Europa.

Eksporten av råolje og naturgass økte ytterligere i 1991, med vel 15 prosent regnet i volum. Det var råoljeeksporten som vokste sterkt, mens gasseksporten gikk noe ned. Det ventes en ny markert økning i råoljeeksporten i inneværende år, mens gassproduksjonen først vil skyte ny fart når gassleveransene under Troll-avtalen starter opp, etter planen i 1993.

Eksporten av tjenester vokste med nær 2 prosent fra 1990 til 1991. Et viktig bidrag her var en klar volumøkning i skipsfartens bruttofrakter. Utlendingers konsum i Norge tok seg også kraftig opp utover i året etter at Gulfkrigen ble avsluttet.

Produksjonsutviklingen

BNP for fastlands-Norge tok seg noe opp i annet halvår 1991, etter å ha vist nedgang gjennom første halvår. For fjoråret under ett var produksjonsveksten i fastlandsøkonomien rundt ½ prosent etter foreløpige anslag. Et oppsving i innenlandsk etterspørsel og gradvis omslag oppover også for den tradisjonelle eksporten vil medføre sterkere vekst i fastlands-Norge i 1992.

Industriproduksjonen gikk ned med nær 1 prosent i 1991, etter svak oppgang de to foregående årene. De svake internasjonale konjunkturene bidro vesentlig til produksjonsnedgangen. Nedgangen det siste året har følgelig vært mest markert for konkurranseutsatte næringer, men også i skjermet industri var det svak produksjonsutvikling i 1991. I 1992 er det grunn til å regne med en svakt positiv vekst i industriproduksjonen, som en følge av økt etterspørsel både på hjemmemarkedet og på eksportmarkedet.

Fallet i produksjonen i bygge- og anleggssektoren fortsatte i 1991, men nedgangen flatet ut mot slutten av fjoråret. På årsbasis falt produksjonen målt ved bruttoproduktet med rundt 3½ prosent i 1991 ifølge foreløpige anslag. Med et oppsving i investeringene i fastlands-Norge i 1992, vil trolig produksjonsnedgangen i bygge- og anleggssektoren stoppe opp i 1992.

I kraftforsyning var produksjonen betydelig lavere i 1991 enn året før. Denne nedgangen skyldes imidlertid særlig høy kraftproduksjon i 1990 som en følge av mye nedbør.

Arbeidsmarked

Ifølge foreløpige anslag gikk sysselsettingen målt i antall personer ned med nær 1 prosent fra 1990 til 1991. Nedgangen i antall utførte ukeverk var om lag av samme størrelsesorden, slik at gjennomsnittlig arbeidstid ikke endret seg vesentlig i 1991. Sysselsettingsreduksjonen i fjor var særlig sterk i industrien og i bygge- og anleggssektoren, mens sysselsettingen økte i offentlig forvaltning.

Med en produktivitetsvekst i 1992 om lag like sterk som i 1991, vil den ventede produksjonsveksten i fastlands-Norge bare gi svak vekst i sysselsettingen i inneværende år. Målt i antall personer peker prognosene i retning av en økning i sysselsettingen på rundt 5000 fra 1991 til 1992.

Arbeidsstyrken har gjennom de siste to årene utviklet seg tilnærmet parallelt med sysselsettingen. Den svake sysselsettingsutviklingen gjennom 1991 førte følgelig ikke til

noen markert økning av AKU-ledigheten. Nedgangen i arbeidstilbudet er dels en følge av at et økende antall ungdommer er under utdanning. Samtidig har den vanskelige situasjonen på arbeidsmarkedet ført til at en del personer slutter aktivt å søke arbeid, og dermed faller ut av arbeidsstyrken slik denne er definert i AKU. Dette gjelder også grupper av eldre arbeidstakere.

AKU-ledigheten viste bare mindre endringer gjennom første halvår i 1991, men økte i 3. kvartal. Det var imidlertid gjennom 1991 en klar tendens til økning i summen av registrerte ledige ved arbeidskontorene og personer på tiltak (utenom attføring). I gjennomsnitt kan det nå regnes med en økning i ledigheten målt ved AKU fra 5,2 prosent i 1990 til 5,5 prosent i 1991. Med den økonomiske utviklingen som er skissert foran, vil ledigheten trolig bli liggende på dette nivået, eller noe høyere som gjennomsnitt i 1992. Med svak sysselsettingsutvikling også i inneværende år, innebærer dette en forutsetning om at tendensen til liten eller ingen vekst i arbeidstilbudet vil fortsette i 1992.

Priser og lønninger

Veksten i konsumprisene avtok ytterligere gjennom 1991, og den gjennomsnittlige økningen i konsumprisindeksen fra 1990 til 1991 ble 3,4 prosent. Avtakende underliggende prisvekst mot slutten av fjoråret og fortsatt lav kapasitetsutnytting i økonomien peker mot at veksten i konsumprisene fra 1991 til 1992 kan bli enda noe lavere. (For en nærmere omtale av prisutsiktene for 1992 vises til avsnitt 6.3 nedenfor).

Timelønnsveksten fra 1990 til 1991 for økonomien samlet kan foreløpig anslås til i overkant av 5 prosent (se kapittel 3).

Utenriksøkonomi

Overskuddet på driftsregnskapet i 1991 kan nå anslås til rundt 36 mrd. kroner, en økning på hele 14 mrd. fra 1990. Styrkingen av utenriksøkonomien de siste årene skyldes først og fremst en sterk økning i eksportverdien av råolje og naturgass. En reduksjon av nettoimporten av skip og økning i skipsfartens nettofraktinntekter bidrog også klart positivt i driftsregnskapet i 1991. For tradisjonelle varer gikk både eksportverdien og importverdien ned i 1991. For eksporten var både volum- og prisbidragene negative, mens nedgangen i importverdien i hovedsak skyldes et fall i importprisene.

En betydelig reduksjon av Norges utenlandsgjeld gjennom 1991 bidro isolert sett til en bedring av rente- og stønadsbalansen overfor utlandet. I motsatt retning trakk store utbetalinger av aksjeutbytte fra oljeselskapene til utenlandske eiere i 1. kvartal i 1991.

For 1992 ligger det, ifølge prognosene, an til overskudd på driftsregnskapet overfor utlandet av om lag samme størrelsesorden som i 1991. Forskjellene mellom de ulike anslagene reflekterer blant annet ulike forutsetninger omkring gjennomsnittlig råoljepris regnet i dollar. Siden de presenterte framskrivningene ble utarbeidet, har råoljeprisen regnet i dollar og dollarkursen begge gått ned. Omregnet i kroner ligger råoljeprisen medio januar 1992 på rundt 110 kroner pr. fat, mens forutsetningene i de siste beregningene fra Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå er oljepriser på henholdsvis 131 kroner og 126 kroner som gjennomsnitt for 1992. En prisnedgang på 10 kroner pr. fat i gjennomsnitt for året vil redusere inntektene fra oljeeksporten med rundt 6,5 milliarder kroner.

6.3. ANSLAG PÅ KONSUMPRISUTVIKLINGEN I 1992

Utvalget har som i tidligere år utarbeidet en prognose for prisutviklingen i inneværende år. Det må understrekes at det alltid vil være usikkerhet knyttet til slike anslag. Tradisjonelt har utvalget gjennomført beregninger med ulike makroøkonomiske modeller for å danne seg en best mulig oppfatning om faktorer bak prisutviklingen. I tilsvarende rapport i 1990 benyttet utvalget seg av modellene MODAG og MODIS, mens det i fjorårets rapport ble gjennomført beregninger med MODAG og KVARTS.

Utvalget har til denne rapporten sett det mest hensiktsmessig å gjennomføre beregninger med kun en makroøkonomisk modell. Modellene MODAG og KVARTS er svært like i sin oppbygging. Den viktigste forskjellen er at KVARTS er en kvartalsmodell mens MODAG er en årsmodell. I kvartalsmodellen vil forholdene generelt ligge bedre til rette enn i årsmodellen for å innarbeide siste informasjon om viktige økonomiske størrelser. Siden formålet i denne rapporten først og fremst er å belyse prisutviklingen det nærmeste året, har utvalget derfor valgt å benytte seg av KVARTS. I tillegg har utvalget som i tidligere år hentet informasjon fra et materiale som utarbeides av Prisdirektoratet om planlagte prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til mai.

Prisdirektoratets prognose

Prisdirektoratet har samlet inn opplysninger fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer i perioden desember 1991–mai 1992.

I prognosen er de innsamlete opplysningene i stor grad benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan derfor ses på som et samlet uttrykk for de prisforventninger som eksisterer på tilbudssiden i økonomien. Prognosen gir ikke uttrykk for Prisdirektoratets forventninger til prisutviklingen.

Opplysningene fra de næringsdrivende ble i hovedsak innhentet i oktober måned. Anslagene gjenspeiler derfor i hovedsak de forventningene næringslivet hadde om pris-, kostnads- og etterspørselsutviklingen på det tidspunktet.

Prisdirektoratets materiale gir en samlet konsumprisvekst fra november 1991 til mai 1992 på 2,1 pst. For tilsvarende periode ett år tilbake var den faktiske veksten 1,7 pst. I Prisdirektorates prognose antas det at prisstigningen målt over 12 måneder blir liggende på om lag 3 pst. fram til mai i år. For desember 1991 ligger Prisdirektoratets anslag 0,1 pst. under den registrerte.

I Prisdirektoratets prognose for november 1990 til mai 1991 ble prisveksten anslått til 2,5 pst., dvs. 0,8 prosentenheter høyere enn den registrerte. Prognosen utarbeidet i mai 1991 for perioden fram til desember 1991 anslo prisveksten i denne perioden til 1,5 pst. Den registrerte prisveksten i perioden ble 0,9 pst. Også tidligere har Prisdirektoratets prognose vist en viss tendens til å overvurdere prisveksten.

Makroøkonomiske modeller

Utvalget har fått gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. Dette er som nevnt en kvartalsmodell hvor en viktig egenskap er at konsumprisutviklingen i stor grad blir bestemt av importprisutvikling og utviklingen i innenlandske kostnader.

I modellberegninger med KVARTS blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variable). I den modellversjonen av KVARTS som utvalget benytter, er de viktigste variable som anslås utenfor modellen importpriser og lønnssatser samt avgifter, subsidier og prisene på elektrisitet og norskproduserte jordbruksvarer. Utviklingen i flere av disse variablene vil i virkeligheten være avhengig av andre forhold i økonomien, jf. omtalen til slutt i avsnittet om forutsetningene for prisanslagene og omtalen av beregningsresultatene. Utviklingen i importprisene er anslått med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt. For størrelser som fastlegges av det offentlige er det lagt til grunn at vedtak som er gjort ved inngangen til året ikke endres i prognoseperioden. Utviklingen i andre størrelser vil i stor grad være et resultat av forhandlinger, og for disse gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i lønninger og jordbrukspriser.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i KVARTS er tallfestet på grunnlag av historiske observasjoner. I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester sammen med avgifter og subsidier prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes enhetskostnader. Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, som i utvalgets beregninger er gitt ved beregningstekniske forutsetninger, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes vareinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandske produsenter konkurrerer med importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen nærmest ubetydelig sammenliknet med virkningen gjennom vareinnsatskostnadene.

Enhetskostnadene bestemmes av arbeidskraftproduktivitet, lønnssatser og vareinnsatspriser. Produktivitetsutvikling og prisutviklingen for vareinnsats bestemmes i modellen ved egne likninger, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prislikningene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

I hjemmeprisrelasjonene inngår hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden, i tillegg til at tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene inngår direkte. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Forutsetninger for prisanslagene

Det er betydelig usikkerhet knyttet til forutsetningene for modellberegningene. De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell 6c.

Utvalget har tradisjonelt lagt til grunn beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten i sine prisprognoser. I denne rapporten har utvalget fått gjennomført modellbe-

regninger med henholdsvis 2½ pst. og med 4½ pst. gjennomsnittlig vekst i timelønningene fra 1991 til 1992. Hvordan den gjennomsnittlige lønnsveksten vil påvirke konsumprisveksten avhenger av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorer. F.eks. har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri eller i offentlig sektor. Dette gjelder i særlig grad på kort sikt. Siden utvalget ikke har som oppgave å anslå lønnsutviklingen for enkeltgrupper i prognoseåret, har en som en beregningsteknisk forutsetning lagt til grunn samme prosentvise lønnsvekst i alle sektorer i de to alternative beregningene.

Virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst vil også avhenge av hvordan årslønnsveksten fordeler seg gjennom året, fordi det kan ta tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Det betyr at ulike forutsetninger om lønnsveksten i 1992 også får selvstendig betydning for konsumprisutviklingen i de påfølgende årene. Utvalget har derfor også gjort beregninger på lengre sikt for å belyse prisvirkninger av ulik lønnsvekst i 1992 slik de framkommer i modellen. I modellberegningen har en forutsatt at forskjellen i lønnsvekst skyldes ulike tillegg gitt i 2. kvartal, dvs. fra 1. april. Med en forskjell i lønnsveksten i de to alternativene på 2 prosentpoeng, blir forskjellen i lønnsoverhenget inn i 1993 0,7 prosentenheter. Lønnsutviklingen etter 1. januar 1993 er forutsatt lik i de to alternativene.

Importprisene på tradisjonelle varer ser nå ut til å ha gått ned med anslagsvis ½ pst. fra 1990 til 1991. Dette har bl.a. sammenheng med den svake utviklingen i prisene for enkelte råvarer, der prisutviklingen er til dels svært konjunkturfølsom. I tillegg har flere råvaremarkeder i 1991 blitt påvirket av at enkelte land har solgt produkter til dumpingpriser. Fra 1991 til 1992 er det i modellberegningen forutsatt at importprisveksten for tradisjonelle varer blir om lag 2¼ pst.

Kronekursens utvikling vil også ha betydning for prisutviklingen. Det norske valutasystemet ble endret med virkning fra 19. oktober 1990, ved at kronekursen fra da av ble knyttet til regne- og valutaenheten ecu. En nærmere omtale av bl.a. dette er gitt i vedlegg D i denne rapporten. Som en beregningsteknisk forutsetning har en lagt til grunn at kronekursen i desember 1991 målt ved industriens effektive valutakurs, holder seg uendret gjennom 1992. På grunn av kursforløpet gjennom 1991 innebærer dette en viss appresiering av krona fra 1991 til 1992.

Det er stor usikkerhet knyttet til utviklingen i *råoljeprisene*. Gjennom siste kvartal i fjor falt de noterte spotprisene på Nordsjøolje betydelig, og var ved utgangen av 1991 mellom 105 og 110 kr pr. fat. Dette skyldes både redusert oljepris målt i dollar og lavere dollarkurs. I Salderingsproposisjonen ble det forutsatt en gjennomsnittlig råoljepris i 1992 på 131 kr pr. fat, en svak nedgang i forhold til 1991. I modellberegningen med KVARTS som presenteres i denne rapporten er det forutsatt en noe sterkere nedgang og det er her lagt til grunn en gjennomsnittlig råoljepris i 1992 på 120 kr.

Utviklingen i prisene på *norskproduserte jordbruksvarer* vil være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved økning av prisene. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Prisveksten fra 1990 til 1991 ser ut til å ha vært meget moderat og kan anslås til om lag ½ pst. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn en prisvekst for jordbruksvarer på 1 pst. fra 1991 til 1992.

Grunnlaget for måling av prisutviklingen på *boligkonsum* i konsumprisindeksen er en kvartalsvis husleieundersøkelse. Boligkonsumet veier tungt i konsumprisindeksen, fordi det i tillegg til betalte husleier også omfatter nivået på husholdningenes renteutgifter på boliglån, forsikringer samt visse kommunale avgifter. Husleie er som nevnt eneste representantvare for boligkonsum, og husleieindeksen har vist vesentlig sterkere vekst enn totalindeksen de senere år, selv om veksten nå har avtatt betydelig gjennom 1990 og 1991. Fra 1987 til 1988 steg husleieindeksen med nær 8 pst. mens den i 4. kvartal 1991 viste en vekst fra samme kvartal året før på 4,5 pst. Rentesatser inngår ikke direkte i konsumprisindeksen, og virkninger av renteendringer på konsumprisindeksen må på kort sikt komme indirekte gjennom de faktiske kostnadene til gårdeiere og borettslag samt gjennom effekten på det generelle kostnadsnivået i næringslivet. Disse effektene av renteendringer er imidlertid usikre, og kan først få betydning gjennom en betydelig tidsforsinkelse. Det samme gjelder betydningen av utviklingen i andre kostnader som påvirker utviklingen i husleiene, bl.a. kommunale takster og avgifter, lønnskostnader m.v. I beregningene med KVARTS har en benyttet modellens relasjoner for pris på boligkonsum. Modellberegningene gir en vekst i prisen på boligkonsum fra 1991 til 1992 på 4 pst. Den registrerte veksten fra 1990 til 1991 var til sammenlikning 4,7 pst.

Prisene på varer som går til konsum i mo-

dellen inkluderer avgifter og subsidier. Noen avgifter er i 1992 økt med mer enn det som tilsvarer en prisjustering i Regjeringens økonomiske opplegg. Dette gjelder særlig avgift på alkohol- og tobakksvarer samt avgifter på oljeprodukter. Forbrukersubsidiene, som i hovedsak omfatter subsidier på konsummelk, er satt noe ned med virkning fra 1. januar. Takster på statlig forretningsdrift med direkte betydning for konsumprisene er i hovedsak samferdselstakster inkl. porto og teletakster. Disse er i hovedsak satt opp med 4 pst., bortsett fra teletakstene som reduseres med 4,2 pst. fra 1. januar.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen. Dessuten vil bl.a. statlig overføringspolitikk kunne påvirke fastsettelsen av slike størrelser. For andre offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

I modellberegningene er det lagt til grunn at prisen på elektrisitet er om lag uendret fra 1991 til 1992.

Tabell 6c. *Hovedforutsetninger for KVARTS-beregning av konsumprisvekst fra 1991 til 1992.*

Varegruppe, Kostnadkomponent	Vekst fra 1991 til 1992 (pst.)
Internasjonalt bestemte priser:	
Importpriser (trad. varer)	2¼
Herav:	
– matvarer	1½
– råvarer og lite bearbeidete varer	1¾
– ferdigvarer	2
Råoljepris, kroner pr. fat	- 9
Offentlig regulerte priser og avtalebestemte priser:	
Jordbrukspriser	1
Elektrisitet	0
Lønnssatser	2½ og 4½

Som nevnt vil det ofte være en forenkling å forutsette at enkelte størrelser i modellen kan fastlegges uavhengig av resten av økonomien. I beregningene har en ikke foretatt en gjennomgående revisjon av eksogene forutsetninger som kan påvirkes av en forskjell i lønnsveksten fra ett år til det neste på 2 prosentenheter. Det er eksempelvis forutsatt samme prisutvikling på importerte varer i de to alternativene, selv om prisfastsettelsen til importører kan påvirkes av pris- og kostnadsutviklingen innenlands. Det er heller ikke rimelig å forutsette at den samme økonomiske politikk nødvendigvis vil bli ført med en såpass stor forskjell på lønnsutviklingen, eller at renteutviklingen blir den samme.

Det er imidlertid særlig på lengre sikt at slike effekter av ulik lønnsvekst kan bli viktige. I vurderingen av prisutsiktene for 1992 er forenklingen som ligger i modellen i form av eksogene anslag mindre viktig. Det er således benyttet samme eksogene forutsetninger om utviklingen fra 1991 til 1992 både i alternativet med 2½ pst. lønnsvekst og i alternativet med 4½ pst. lønnsvekst.

Resultater:

Med forutsetningen om en årslønnsvekst i alle sektorer på 2½ pst. fra 1991 til 1992 gir KVARTS en økning i konsumprisene på 2,8 pst. fra 1991 til 1992. Modellberegningen med 4½ pst. lønnsvekst gir en konsumprisvekst på 3,1 pst. fra 1991 til 1992. Alternativet med 2½ pst. lønnsvekst innebærer en klart lavere lønnsvekst gjennom 1992 enn året før. Dette medfører at konsumprisveksten målt over 4 kvartaler faller fra om lag 3 pst. de tre første kvartalene til 2¾ i 4. kvartal. I alternativet med 4½ pst. lønnsvekst fra 1991 til 1992 gir modellberegningen en konsumprisvekst målt over 4 kvartaler på om lag 3¼ pst. de tre siste kvartalene i 1992, dvs. at prisveksten ved utgangen av 1992 er om lag ½ prosentenhet høyere enn i alternativet med 2 prosentenheter lavere lønnsvekst.

Tabell 6d. *Modellresultater. Beregnet vekst i konsumprisindeksen fra 1991 til 1992 med alternative lønnsvekst forutsetninger. Konsumprisvekst i pst. fra samme periode året før.*

	1. kv.	2. kv.	3. kv	4. kv.	Året
Forutsatt lønnsvekst:					
2½ pst.	2,9	3,0	2,9	2,7	2,8
4½ pst.	2,9	3,2	3,3	3,2	3,1

Som tabell 6d viser, gir beregningene med 2 prosentenheter forskjell i lønnsvekstforutsetningene relativt små utslag på den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1991 til 1992.

I modellberegningene er det forutsatt at 2 prosentenheter høyere lønnsvekst på årsbasis i 1992 skyldes høyere tillegg gitt pr. 1.

april. Dette medfører at det særlig er mot slutten av året at prisveksten blir høyere i alternativet med 4½ pst. lønnsvekst. En har derfor undersøkt virkningen på konsumprisene av ulik lønnsforutsetning *over to år* slik den framkommer i modellen.

For perioden 1991–1993 sett under ett er det forutsatt en differanse mellom lønnsvekstforutsetningene på 2,7 prosentenheter. Forskjellen utgjøres av den ulike lønnsveksten i 1992 og 0,7 prosentenheter forskjell i lønnsoverhenget inn i 1993. Lønnsveksten gjennom 1993 er forutsatt lik i de to beregningene. Med det høyeste lønnsvekstalternativet vil det gjennomsnittlige prisnivået i 1993 ligge 0,7 pst. over alternativet med lavest lønnsvekst.

I modellberegningene har en benyttet samme eksogene forutsetninger i de to lønnsvekstalternativene. Det er således ikke tatt hensyn til enkelte forhold av betydning, f.eks. at importører lettere vil kunne øke sine priser og at renteutviklingen vil kunne påvirkes dersom den generelle lønns- og prisveksten i norsk økonomi øker. Hvis det i større grad hadde vært tatt hensyn til slike effekter i modellberegningene, ville differansen mellom prisveksten i de to alternativene ha økt. Forskjellen i de to beregningene kan således ikke direkte tas som uttrykk for betydningen av forskjellen i lønnsutvikling som her er forutsatt, men må vurderes som en illustrasjon av enkelte effekter av dette slik de framkommer i modellen.

Konklusjon

På grunnlag av den senere tids utvikling, en prognose utarbeidet av Prisdirektoratet, modellberegninger mv. har utvalget vurdert utsiktene for konsumprisveksten.

Materialet utarbeidet av Prisdirektoratet indikerer at prisstigningen målt over 12 måneder vil holde seg på om lag 3 pst. de fem første månedene i 1992.

I modellberegningene er det lagt spesiell vekt på å belyse effekten på prisutviklingen av forskjellig lønnsvekst gjennom 1992. Utvalget har derfor foretatt modellberegninger både under forutsetning av 2½ pst. årslønnsvekst og under forutsetning av 4½ pst. årslønnsvekst fra 1991 til 1992. Det er forutsatt samme årslønnsvekst i alle næringer. Det er også lagt til grunn bestemte, men usikre, forutsetninger om bl.a. utviklingen i importpriser og råoljepriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av det statlige avgifts- og subsidieopplegget.

Forutsatt en årslønnsvekst på 2½ pst. indikerer modellberegningene en gjennomsnittlig konsumprisvekst fra 1991 til 1992 på om lag 2¾ pst.

Modellberegningene med 4½ pst. lønnsvekst fra 1991 til 1992 indikerer en konsumprisvekst fra 1991 til 1992 på i overkant av 3 pst.

Virkningene på konsumprisene av ulik lønnsvekst i 1992 vil ikke være uttømt det første året. Modellberegningene indikerer at i alternativet med høyest lønnsvekst vil prisnivået i 1993 kunne ligge om lag ¾ pst. høyere enn i alternativet med 2 prosentenheter lavere lønnsvekst.

Med bakgrunn i de beregninger og forutsetninger som er gjort, regner utvalget det som mest sannsynlig at en vil få en gjennomsnittlig konsumprisvekst på om lag 3 pst. fra 1991 til 1992.

Vedlegg A

Lønnsoppgjørene i 1990 og 1991

1. LØNNSOPPGJØRENE I 1990

I 1990 skulle det etter vanlig mønster være hovedoppgjør for de fleste lønnstakere. Tarifforhandlingene i 1990 var de første normale forhandlinger mellom partene på arbeidsmarkedet etter to år med inntekts- og utbytteregulering. For nærmere omtale av lovene og lønnsoppgjørene i 1988 og 1989 vises til NOU 1990:15 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1990.

Oppgjørene i privat sektor

Representantskapet i LO behandlet kravene foran oppgjøret 13. februar 1990. Hovedpunktene i vedtaket var:

- bedring av kjøpekraften for bredere grupper med prioritering av grupper på lavere og midlere inntektsnivå
- lavlønnsprofil på tilleggene
- frie lokale forhandlinger, men med en tidsfrist for disse forhandlingene
- samordnet oppgjør med forbundsvise tilpasninger.

Videre inneholdt vedtaket krav om en prisklausul.

Fra NHO's side ble følgende ansett som viktig:

- bedring av konkurranseevnen fra 1989–90
- samordnet oppgjør med premisser for lokale forhandlinger
- tidsfrist for gjennomføring av de lokale forhandlingene

Fra *Regjeringens* side ble det foran oppgjøret i 1990 gjort klart at den ikke vil gå inn i oppgjøret med skattelettelser eller andre tiltak finansiert over offentlige budsjetter. Etter to år med inntektsregulering var det nødvendig å komme tilbake til normale forhandlinger mellom partene på arbeidsmarkedet, uten lovregulering og på grunnlag av rammebetingelser som på forhånd var fastlagt gjennom den økonomiske politikken.

Foran tariffoppgjøret i 1990 var det ved flere anledninger kontakt mellom Regjeringen og partene i arbeids- og næringslivet, bl.a. gjennom Kontaktutvalget, der spørsmål i tilknytning til inntektsoppgjøret og den økonomiske situasjonen ble drøftet.

I 1990 foregikk oppgjøret mellom LO og NHO i tre stadier

- sentrale forhandlinger om de økonomiske rammer
- forbundsvise tilpasningsforhandlinger
- lokale forhandlinger på bedrifter hvor overenskomsten ga slik hjemmel.

I de sentrale forhandlingene som ble avsluttet 15.3.90 ble overenskomstområdene innen LO/NHO delt inn i 3 grupper ut fra lønnsnivået. De økonomiske rammer for de enkelte grupper ble:

	Lønnsnivå	*Tillegg*	
Gruppe 1	over 170 000	kr 2,50	pr/time
Gruppe 2	137 000–170 000	kr 3,00	»
Gruppe 3	under 137 000	kr 4,00	»

Tarifftilleggene fra 1.4.90 som følge av de sentrale forhandlingene, ble beregnet til kr 2,47 pr. time i gjennomsnitt for alle arbeidere i LO/NHO-området. Bransjer som hadde rett til lokale forhandlinger fikk sitt beregnede tillegg ved de sentrale forhandlinger redusert med 50 pst.

Resultatet av de sentrale forhandlingene framkom som en pott for de enkelte overenskomstområder. Størrelsen på de sentralt avtalte tillegg avhang av overenskomstens lønnsnivå og overheng.

Etter at de sentrale forhandlingene var avsluttet fortsatte oppgjøret med forbundsvise tilpasningsforhandlinger. De enkelte overenskomstparter forhandlet om anvendelsen av de sentralt avtalte tillegg. Disse tilleggene kunne gå både til direkte lønnstillegg og til f. eks tekniske forbedringer i overenskomstene. Partene kunne etter avtalen også bli enige om ikke å anvende hele tillegget dersom konkurranseevnen var svak og de økonomiske forutsetningene for store lønnstillegg derfor ikke var til stede. For områder uten lokal forhandlingsrett kunne tilpasningsforhandlingene foregå helt fram til 1.6.90.

For områder med lokal forhandlingsrett, var fristen for tilpasningsforhandlingene 17.4.90. Et viktig trekk ved oppgjøret var som nevnt at for disse områder ble de sentralt avtalte tilleggene redusert til halvparten.

Når det gjaldt de lokale forhandlingene, ble det ikke noe begrensning på størrelsen, men det ble avtalt visse kriterier. F. eks skulle de foregå i tidsrommet 17.4 til 1.6.90. Dette gjaldt uansett hvilket tidspunkt som tidligere var avtalt/vanlig på bedriften. Videre ble partene enige om at de lokale forhandlingene

skulle foregå på bakgrunn av de enkelte bedrifters økonomiske virkelighet og etter en konkret vurdering av bl.a økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.

Avtalen inneholdt dessuten en indeksklausul som sa at stigningen i konsumprisindeksen fra 1989 til 1990 ikke skulle overstige 4 pst. Dersom indekstallet for 15. november 1990 oversteg tallet for 15. november 1989 med mer enn 4,2 pst, skulle det forhandles om kompensasjon for stigningen utover 4 pst.

Den inngåtte avtalen ble forkastet ved uravstemming 18.6.90. Oppgjøret gikk deretter til mekling. Den 3.7.90 forelå det et anbefalt meklingsforslag som innebar at forhandlingsmodellen i hovedtrekk ble bevart. Det skjedde likevel en justering av den økonomiske rammen bl.a gjennom spesielle lønnsøkninger for tre bransjer (rutebilene, fellesoverenskomsten for papir og trelastindustrien) og gjennom økte lokale tillegg for enkelte bedrifter.

Videre ble det enighet om forskuttering av lavlønnsgarantitillegg med 30 øre for visse områder fra 1. april 1990. Overskytende beløp ble gitt fra 1.10.90. Disse tilleggene var bestemt på forhånd på grunlag av prognose for timefortjenesten i 2. kvartal 1990.

Den 24.8.90 ble meklingsforslaget godkjent av arbeidstakerne gjennom en ny uravstemming.

Utover høsten 1990 økte prisstigningstakten. Bakgrunnen for økingen var økte oljepriser på grunn av krisen i Gulfen. Prisindeksen pr 15. november 1990 steg med 4,5 pst fra samme måned året før. Den 7. januar 1991 kom LO og NHO sammen til forhandlinger om kompensasjon for den økte prisstigningen. Det ble enighet om et tillegg på 30 øre pr. time med virkning fra 1. desember 1990.

Mellom *NHO og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS), og Norges Arbeidslederforbund* ble det oppnådd rammebetingelser for forhandlingene. Rammebetingelsene gikk bl.a. ut på at tilsvarende forhandlingsfrister skulle gjelde som i LO/NHO-området.

I *varehandelen* ble det mellom Handel og Kontor og Handelens Hovedorganisasjon oppnådd enighet om en avtale som ga et gjennomsnittlig tillegg på kr 4,91 pr time fra 1.4.90. Rammen ble fordelt slik

- et generelt tillegg til alle på kr 3,50 pr time
- ansatte på minstelønnssatser fikk et tillegg utover det generelle tillegget på kr 2,82 pr time

Partene beregnet årslønnsveksten til vel 7 pst for avtaleområdet fra 1989 til 1990.

I *forretnings- og sparebanker* kom partene fram til enighet om et tillegg fra 1.6.90 på kr 4 000 pr år pluss 1,9 pst.

I *forsikringsvirksomhet* ble det oppnådd enighet om en avtale som innebar et tillegg på kr 2 000 pr år pluss 3,25 pst fra 1.5.90.

I varehandel, forretnings- og sparebanker og i forsikring inneholdt avtalene en indeksklausul tilsvarende den i LO/NHO-området og i staten.

Offentlig sektor

I *staten* ble hovedsammenslutningene og Norsk Lærerlag innkalt til forhandlinger den 7. mars 1990, og de overleverte samtidig sine krav. Fra statens side ble det lagt fram krav om økt arbeidstid for en del arbeidstakere og fristilling av ledere avlønnet i lønnstrinn 38 og over.

Det ble brudd i forhandlingene 31. mars, og oppgjøret gikk til mekling som startet opp 5. april.

På forhandlingsmøte 1. mai satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som partene i oppgjøret fant å kunne anbefale, og som senere ble godkjent ved uravstemming. Hovedelementene i avtalen var:

- med virkning fra 1. mai ble det gitt et tillegg på alle lønnstrinn på 0,5 pst samt et kronetillegg som varierte fra kr 3 400 til kr 5 500. Kronetillegget var høyere enn kr 3 400 fra lønnstrinn 19 til lønnstrinn 31.
- alle avlønnet fra og med lønnstrinn 10 til og med lønnstrinn 18 fikk med virkning fra 1.5 ett lønnstrinns opprykk.
- lederstillinger som er plassert i lønnstrinn 38 og over tas ut av tariffavtalen.

Videre ble det enighet om en indeksklausul tilsvarende den i LO/NHO-området. Den 11.1.91 kom partene sammen til indeksforhandlinger. Det ble enighet om et tillegg på kr. 585 pr. år med virkning fra 1. desember 1990.

Når det gjaldt arbeidstiden, ble partene enige om å utsette dette til behandling mellom partene i perioden. Forhandlinger om endringer av arbeidstiden skulle inngå som en del av lønnsreguleringen pr 1.5.91.

Det ble beregnet at tilleggene i følge avtalen inklusive overheng, glidning m.v., ville gi en gjennomsnittlig årslønnsvekst for statsansatte på om lag 4 1/4 pst fra 1989 til 1990.

I *kommunene* gikk også oppgjøret til mekling etter at det ble brudd i forhandlingene mellom Kommunenes Sentralforbund (KS) på den ene side og LO's forhandlingssammenslutning i kommunesektoren (LOK), YS-Sekskjon kommune (YS-K) og Sammenslutningen av Akademikerforeninger i kommu-

nene (SAK) på den annen side. Den 1. mai satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som ble anbefalt av partene.

Hovedelementene i avtalen var:

- med virkning fra 1.6 ble det gitt et tillegg på lønnstabellen tilsvarende det statsansatte fikk fra 1.5.
- alle avlønnet fra og med lønnstrinn 10 til og med lønnstrinn 19 (18 i staten) fikk ett lønnstrinns opprykk fra 1.10 (1.5 i staten).
- med virkning fra 1.10 ble det avsatt en pott på 0,28 pst på årsbasis til lokale justeringsog normeringsforhandlinger. Det ble forutsatt at 60 pst av potten skulle gå til stillingsgrupper som før 30.4.90 hadde en grunnplassering på lønnstrinn 16 eller lavere. Partene forutsatte at det ble tatt hensyn til kvinneyrker og omsorgsyrker.

Videre inneholdt avtalen en indeksklausul tilsvarende den i LO/NHO-området og i staten. Den 11.1.91 kom partene sammen til indeksforhandlinger. Det ble enighet om et tillegg på kr. 585 pr. år med virkning fra 1. desember 1990.

Dessuten ble det enighet om at et utvalg skulle drøfte gjennomføringen av et nytt lønnssystem i kommunene.

Når det gjaldt arbeidstiden, ble det samme løsning som i staten, dvs. at forhandlinger om endringer av arbeidstiden skulle inngå som en del av lønnsreguleringen pr. 1.5.91.

Det ble beregnet at avtalen i kommunene hadde samme ramme for årslønnsveksten fra 1989 til 1990 som i staten, dvs 4¼ pst.

Konflikter

For noen grupper har det vært konflikter/ lønnsnemnd. Bl.a. for følgende grupper.

I Nordsjøen ble det 2.7.90 (etter 1 dags konflikt) vedtatt å bruke tvungen lønnsnemnd i arbeidskonflikten mellom Oljearbeidernes Fellessammenslutning (OFS) og NHO/ Oljeindustriens Landsforening for ansatte på de faste installasjonene.

Norsk Rutebilarbeiderforbund (YS) og NHO/Transportbedriftenes Landsforening hadde en konflikt gående i den private delen av rutebilsektoren i ca 1 måned fra 1. juni.

Norsk Journalistlag hadde en konflikt både med Norske Avisers Landsforbund og med NRK.

I Nordsjøen hadde Fjellstadsansattes Offshoreforening (stillasarbeiderne i OFS) og NHO en konflikt gående i ca 9 uker.

Meklingen i oppgjøret for politi og lensmenn førte ikke fram. Oppgjøret ble derfor avgjort i Rikslønnsnemnda.

2. LØNNSOPPGJØRENE I 1991

På de fleste tariffområder ble det i 1990 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 1991.

Oppgjørene i privat sektor

Representantskapet i LO behandlet kravene foran oppgjørene 12. februar 1991. I vedtaket heter det bl.a.:

- en viss kjøpekraftsforbedring, hvor særlig grupper med lavere og midlere inntekter prioriteres.
- oppgjøret skal foregå på en helt ordinær måte og i samsvar med våre avtaler uten spesielle begrensninger.

Sekretariatet i LO fikk fullmakt til å utforme de endelige krav.

Om inntektspolitisk samarbeid uttales det i vedtaket:

«Spørsmålet om et inntektspolitisk samarbeid er neppe en aktuell problemstilling ved dette oppgjør. Et slikt samarbeid måtte for å være troverdig bygge på klare forpliktelser m.h.t. redusert ledighet. Ved et oppgjør for 2. avtaleår bør det være mulig å komme fram til forsvarlige løsninger gjennom ordinære forhandlinger og uten direkte medvirkning fra statens side.»

NHO's Hovedstyre la vekt på følgende:

- ingen reallønnsøkninger i 1991. Konkurranseevnen bør fortsatt bedres hvis ledighetsproblemet skal løses.
- fortsatt begrensninger på de lokale forhandlinger.

Fra *Regjeringens* side ble det framhevet at den gjennom det økonomiske opplegget hadde lagt vekt på å legge forholdene til rette for et lønns- og inntektsoppgjør som kunne medvirke til en fortsatt moderat pris- og kostnadsvekst.

Videre registrerte en at organisasjonene var innstilt på å ta hovedansvaret for gjennomføringen av oppgjørene, uten at Regjeringen ble bragt spesielt inn. Imidlertid var det Regjeringens holdning at den ville være lydhør overfor organisasjonene, og være innstilt på kontakt og samarbeid for å ta opp eventuelle problemer som måtte dukke opp.

Forhandlingene mellom LO/NHO startet 18. mars 1991. Den 21. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 3. april møtte partene til mekling. Den 10. april la Riksmeklingsmannen fram en skisse til løsning som ble anbefalt av par-

tene. Skissen ble senere vedtatt av Representantskapet i LO og Hovedstyret i NHO.

Fra 1. april 1991 ble det i de enkelte overenskomstområder gitt et generelt tillegg som varierte både etter lønnsnivå og om overenskomsten hadde lokal forhandlingsrett eller ikke.

Uten lokale forhandlinger og *lavere* enn kr 165 000 kr: 2,25 pr t.

Med lokale forhandlinger og *lavere* enn kr 165 000 kr: 1,20 pr t.

Uten lokale forhandlinger og *over* kr 165 000 kr: 1,75 pr t.

Med lokale forhandlinger og *over* kr 165 000 kr: 1,00 pr t.

Det gjennomsnittlige generelle tillegget i LO/NHO-området fra 1. april ble beregnet til kr 1,40 pr time eller opp mot 1,5 pst.

Videre ble det i avtaleområder som omfattes av lavlønnsgarantiordningen, gitt et lavlønnstillegg fra 1. april på kr 0,50 pr time. Lavlønnsgarantien skulle senere beregnes på vanlig måte med utbetaling 1. oktober 1991.

I avtalen sies det at på bakgrunn av bedriftenes økonomiske situasjon, kan partene forbundsvist eller lokalt avtale at sentrale tillegg (gjelder både det generelle tillegget og lavlønnstillegget) helt eller delvis skal utbetales på et annet tidspunkt e.l.

Om lokale forhandlinger sies det i avtalen:

«Lokale forhandlinger skal føres på basis av de enkelte overenskomster og slik at tillegg skal gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs. bedriftenes økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.»

Det var ingen tidsbegrensning på de lokale forhandlingene, slik som i avtalen for 1. avtaleår.

I avtalen heter det også at partene med sikte på å forberede tariffoppgjørene i 1992 er enige om å nedsette felles utvalg som på fritt grunnlag skal:

- gjennomgå eksisterende lavlønns- og garantiordninger. Utvalget skal vurdere om ordningene er hensiktsmessige i dag og på lengre sikt.
- vurdere Regjeringens rolle og partenes samarbeid med myndighetene i forbindelse med tariffoppgjørene.
- vurdere modeller og prosedyrer for lokale drøftelser/forhandlinger. Herunder skal også den praktiske gjennomføringen av slike drøftelser/forhandlinger vurderes.

Et problem under forhandlingene i 1991 var spørsmålet om kompensasjon for bortfallet av sjømannsfradraget for grupper i innenriks sjøfart. Under forhandlingene vedtok Regjeringen i en overgangsfase på 7 år å dekke deler av merkostnadene ferjerederiene fikk ved bortfallet av fradraget. Det gis ⅞ kompensasjon i 1992. Deretter avtrappes kompensasjonen med ⅛ hvert år inntil ordningen bortfaller i 1999.

I avtalen mellom LO og NHO heter det:

«De grupper som mister sjømannsfradraget skal ha dette kompensert 100 pst slik at nettolønn etter skatt for gjennomsnittet ved overgangen til den nye ordningen blir tilsvarende en sammenliknbar gruppe med sjømannsfradrag. Kompensasjonen gis som tillegg til innenriksoverenskomstens lønnssatser for ovennevnte grupper.»

Beregningene skal baseres på et sjømannsfradrag på 23 pst.

I forbindelse med spørsmålet om kompensasjon for bortfallet av sjømannsfradraget ble partene enige om en avtale om produktivitets- og effektivitetsforbedringer.

Mellom NHO og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS), ble det også brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 10. april ble det også her oppnådd enighet om en avtale som ga de samme generelle tilleggene som i LO/NHO-oppgjøret.

Den 10. april ble det etter mekling også oppnådd enighet mellom *NHO og Norsk Styrmannsforening*.

I *varehandelen* ble det etter mekling enighet mellom Handel og Kontor og Handelens Hovedorganisasjon om et tillegg på kr 2,50 pr. time fra 1. april.

I *forretnings- og sparebanker* ble partene etter mekling enige om et generelt tillegg på 1,7 pst fra 1. mai.

I *forsikringsvirksomhet* ble partene enige om et generelt tillegg på 1,7 pst fra 1. september.

Offentlig sektor

I staten ble det 18. april 1991 enighet mellom Arbeids- og administrasjonsdepartementet og tjenestemennenes hovedsammenslutninger og Norsk Lærerlag om en avtale for 2. avtaleår.

Hovedpunktene i avtalen var:

- med virkning fra 1. mai ble det gitt et kronetillegg på kr 1 600 pr år for ltr 1–28, kr 1 000 pr år for ltr 29 og 30 og kr 500 pr år for ltr 31 og høyere.
- med virkning fra 1. september rykket alle stillinger opp ett lønnstrinn, beregnet til 3,6 pst.
- med virkning fra 1. september ble det avsatt 0,3 pst av lønnsmassen til sentrale for-

handlinger om endringer i lønnsplasseringer.
- med virkning fra 1. oktober ble det avsatt 0,25 pst av lønnsmassen til lokale forhandlinger om endringer i lønnsplasseringer.
- innføring av nytt lønnssystem fra 1. mai 1991 etter prinsippene i lønnskomiteens innstilling.

I en protokolltilførsel har partene uttalt at de er oppmerksomme på at innretningen av oppgjøret gir et betydelig overheng til 1992.

Videre heter det i avtalen at tilsatte i staten som mister sjømannsfradraget skal få kompensasjon på linje med hva som er avtalt i privat sektor.

Når det gjaldt arbeidstiden, som ble tatt opp under forhandlingene i 1990, ble partene enige om at en i tariffperioden skal drøfte spørsmålet bl.a. i forbindelse med behovet for brukerorienterte og fleksible arbeidstidsordninger.

I *kommunene* ble det også 18. april 1991 enighet om en avtale mellom Kommunenes Sentralforbund på den ene side og LOK, YS-K og SAK på den annen side.

Hovedelementene i avtalen var:

- med virkning fra 1. september gis det et kronetillegg på regulativet tilsvarende det statsansatte fikk fra 1. mai, beregnet til 0,9 pst.
- med virkning fra 1. januar 1992 ble det avsatt 0,3 pst av lønnsmassen til lokale forhandlinger.

På bakgrunn av det store overhenget til 1991 har oppgjøret i kommunene en ramme i overkant av det andre grupper har fått.

Vedlegg B

Definisjoner av en del lønnsbegreper

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

ÅRSLØNN

Årslønn kan defineres som den samlede lønn (ekskl. overtidsgodtgjørelse) en lønnstaker vil oppnå i løpet av ett år dersom vedkommende har utført et fullt normalt årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

En lønnnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sjukefravær, permisjoner m.v.

Lønn pr. normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og sosiale ytelser. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jfr definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte.

Overheng

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Tarifftillegg og lønnsøkinger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

Avtalefestet normalarbeidstid

Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidsdtid pr. uke som gjelder for vedkommende lønnstakergrupppe i følge tariffavtaler.

Den generelle normalarbeidstid er nå 37,5 t/uke. Imidlertid har flere grupper en lavere avtalefestet normalarbeidstid enn dette. I LO/N.A.F-området er f.eks avtalefestet normalarbeidstid fra og med 1987 37,5 t/uke for dagtidsarbeidere, 36,5 t/uke for 2-skiftarbeidere, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig og turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skiftarbeid.

Tariffmessig lønnsøking

Tariffmessig lønnsøking er lønnsøking fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøking kan være generelle tillegg, lavlønnstillegg, garantitillegg (LO/NHO-området), tillegg på minstelønnssatser etc som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøking i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøking i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste p.g.a økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f.eks gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid.

Omregnede timefortjenester i LO/NHO-området

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. En del arbeidere har lavere arbeidstid p.g.a skiftarbeid. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnssatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten pr. uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. De som har lavere avtalefestet normalarbeidstid enn 37,5 t/uke får vanligvis kompensasjon for dette. Kom-

pensasjonen kan variere fra bransje til bransje, og den er inkludert i timefortjenestene i statistikken. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer.

Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

Underliggende prisvekst – omregning av konsumprisindeksens endring siste måned til tolvmånedersrate

X = månedlig endring, prosent
Y = tolvmånedersrate, prosent

$$Y = ((1 + (x/100))^{12} - 1) * 100$$

Eksempel: x = 0,5 pst
$Y = (1{,}005^{12} - 1) * 100 = 6{,}2$ pst

Tolvmånedersraten blir større enn 12 * X pga rentes-rente effekten.

Vedlegg C

Konsumprisindeksen og kommunale gebyrer

Etter nasjonalregnskapets definisjon regnes bare betaling for varer og tjenester fra kommunal forvaltningsvirksomhet som kommunale gebyrer. Dette er betaling for varer og tjenester som for eksempel barnehage, hjemmehjelp, vann/kloakk og renovasjon. Betaling for varer og tjenester som leveres fra kommunal forretningsvirksomhet, slik som elektrisitet og transporttjenester regnes ikke som kommunale gebyrer. Disse vil ikke bli omtalt nærmere her, men det kan nevnes at abonnementsavgift for elektrisitet inngår som representantvare i konsumprisindeksen med en vekt på om lag 4 pst. Det betyr at utviklingen i abonnementsavgiften legges til grunn for beregningen av den generelle prisutviklingen. Kort og billetter for buss, sporvei og forstadsbane er også representantvarer og har tilsammen en vekt på om lag 1 pst.

Kommunenes gebyrinntekter har de senere årene økt betydelig. Beregninger tyder på at gebyrinntekter betalt av husholdningene var om lag 880 kroner pr. person i 1985. I 1991 hadde de økt til 1790 kroner, noe som er mer enn en fordobling. Til sammenlikning steg konsumprisindeksen om lag 40 pst i tilsvarende periode. I St.prp. nr 100 (1989–90) har man forsøkt å beregne hvor mye av veksten i gebyrinntektene fra 1985 til 1988 som skyldtes kommunale takstøkninger og hvor mye som kunne sies å ha sammenheng med endret tilbud av kommunale tjenester. Beregningene tyder på at for barnehage og hjemmehjelp var økte satser den viktigste årsaken til gebyrøkningene. Likevel forklarte også økningen i barnehageplasser, overgang fra deltids- til heltidsplasser og vekst i utførte hjemmehjelpstimer en god del av økningen. For vann/kloakk og renovasjon var det umulig å skille ut hva som skyldtes økte avgifter og hva som skyldtes en forbedring av kvaliteten på tjenestene.

Konsumprisindeksens vektgrunnlag baserer seg på løpende forbruksundersøkelser, og vektene er et gjennomsnitt fra de tre foregående års undersøkelser. Egenbetaling for barnehage og hjemmehjelp inngår som egne representantvarer i indeksen. Sammen med lønn til husmorvikar er de gruppert i en konsumgruppe som har en vektandel i underkant av 1 pst.

De kommunale avgiftene knyttet til bolig har sammen med forsikring og renter på lån, et vektgrunnlag på om lag 12 pst. Renter av lån har størst vekt med om lag 10,5 pst, mens vektene for de kommunale avgiftene utgjør tilsammen om lag 1 pst. Verken renter eller avgifter har egne representantvarer. Prisutviklingen representeres i stedet ved utviklingen i husleien, som fastlegges ved kvartalsvise undersøkelser. Det betyr at en økning i kommunale avgifter først må føre til økt husleie før økningen slår ut i konsumprisindeksen. Siden husleieundersøkelsene bare foretas hver tredje måned og husleien i borettslag mv. som regel bare endres en gang i året, kan det ta tid før endringer i kommunale gebyrer i tilknytning til bolig slår ut i indeksen. I Statistisk sentralbyrås strategiplan er boligkomponenten i indeksen nevnt som et særskilt område man vil arbeide med i årene framover.

Statistisk sentralbyrå begynte i 1990 med tilleggsundersøkelser til konsumprisindeksen for å kartlegge utviklingen i kommunale gebyrer knyttet til bolig. Undersøkelsen omfatter et utvalg av 66 kommuner spredt over hele landet. Fra januar 1989 til januar 1990 økte renovasjonsavgiftene med 6,3 pst og vann/kloakk med 12,5 pst. Til sammenlikning økte den kvartalsvise husleieindeksen med 7,1 pst fra mars 1989 til mars 1990. Fra januar 1990 til januar 1991 økte renovasjonsavgiftene med 3,6 pst, vann 6,5 pst og kloakk 7,7 pst. Husleieindeksen økte med 5,2 pst fra mars 1990 til mars 1991. Begge undersøkelsene viste betydelige regionale forskjeller, noe som kan tyde på at avgiftsøkningen varierte svært mye fra kommune til kommune. Disse undersøkelsene sammen med andre undersøkelser kan også tyde på at den kraftige gebyrøkningen målt i prosent har avtatt, men at den fortsatt ligger høyere enn den generelle prisøkningen. En mulig forklaring på avtakende prosentøkning, er at mange kommuner tidligere har hatt lav selvfinansieringsgrad, slik at også små økninger i gebyrene målt i kroner, har gitt en relativt sterk økning målt i prosent.

Statistisk sentralbyrås undersøkelser av endringer i kommunale gebyrer tilknyttet bolig fra januar 1991 til januar 1992 offentliggjøres i april/mai 1992. Arbeids- og administrasjonsdepartementet har bedt Statistisk sentralbyrå om å foreta en foreløpig undersøkelse for nevnte periode for gebyrer knyttet til bolig og hjemmehjelp. Denne undersøkelsen skal være ferdig før 1. februar 1992. Statistisk sentralbyrå skal i løpet av vinteren også ha en egen undersøkelse av barnehagetakster for Barne- og familiedepartementet.

Vedlegg D

Kursutviklingen for norske kroner

Verdien av den norske kronen var fra desember 1978 knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartneres valutaer. Kurven ble opprinnelig beregnet som et veid aritmetisk gjennomsnitt av indekser for de aktuelle valutaene. Enkeltindeksene ble på sin side beregnet som forholdet mellom den løpende kursen på den enkelte valuta og gjennomsnittskursen i august 1978; den såkalte basiskursen. I juni 1984 gikk en over til å beregne kurven som et veiet geometrisk gjennomsnitt av de enkelte valutakursindeksene.

Vektene i kurven gjenspeilte opprinnelig tilnærmet de enkelte lands direkte betydning for norsk utenrikshandel, målt som deres andel av summen av norsk eksport og import. Tilnærmelsen bestod i at dollaren hadde en større vekt i kurven enn det den direkte handelen med USA skulle tilsi, mens de resterende valutaer tilsammen hadde en tilsvarende mindre vekt. I august 1982 gikk en over til nye vekter i kursindeksen basert på IMFs såkalte konkurransevekter. Disse vektene tar i tillegg til bilaterale handelsforhold også hensyn til konkurransen norske eksportører møter fra andre eksportører på eksportmarkedene.

Når en ser bort fra variasjoner innenfor de tillatte svingningsmarginer, har verdien av den norske kronen blitt justert fem ganger siden 1982.

I *august 1982* ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 i forbindelse med at en gikk over til vekter basert på IMFs konkurransevekter.

I *september 1982* ble basiskursene for de fjorten kurvvalutaene justert opp med 3 pst.

I *juni 1984* ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at en gikk over fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.

I *september 1984* ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrifter fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den øvre fjerdedel av det tillatte svingningsintervallet.

11. mai 1986 ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

Slik kurven var konstruert hadde den en gjennomsnittsverdi lik 100 i august 1978. Dette var kursindeksens opprinnelige sentralverdi. I august 1985 ble svingemarginen offisielt fastlagt til +/-2,25 pst. av kursindeksen sentralverdi.

Sett under ett bidrog de fire første justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 pst. I 1986 fram til devalueringen lå kursindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet i den øvre fjerdedelen av svingningsområdet (101,69). Kursindeksens nye sentralverdi lå 10,1 pst. over dette nivået.

Den 19. oktober 1990 bestemte Regjeringen Syse at kronens internasjonale verdi med virkning fra 22. oktober skulle knyttes til regne- og valutaenheten European Currency Unit (ECU). Dette innebar et endret vektgrunnlag for norske kroner. Sentralkursen for norske kroner ble satt til 7,9940 kroner for en ECU, som var markedsverdien torsdag 18. oktober kl. 1415. Omleggingen medførte således ingen opp- eller nedskriving av kronekursen. Kronens tillatte svingningsmargin rundt sentralkursen er som før +/- 2,25 pst.

ECU brukes som regne- og valutaenhet for transaksjoner mellom EF-landene, og ECU består av et visse antall enheter av de enkelte EF-landenes valutaer. Sammensetningen av ECU vurderes hvert femte år, eller hvis en valutas effektive vekt har endret seg med mer enn 25 pst. Tabell 1 viser hvordan ECU har vært sammensatt siden september 1989 da bla. spanske peseta og portugisiske escudo ble innarbeidet i vektgrunnlaget.

Tabell 1. *Sammensetningen av ECU.*

Valutaslag	Antall enheter	Vekt[1]
Tysk mark (DEM)	0,6242	30,3
Britisk pund (GBP)	0,08784	12,6
Dansk krone (DKK)	0,1976	2,6
Fransk franc (FRF)	1,332	19,3
Nederlandsk gylden (NLG)	0,2198	9,5
Italiensk lira (ITL)	151,8	9,8
Belgisk franc (BEF)	3,301	7,8
Luxembourgsk franc (LUF)	0,13	0,3
Spansk peseta (ESP) ...	6,885	5,3
Irske pund (IEP)	0,008552	1,1
Gresk drachme (GRD) .	1,44	0,7
Portugisisk escudo (PTE)	1,393	0,8
Sum		100,0

[1] De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.

Tabell 2 gir en sammenlikning av kurvvektene i den tidligere valutakursindeksen og beregnede vekter for de valutaene som er med i ECU. Før omlegging av kurssystemet var ECU-landenes vekt i kursindeksen i underkant av 60 pst. Tar en hensyn til at svenske kroner og finske mark dengang fulgte en kurv av valutaer og at østerrikske schilling og sveitsiske franc er nært knyttet til tyske mark, hadde ECU-landene en vekt på vel 74 pst.

Tabell 2. *Vekter i den tidligere kursindeksen og ECU.*

	Vekter i kursindeksen[1]		
	Direkte	Direkte + indirekte	ECU[2]
Østerriksk schilling (ATS)	1,5	..	..
Belgisk franc (BEF)	2,4	3,2	8,1
Kanadisk dollar (CAD)	3,6	..	..
Dansk krone (DKK)	6,8	8,3	2,6
Finsk mark (FIM)	3,0	..	..
Fransk franc (FRF)	9,2	10,5	19,3
Tysk mark (DEM)	17,7	24,9	30,3
Italiensk lira (ITL)	3,3	4,2	9,8
Japansk yen (JPY)	6,0	6,9	..
Nederlandsk gylden (NLG)	4,6	5,6	9,5
Svensk krone (SEK)	15,0	..	..
Sveitsisk franc (CHF)	1,2	..	..
Britisk pund (GBP)	14,7	17,2	12,6
Amerikansk dollar (USD)	11,0	18,8	..
Spansk peseta (ESP)	..	0,3	5,3
Portugisisk escudo (PTE)	..	..	0,8
Irsk pund (IEP)	..	..	1,1
Gresk drachme (GRD)	..	..	0,7
Sum	100,0	100,0	100,0

[1] De indirekte vektene tar hensyn til at svenske kroner og finske mark fulgte en kurv av valutaer, at østerriske schilling følger tyske mark, at utviklingen i sveitsiske franc og tyske mark ofte er parallell og tilsvarende for utviklingen i canadiske dollar og amerikanske dollar.

[2] De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.

Vektene i kursindeksen var konstruert slik at utviklingen i denne indeksen kunne nyttes som uttrykk for den effektive valutakursen. Det var også kursindeksen som inngikk i beregningene av industriens kostnadsmessige konkurranseevne. Som nevnt innebar tilknytningen av kronen til ECU et endret vektgrunnlag for norske kroner. Som tabell 2 viser var det betydelig forskjell mellom ECU-vektene og de tidligere kurvvektene. Kurvvektene var beregnet med utgangspunkt i relativt gamle data (1975). En valgte derfor å ta i bruk nye vekter ved beregning av effektiv valutakurs.

De nye vektene gir en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold sammenliknet med vektene i den tidligere kursindeksen ved at de nye vektene også tar hensyn til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene for norsk industri og konkurransen som den hjemmekonkurrerende industrien møter på det norske markedet. Det kreves betydelige datamengder og et stort beregningsopplegg for å beregne slike vekter. IMF har utført slike beregninger på bakgrunn av data fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inngår også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønsteret etter 1980 har en valgt å løpende korrigere IMFs vekter for endringer i de bilaterale handelsstrømmene. Det innebærer at en nytter løpende oppdatering av vektene.

I en geometrisk indeks med løpende oppdaterte vekter vil valg av basiskurser påvirke utviklingen i indeksen fra periode til periode. Som basiskurser har en nyttet de bilaterale valutakursene som ble registrert torsdag 18.

oktober 1990. Det innebærer at kursindeksens verdi ved tidspunktet for kronens tilknytning til ECU er lik 100.

På samme måte som de tidligere kurvvektene er også de nye vektene beregnet med utgangspunkt i handelen med industrivarer, og den effektive valutakursen som beregnes med de nye vektene vil etter Beregningsutvalgets vurdering derfor primært uttrykke industriens effektive valutakurs. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at andre institusjoner benevner effektiv valutakurs beregnet på denne måten annerledes, feks. Norges Bank benytter uttrykket effektiv valutakurs målt ved konkurransekursindeksen.

Figur 1 gir en oversikt over utviklingen i kronens internasjonale verdi målt ved industriens effektive valutakurs. For årene før 1980 har en benyttet den tidligere kursindeksen, mens en fom. 1980 har veid sammen (geometrisk) bilaterale valutakurser med de vektene som er omtalt ovenfor. Figuren er basert på årstall for de bilaterale valutakursene. Fallende kurve i figuren innebærer en styrking av kronekursen målt ved industriens effektivevalutakurs og bidrar dermed isolert sett til svekkelse av industriens kostnadsmessige konkurranseevne.

Figur 1 viser at kronens internasjonale verdi styrket seg med 19,5 pst. fra 1970 til 1977, og fra 1977 til 1991 svekket den seg med 25,7 pst.

Før tilknytningen til ECU var det betydelige svingninger i kursen mellom norske kroner og ECU mens kursindeksen viste en mer stabil utvikling omkring sentralverdien, jf. figur 2. Det avspeiler i stor grad endringer i kursen mellom amerikanske dollar og japanske yen mot ECU. Etter ECU-tilknytningen har forholdet mellom norske kroner og ECU vært svært stabilt rundt sentralverdien, mens kronens verdi målt ved industriens effektive valutakurs har vist betydelige svingninger.

Fra oktober 1990 til juni 1991 svekket industriens effektive valutakurs seg med 3,5 pst. for så å styrke seg med 2,5 pst. fra juni til desember 1991. Denne utviklingen må ses i sammenheng med kursutviklingen for amerikanske dollar og japanske yen, jf. figurene 3 og 4, og devalueringen av finske mark med 12,3 pst. 15. november 1991.

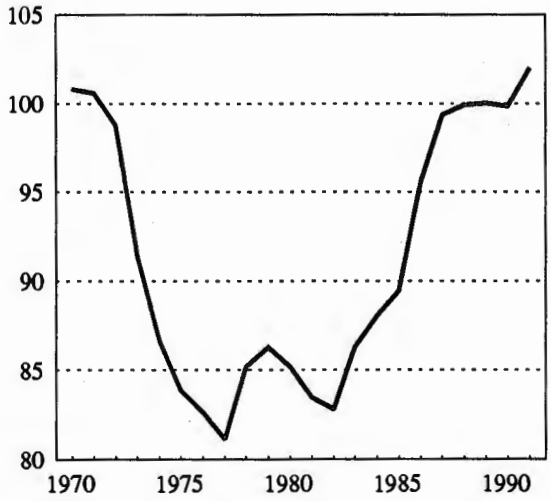

Fig. D1: *Industriens effektive kronekurs.*

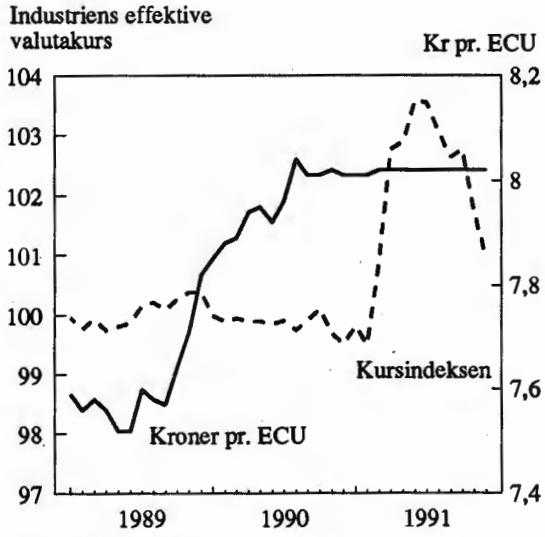

1) For ECU: Fra januar 1989 til september 1990: Privat ECU; fra oktober 1990: Teoretisk ECU.

Fig. D2: *Utviklingen i industriens effektive valutakurs og i kursen mellom norske kroner og ECU*[1].

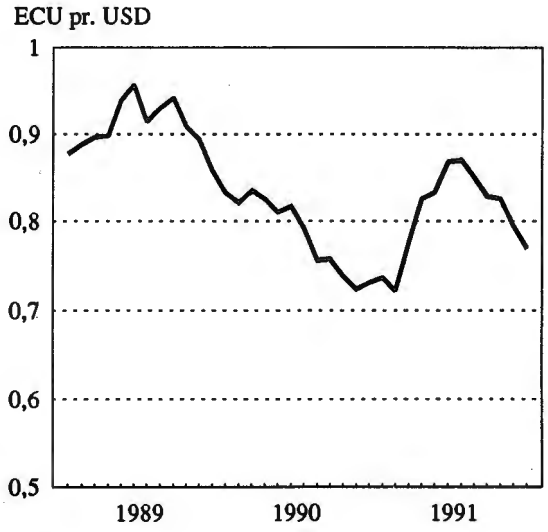

1) For ECU: Fra januar 1989 til september 1990: Privat ECU; fra oktober 1990: Teoretisk ECU.

Fig. D3: *Forholdet mellom ECU[1)] og USD.*

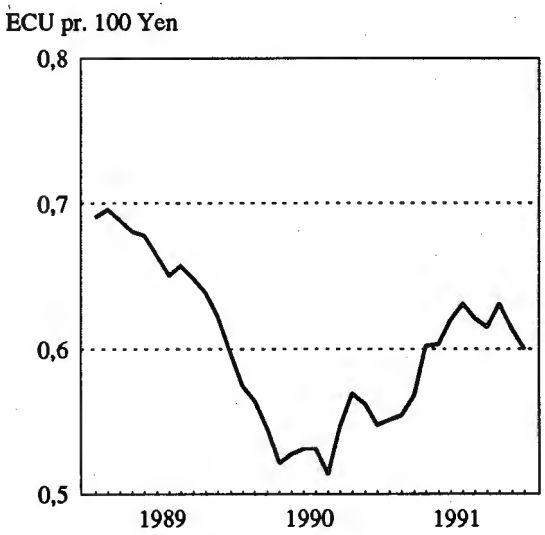

1) For ECU: Fra januar 1989 til september 1990: Privat ECU; fra oktober 1990: Teoretisk ECU.

Fig. D4: *Forholdet mellom ECU[1)] og Yen.*

Vedlegg E

Selvangivelsesregnskap for lønnstakere etter lønnsinntekt, 1989. Gjennomsnittsbeløp i kroner.

	Lønnsinntekt							
	I alt	–99 999	100 000– 149 999	150 000– 199 999	200 000– 249 999	250 000– 299 999	300 000– 399 999	400 000 og over
Bruttoinntekt	185 146	93 852	138 247	183 868	234 257	290 765	364 127	609 166
Lønn	170 797	76 209	127 481	173 861	221 262	271 394	339 486	541 196
Tjenestepensjon og ytelser fra folketrygden	3 546	10 903	3 905	1 299	612	522	336	4
Næringsinntekt i alt	2 263	2 223	2 024	1 840	1 268	2 438	5 783	12 977
Renter av bankinnskudd og avkastning på sparedelen	5 775	4 415	4 084	5 001	6 740	8 320	10 667	26 978
Aksjeutbytte	492	75	143	226	843	731	1 947	6 609
– Skattefri del av renteinntekter og aksjeutbytte	1 994	1 467	1 541	1 908	2 592	2 862	3 199	4 090
Nettoinntekt av prosentlignet bolig og hytte	1 466	387	656	1 461	2 310	3 086	4 041	5 262
Andre inntekter	2 334	937	1 213	1 655	3 261	6 470	3 179	18 122
Fradrag ekskl. minstefradrag	40 117	11 210	20 780	36 983	60 300	77 885	108 764	196 152
Minste- og oppgjørsfradrag	7 272	7 251	7 231	7 242	7 484	7 253	7 042	7 203
Gjeldsrenter	28 864	6 405	14 465	27 195	44 447	60 932	84 409	116 712
Underskudd i næring, inkl. tidligere års underskudd, underskudd i kommanditselsk., fondsavsetn., mv	2 627	1 227	595	1 132	3 477	2 132	7 764	50 830
Premie for pensjonsforsikring	1 468	266	518	1 078	2 118	2 819	6 783	11 076
Andre fradrag	7 158	3 312	5 202	7 577	10 259	12 001	9 808	17 534
Nettoinntekt ved statsskatteligningen	138 354	76 580	110 261	139 980	167 111	205 572	251 595	408 257
Antall skatteytere 17 år og over	1 681 850	318 369	419 367	471 313	269 733	106 673	65 504	30 890
	Prosent av lønnsinntekt							
Bruttoinntekt	108,4	123,2	108,4	105,8	105,9	107,1	107,3	112,6
Lønn	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tjenestepensjon og ytelser fra folketrygden	2,1	14,3	3,1	0,7	0,3	0,2	0,1	0,0
Næringsinntekt i alt	1,3	2,9	1,6	1,1	0,6	0,9	1,7	2,4
Renter av bankinnskudd og avkastning på sparedelen	3,4	5,8	3,2	2,9	3,0	3,1	3,1	5,0
Aksjeutbytte	0,3	0,1	0,1	0,1	0,4	0,3	0,6	1,2
– Skattefri del av renteinntekter og aksjeutbytte	1,2	1,9	1,2	1,1	1,2	1,1	0,9	0,8
Nettoinntekt av prosentlignet bolig og hytte	0,9	0,5	0,5	0,8	1,0	1,1	1,2	1,0
Andre inntekter	1,4	1,2	1,0	1,0	1,5	2,4	0,9	3,3
Fradrag ekskl. minstefradrag	23,5	14,7	16,3	21,3	27,3	28,7	32,0	36,2
Minste- og oppgjørsfradrag	4,3	9,5	5,7	4,2	3,4	2,7	2,1	1,3
Gjeldsrenter	16,9	8,4	11,3	15,6	20,1	22,5	24,9	21,6
Underskudd i næring inkl. tidligere års underskudd, underskudd i kommanditselsk., fondsavsetn., mv	1,5	1,6	0,5	0,7	1,6	0,8	2,3	9,4
Premie for pensjonsforsikring	0,9	0,3	0,4	0,6	1,0	1,0	2,0	2,0
Andre fradrag	4,2	4,3	4,1	4,4	4,6	4,4	2,9	3,2
Nettoinntekt ved statsskatteligningen	81,0	100,5	86,5	80,5	75,5	75,7	74,1	75,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

NOU

Norges offentlige utredninger 1991 og 1992

Statsministeren:

Arbeids- og administrasjonsdepartementet:

Modernisering av den statlige eiendomsforvaltning. NOU 1991: 5.
Lov om statsforetak. NOU 1991: 8.
Gransking av Oslo kommune – Rapport nr. 2. NOU 1991: 11.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1990 – ajourført materiale. NOU 1991: 21.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991. NOU 1991: 22.
Etter inntektsoppgjørene 1991 – Rapport nr. 2 1991. NOU 1991: 23.
Om bruk av styrer i statlige virksomheter. NOU 1991: 26.
Konkurranse for effektiv ressursbruk. NOU 1991: 27.
Mot bedre vitende? NOU 1991: 28.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1992. NOU 1992: 4.

Barne- og familiedepartementet:

Mannsrolleutvalgets sluttrapport. NOU 1991: 3.
Gjeldsordning for personer med betalingsvansker. NOU 1991: 16.

Finans- og tolldepartementet:

Bedrifts- og kapitalbeskatningen. NOU 1991: 17.
Lånefinansierte selskapsoppkjøp. NOU 1991: 25.
Forbedret merverdiavgiftslov. NOU 1991: 30.
Mot en mer kostnadseffektiv miljøpolitikk i 1990-årene. NOU 1992: 3.

Fiskeridepartementet:

Om miljøsikkerhet i innseilingsleder. NOU 1991: 15.

Forsvarsdepartementet:

Lederskap og organisasjonsformer i Forsvaret. NOU 1991: 19.

Justis- og politidepartementet:

«Scandinavian Star»-ulykken, 7. april 1990. NOU 1991: 1A.
«Scandinavian Star»-ulykken, 7. april 1990. NOU 1991: 1B.
The Scandinavian Star Disaster on 7 April 1990. NOU 1991: 1E.
Seksuelle overgrep mot barn – straff og erstatning. NOU 1991: 13.
Lensmannsetatens oppgaver og organisering. NOU 1991: 29.

Kirke- utdannings- og forskningssdepartementet:

Veien videre til studie- og yrkeskompetanse for alle. NOU 1991: 4.
Organisering for helhet og mangfold i norsk forskning. NOU 1991: 24.

Kommunaldepartementet:

Bedriftshelsetjenesten i fremtiden. NOU 1992: 2.

Kulturdepartementet:

Bibliotek i Norge. NOU 1991: 14.
Oslo middelaldermuseum. NOU 1991: 31.

Landbruksdepartementet:

Norsk landbrukspolitikk. Sammendrag. NOU 1991: 2A.
Norsk landbrukspolitikk. Hovedinnstilling. NOU 1991: 2B.
Norsk landbrukspolitikk. Vedlegg. NOU 1991: 2C.

Miljøverndepartementet:

Næringsdepartementet:

Olje- og energidepartementet:

Deponi for norsk lav- og middelaktivt atomavfall. NOU 1991: 9
Verneplan for vassdrag IV. NOU 1991: 12A.
Verneplan for vassdrag IV. NOU 1991: 12B.

Samferdselsdepartementet:

Revisjon av luftfartsloven. NOU 1991: 18.
Jernbaneloven. NOU 1991: 32.

Sosialdepartementet:

Mennesker og bioteknologi. NOU 1991: 6.
Spesialisthelsetjenesten m.m. NOU 1991: 7.
Flere gode leveår for alle. NOU 1991: 10.
Rettssikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemming. NOU 1991: 20.
Trygghet – Verdighet – Omsorg. NOU 1992: 1.

Utenriksdepartementet:

ABONNEMENTSPRISER FOR SESJONEN 1991/92

AKA 9101 Publikasjonsliste fra Storting og Regjering

Liste over offentlige publikasjoner som foreligger trykt. Kommer ca. hver 14. dag under stortingssesjonen.
Abonnement: kr. 83,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9104 Stortingsproposisjoner

Forslag til vedtak fra Regjeringen i saker som Stortinget skal ta stilling til.
Abonnement: kr. 375,– pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9105 Stortingsmeldinger

Inneholder bl.a. Statsvegskapet, meldinger til Stortinget om arbeidet i statens bedrifter, meldinger om planer som Regjeringen vil sette i verk i fremtiden.
Abonnement: kr. 417,– pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9106 Odelstingsproposisjoner

Regjeringens lovforslag.
Abonnement: kr. 260,– pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9107 Dokumenter

Omfatter bl.a. Riksrevisjonens anteckninger, grunnlovsforslag, private lovforslag, svar fra Regjeringen på forslag om henvendelser oversendt av Stortinget, Sivilombudsmannens og Ombudsmannsnemndas innberetninger m.m.
Abonnement: kr. 36,– pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9108 Innstillinger til Stortinget

Stortingets komiteinnstillinger av de enkelte proposisjoner, meldinger og komiteens forslag til vedtak i Stortinget (INNST. S).
Abonnement: kr. 71,– pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9109 Innstillinger til Odelstinget

Stortingskomiteens innstillinger av de enkelte proposisjoner, meldinger og komiteens forslag til vedtak i Odelstinget (INNST. O).
Abonnement: kr. 31,– pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9110 Stortingstidende

Stenografiske referater fra møtene i Stortinget, Odelstinget og Lagtinget.
Abonnement: kr. 59,– pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9112 Saksregister

Omfatter register for alle ovennevnte trykksaker. Utarbeides etter endt sesjon.
Abonnement: kr. 22,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9114 Lover

Etter endt sesjon blir lovene som er vedtatt i sesjonen samlet i ett hefte.
Abonnement: kr. 28,– pr. sesjon, fritt tilsendt.

ABONNEMENTSPRISER FOR 1992

AKA 9117 NOU – Norges offentlige utredninger

Publikasjonsserie for utredningen som er foretatt om forskjellige forhold i samfunnet.
Abonnement: 15% avslag på løssalgspris, fritt tilsendt.

AKA 9118 Meldinger fra Toll- og avgiftsdirektoratet

Meldinger fra Toll- og avgiftsdirektoratet med omregningskurser for forskjellige valutaer.
Abonnement: kr. 140,50 pr. år, fritt tilsendt.

AKA 9119 Sosialdepartementets sammendragsserie

Om helse og sosialforskning, utredning og forsøk.
Abonnement: kr. 105,50 pr. år, fritt tilsendt.

AKA 9123 Skattedirektoratets meldinger

Skattesavdelingen, Avgiftsavdelingen, Kontroll- og Regnskapsavdelingen.
Abonnement: kr. 41,– pr. år, fritt tilsendt.

Alle priser er oppgitt med forbehold om endring uten forgående varsel.

Prisene er inklusive merverdiavgift, unntatt Stortingstidende og NOU-serien som er avgiftsfrie.

Akademika as

INTERNASJONAL FAGBOKHANDEL

Møllergt. 1 C, 0179 Oslo 1, Tlf. (02) 11 67 70